

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

Jana Daňhelová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

Bakalářská práce

Jana Daňhelová

**Komentovaný překlad vybraných pasáží díla: Dhuoda:
Liber manualis ad filium s úvodní studií**

**Translation of Selected Parts of Dhuoda's Work *Liber Manualis ad Filium*
with Comments and Introductory Study**

Praha, 2010

vedoucí práce: PhDr. Jan Kalivoda

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhDr. Janu Kalivodovi za jeho čas a obětavou pomoc, kterou mi poskytl při psaní této bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 26.července 2010

Jana Daňhelová

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá latinsky psaným raně středověkým výchovným spisem *Liber manualis ad filium*, jehož autorem je francká šlechtična Dhuoda. *Liber manualis* vzniká ve druhé fázi karolinské renesance, kdy je aktivní znalost latiny a literární činnost téměř výhradní doménou církevních kruhů. Představuje výjimečný příklad laické literární tvorby 9. století a je zároveň důkazem pozvolného pronikání karolinské latinské vzdělanosti mezi aristokratické vrstvy. Poskytuje cenné informace o životě a smýšlení západofrancké aristokracie, především o jejích etických principech a vnímání vlastní role v raněstředověké společnosti.

Dílo, které Dhuoda věnovala svému staršímu synu, se svým námětem a morálně-etickým pojetím blíží k ve středověku oblíbenému žánru zrcadla, avšak v určitých aspektech se od jiných známých středověkých zrcadel odlišuje. Neobvyklá je především jeho geneze – *Liber manualis* vzniká jako bezprostřední reakce na autorčinu bolestnou životní zkušenost matky odloučené od dětí. Není adresován anonymnímu šlechtici, ale vlastnímu synu. V důsledku toho je, narozdíl od jiných zrcadel, obohacen o autobiografický prvek a silný citový rozměr.

Konkrétním cílem této bakalářské práce je podat shrnující informaci o autorce a představit její dílo prostřednictvím komentovaného překladu vybranných pasáží. Výběr se zaměřuje na Dhuodin postoj vůči výsadám a povinnostem, které jejímu synu připadaly v rámci lenního uspořádání, a zároveň respektuje emotivní a autobiografickou stránku díla.

Klíčová slova

karolinská doba	seniorsko-vasalské vztahy
laická literární tvorba	lojalita
morálně-etický výchovný spis	povinnost
mateřská láska	poslušnost
žánr zrcadlo	odloučení a stesk
příručka	víra v Boha
skupinová etika šlechty	

Annotation

This bachelor thesis deals with the educational tract titled *Liber manualis ad Filium* written in Latin in the Early Middle Ages by Frank noblewoman Dhuoda. *Liber manualis* was created in the second phase of the Caroline era, in the time when the active knowledge of Latin and the literary production was an exclusive realm of clerical circles. It represents a unique example of a layman's literary production of the 9th century and, at the same time; it evidences the gradual penetration of Caroline Latin scholarship into the aristocracy. It provides valuable information about the life and mentality of the west Frankish aristocracy, especially about its ethical principles and perception of social roles in the Early Middle Ages society.

The work, which Dhuoda dedicated to her elder son, resembles the in those times popular genre of mirror by its theme and moral-ethical approach; nevertheless, some aspects differ from other medieval mirrors. Especially its origin is unusual - *Liber manualis* originated as an immediate reaction to the author's painful experience of a mother isolated from her children. The tract is not addressed to an anonymous nobleman but to her own son. Consequently, it is, contrary to other mirrors, enriched by autobiographical features and deep emotional load.

The actual aim of this bachelor thesis is to offer summarizing information about the author and to present her work by the means of an annotated translation of the chosen parts. The choice is focused on Dhuoda's attitude to the rights and duties referring to her son in the terms of the lord-vassal relationship and it respects the emotional and autobiographical aspects of the work.

Key words

the Caroline era

a layman's literary production

moral-ethical tract, educational treatise

a mother's love

the genre of mirror

handbook

noblemen's ethics

the lord-vassal relationship

loyalty

duty

obedience

isolation and longing

religious faith

Obsah

1.	ÚVOD	8
2.	DHUODA Z UZES, JEJÍ RODINA A JEJÍ SVĚT	11
2.1	Životní osudy.....	11
2.2	Dhuoda, vzdělaná šlechtična	15
2.3	Žánrové zařazení <i>Liber manualis</i>	19
2.4	Obsah <i>Liber manualis</i> a přehled kapitol	26
2.5	<i>Liber manualis</i> – jazyk a verše.....	32
2.6	Rukopisy a edice <i>Liber manualis</i>	35
2.6.1	Rukopisy <i>Liber manualis</i>	35
2.6.2	Edice <i>Liber manualis</i>	37
3.	PŘEKLADOVÁ ČÁST PRÁCE.....	40
4.	ZÁVĚR.....	60
5.	BIBLIOGRAFIE	62
6.	PŘÍLOHA: Latinský text přeložených pasáží	65

1. ÚVOD

Jedním z pilířů karolinské renesance se stal důraz na systematické vzdělávání a obrodu latinské gramotnosti. Karel Veliký, obklopen intelektuálními autoritami své doby, vydával směrnice, v nichž nařizoval klášterům a biskupstvím otevřít školy, a formuloval minimální požadavky pro výuku platné pro celé území Francké říše. Cílem císařových obrodných snah bylo nicméně pozvednout úroveň vzdělání především kléru a vysokých úředníků a tomu také odpovídala skladba žáctva ve školách. Většina žáků se připravovala na církevní dráhu, laiků bylo ve třídách minimum. Nepochybně k tomu přispělo i rozhodnutí Karlova syna Ludvíka Pobožného¹ oddělit výuku laiků od výuky budoucích mnichů. Mnohé kláštery neměly dostatek prostředků pro vedení dvou paralelních škol a a soustředily se proto primárně a mnohdy výlučně na vzdělávání mnichů.² Obecně lze říci, že císařská školská reforma byla úspěšná, avšak ve velkém měřítku zasáhla jen vzdělávání kléru. Mimo církevní kruhy zůstávala vzdělanost a zvláště aktivní znalost latiny v karolinské době ojedinělým jevem.

Tomu také odpovídá autorské spektrum karolinské literární tvorby, tak jak je známe dnes – převážná většina autorů pochází z řad církve. Laickou literární tvorbu reprezentuje trojice vzdělaných šlechticů, mezi nimiž je třeba na prvním místě jmenovat Einharda, kronikáře a životopisce Karla Velikého, jednu z největších osobností karolinské renesance vůbec. Kromě jeho historiografických spisů se do dnešní doby dochovalo dílo Nitharda a Dhuody. (Mezi laické autory se obvykle počítá také svatý Angilbert, Eberhard z Friaulu a Eccard z Mâcon, avšak jejich zařazení je sporné. Svatý Angilbert sice oficiálně nebyl vysvěcen, ale zastával funkci opata v Saint-Riquier a nelze jej tedy označit za laika. Eberhard a Eccard zase nejsou literárními autory v pravém slova smyslu, neboť jejich jediným známým literárním počinem jsou jejich vlastní testamenty.)

Dhuoda, vzdělaná francká šlechtična, se do literární historie zapsala jediným, avšak pozoruhodným dílem – výchovným spisem, známým pod názvem *Liber manualis ad filium*. Spis vznikl v polovině 9. století, tedy v době vleklé mocenské krize, která ve Francké říši nastala za vlády Ludvíka Pobožného. Tato neklidná doba plná náhlých politických zvrátů zasáhla do života mnohých příslušníků vysoké aristokracie, Dhuodu nevyjímaje. Politická hra jejího muže, Bernarda Akvitánského, ji donutila žít v dlouhodobém odloučení od vlastních

¹ Direktiva byla součástí ediktu *Capitulare monasticum* vydaného v r. 816. Viz. *Monumenta Germaniae Historica, Leges, II, Capitularia regum Francorum*, I, Hanover, 1883.

² Pierre Riché, Jacques Verger, *Des nains sur des épaules de géants. Maîtres et élèves au Moyen Âge*, 2006.

dětí. Spis, který Dhuoda věnovala staršímu synu, se tak pro ni stal zřejmě jediným způsobem, jak dětem předat svůj morálně-etický odkaz.

Literatura karolinské doby je jedním ze stěžejních témat moderní mediévistiky a jako takové se jí dlouhodobě věnuje velká pozornost. *Liber manualis* sice nepatří k vrcholným dílům karolinského období, přesto se nedá říci, že by byl v odborných kruzích opomíjen. Je považován za zcela ojedinělý příklad laické literární tvorby, o to výjimečnější, že autorem je žena.³ Bývá často citován a stal se předmětem několika dílčích literárněvědných studií (viz bibliografie). Komplexního odborného zpracování se nicméně kniha dočkala až v sedmdesátých letech minulého století, a to zásluhou francouzského mediévisty Pierra Richého.⁴

Širší veřejnosti jsou autorka a její dílo prakticky neznámé, přestože nechybí snaha zúročit čtenářský potenciál *Liber manualis* a zprostředkovat dílo i čtenáři, který si je nemůže přečíst v originále. Kniha byla dosud přeložena do čtyř jazyků – francouzštiny,⁵ angličtiny,⁶ němčiny⁷ a katalánštiny.⁸ Kromě toho také ve Francii vyšly dva fiktivní historické romány, které zpracovávají populární formou Dhuodin životní příběh.⁹

Do češtiny *Liber manualis* dosud přeložen nebyl, a pokud je mi známo, nevyšla u nás ani žádná teoretická práce, která by se věnovala výlučně autorce nebo jejímu spisu. Dhuodino dílo proto představuje látku, která nabízí široké možnosti zpracování. Já jsem si pro účely své bakalářské práce zvolila formu překladu. Cílem mé práce je vytvořit komentovaný překlad vybraných částí *Liber manualis* doplněný o úvodní studii, která by shrnula dosavadní poznatky moderní mediévistiky o autorce a stručně charakterizovala její dílo.

Vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce bylo třeba provést selekci z Dhuodina původního textu. Ta se odvíjí od snahy představit dílo ve dvou konkrétních rovinách. První z nich lze nazvat rovinou historické výpovědi. Na této úrovni je třeba *Liber manualis* chápat jako jedinečný zdroj informací o životě a způsobu myšlení západofrancké aristokracie v karolinské době. Pramenů, na jejichž základě se dnes rekonstruuje obraz života

³ O polemice o pravosti Dhuodina autorství viz 2.2 Dhuoda, vzdělaná šlechtična.

⁴ Viz podkapitola 2.6 Rukopisy a edice *Liber manualis*.

⁵ *Manuel pour mon fils*, editor Pierre Riché, překladatel Bernard de Vregille a Claude Mondésert, Paříž, 1975 (nové doplněné vydání 1991).

⁶ *Dhuoda, handbook for her warrior son, Liber manualis*, překladatelka Marcelle Thiébaux, Cambridge/New York, 1998; *Handbook for William : a Carolingian woman's counsel for her son by Dhuoda*, překladatel Carol Neel, Washington D.C, 1999.

⁷ *Dhuoda, Liber manualis. Ein Wegweiser aus karolingischer Zeit für ein christliches Leben*, překladatel Wolfgang Fels, Stuttgart 2008.

⁸ *De mare a fill : escrits d'una dona del s. XI. Duoda, comtesse de Barcelona i de Septimaniá*, překladatel Mercè Otero i Vidal, Barcelona, 1989.

⁹ Janine Durrens, *Dhuoda, duchesse de Septimanie*, Paříž 2003; Jocelyn Godard, *Dhuoda*, Paříž, 1997.

šlechty v karolinské době, se dochovalo jen velmi málo. *Liber manualis* je o to cennější, že jeho autor pochází přímo z laického aristokratického prostředí a o postojích této společenské třídy vypovídá autenticky nikoli zprostředkovaně jako jiní – církevní – autoři. Výběr pasáží pro účely mé bakalářské práce se zaměřuje na jedno konkrétní téma a tím je otázka skupinové etiky šlechty s důrazem na problematiku seniorsko-vasalských vztahů. Klade si za cíl představit *Liber manualis* jako ideální portrét dobrého křesťana, oddaného syna a loajálního vasala.

Druhá rovina by mohla být nazvána rovinou osobní výpovědi. *Liber manualis* vznikl z potřeby a přání matky alespoň určitým způsobem zasáhnout do výchovy svých dětí, poté co jí bylo odepřeno dohlížet na ni osobně. Je přitom obtížné posoudit, zda měla Dhuoda vedle toho i skutečné literární ambice. Jak vyplývá z jedné pasáže *Liber manualis*,¹⁰ předpokládala, že její synové zřejmě nebudou jedinými čtenáři jejího díla. Jeho případné další šíření však ponechala čistě na vůli staršího syna. Velmi osobní motivace vzniku *Liber manualis* se promítají do celkového charakteru díla a odlišují ho od jiných středověkých výchovných pojednání. Pro Dhuodu se její spis stává jediným spojením s dítětem a tím i jediným prostředkem k vyjádření citu, který k němu chová. *Liber manualis* tak není jen souborem rad a ponaučení adresovaným mladému šlechtici, ale také láskyplným poselstvím matky určeným milovanému synovi. Mimo to *Liber manualis* reflektuje i autorčiny niterné pocity, především smutek a stesk.

Výběr pasáží překladu se do jisté míry snaží zohlednit i tuto druhou rovinu Dhuodina díla a představit *Liber manualis* jako emotivní výpověď o síle mateřské lásky a bolesti z odloučení.

¹⁰ *Manuel pour mon fils*, P. Riché, 1975, I, 1, 10: *Rogo et humiliter suggero tuam iuuentutis nobilitatem (...) et illos ad quos hunc libellum ad relegendum ostenderis*. Odkazy na text *Liber manualis* podle této edice budou nadále značeny pouze příslušným číslem kapitoly, podkapitoly a řádku.

2. DHUODA Z UZES, JEJÍ RODINA A JEJÍ SVĚT

2.1 Životní osudy

Jediným zdrojem informací o životních osudech Dhuody (též uváděná pod jménem Dodana,¹¹ Dodane¹² nebo Duodana)¹³ je její vlastní dílo. Přesné datum jejího narození ani datum a okolnosti jejího úmrtí nejsou známy. Pocházela ze šlechtické rodiny, zřejmě poměrně významné (sama hodnotí společensko mocenské postavení svých rodičů slovy "quasi potentes").¹⁴ Totožnost jejích rodičů je nejasná. Marcel Fabre¹⁵ se domnívá, že jejím otcem mohl být šlechtic Dadila z oblasti Nîmes, jemuž se podle archivních dokumentů¹⁶ narodila v roce 813 dcera jménem Dodana. Podle jiných badatelů pocházela ze severní části Francké říše, čemuž nasvědčují četné doklady výskytu jejího jména (zjevně germánského původu) v této oblasti.¹⁷ Wollasch,¹⁸ zastánce Dhuodina germánského původu, porovnal jména zemřelých, o nichž se hovoří v *Liber manualis*,¹⁹ se seznamem rodinných příslušníků Dhuodina manžela (sepsaným u příležitosti založení opatství v Gellone) a zjistil, že dvě jména – Guarnarius a Rothlindis – v seznamu z Gellone nefigurují. Vyvodil z toho závěr, že by se mohlo jednat právě o Dhuodiny rodiče. Jakékoli další důkazy ale chybí. Dříve se spekulovalo i o případném Dhuodině příbuzenském vztahu s královskou rodinou. Pasáž z Mabillonova vydání předmluvy a třinácti kapitol *Liber manualis* v rámci výboru *Acta sanctorum* z roku 1677,²⁰ v níž se praví: *Incoatio hujus libelli II° anno obitus Ludovici quondam mei fratris*,²¹ vedla starší badatele dokonce k domněnce, že Dhuoda byla sestrou Ludvíka Pobožného (778–840), a tedy dcerou Karla Velikého (742/748–814). Pro tuto teorii však neexistují žádné přesvědčivé důkazy tím spíše, že po nalezení rukopisu z Nîmes (1885)²² vyšlo najevo, že se v případě spojení *quondam mei fratris* v Mabillonově vydání jedná o chybný přepis, místo něhož je třeba číst *condam imperatori*. Moderní badatelé proto zavrhují myšlenku, že by Dhuoda byla dcerou Karla Velikého, jako zcela neopodstatněnou,

¹¹ L. Gaillard, „Dhuoda“, *Dictionnaire de Spiritualité*, V, 1957.

¹² *Histoire littéraire de la France*, V, 1734, s. 19.

¹³ M. Fabre, „Un traité d'éducation écrit à Uzès au IXe siècle : le Manuel de Dhuoda“, *Mémoires de l'Académie de Nîmes*, XLIX, 1931.

¹⁴ I, 5, 81 – 82.

¹⁵ Fabre, 1931.

¹⁶ Archív v Gard, H:113. Cf. *Histoire générale du Languedoc*, II, 1875, Preuves, 81.

¹⁷ Riché, 1975, s.23.

¹⁸ J. Wollasch, „Eine adlige Familie“, 1957, s. 185-186.

¹⁹ X, 5.

²⁰ Viz 2.6 Rukopisy a edice *Liber manualis*.

²¹ XI, 2, 2–3.

²² Viz 2.6.1 Rukopisy *Liber manualis*.

nicméně připouštějí, že Dhuodina rodina byla skutečně určitým způsobem spřízněna s královským rodem, ostatně jako většina aristokratických rodin v karolinské době.²³

V červnu roku 824 se Dhuoda provdala za Bernarda Akvitánského,²⁴ markýze ze Septimanie, knížete z Toulouse a pozdějšího komořího císaře Ludvíka Pobožného. O Bernardovi (775–844) máme na rozdíl od Dhuody poměrně přesné informace, neboť patřil k velmi významnému aristokratickému rodu, jemuž se hojně věnují karolinské kroniky. Jeho otec Vilém z Gellone byl bratranec Karla Velikého.²⁵ Po boku císaře bojoval proti Saracénům a pro svou statečnost se stal, stejně jako jeho slavný předek Vilém Oranžský, důležitou postavou chansons de geste. Roku 1066 byl svatořečen. O Bernardovi hovoří soudobé kroniky²⁶ jako o vynikajícím vojevůdci, přičítají mu ale přílišnou ctižádost, politickou nestálost a násilnou povahu. Spekuluje se i o jeho údajném milostném vztahu s císařovnou Juditou, druhou manželkou Ludvíka Pobožného.²⁷

Svatba Dhuody a Bernarda se konala v kapli v Cáchách, tehdejším sídle císařského dvora. Krátce na to byl Bernard jmenován správcem španělské marky a byla mu svěřena obrana území proti Muslimům.²⁸ 29. listopadu 826 přivedla Dhuoda na svět prvorozeného syna Viléma.²⁹ V roce 827 Bernard uštědřil Muslimům drtivou porážku a byl jmenován komořím císaře Ludvíka Pobožného.³⁰ Vrátil se do Cách, ale již bez Dhuody. Ta přesídlila na manželovo přání do Uzès v dnešním Languedocu.³¹

Proč došlo k dočasnému odloučení manželů, zůstává předmětem dohadů. Někteří badatelé tvrdí, že manželství nebylo šťastné a že se Bernard své ženy potřeboval zbavit, aby měl volné ruce pro své politické akce a utajený vztah s Juditou.³² Důvody však mohly být i méně dramatické. Bernard mohl Dhuodu poslat do Uzès, aby se starala po dobu jeho nepřítomnosti o jeho rozsáhlé panství, což v té době nebylo nijak neobvyklé.

V následujících letech se Bernard zdržoval převážně v Cáchách. Po smrti císaře Ludvíka Pobožného v roce 840 krátce pobyl s Dhuodou v Uzès,³³ ale nově nastalá politická situace ho donutila znovu odjet. Došlo ke konfliktu mezi synem Ludvíka Karlem Holým a

²³ Riché, 1975, s. 23.

²⁴ Praefatio 1–6.

²⁵ Riché, 1975, s. 17.

²⁶ J. Calmette, *De Bernardo sancti Guillelmi filio*, 1902; „La famille de saint Guilhelm“, *Annales du Midi*, 18, 1906.

²⁷ E. Bondurand, *L'éducation carolingienne. Le Manuel de Dhuoda*, 1887.

²⁸ Riché, 1975, s. 18.

²⁹ Praefatio 6–9.

³⁰ Cf. Halphen, *Charlemagne et l'empire carolingien*, 1947.

³¹ Fabre, 1931, s. CXXVI.

³² Fabre, 1931

³³ Y. Bessmertny, „Le monde vu par une femme noble au IXe siècle. La perception du monde dans l'aristocratie carolingienne“, *Le Moyen Âge*, 1987.

jeho vnukem (Karlovým synovcem) Pipinem II. Akvitánským (826-863). Jádrem sporu byla vláda v Akvitánii. Bernard nejprve podporoval Pipina II Akvitánského, ale v předvečer bitvy u Fontenoy-en-Puisaye (22. června 841) se přidal na stranu favorizovaného Karla Holého a na znak své podřízenosti odevzdal Karlovi svého syna Viléma,³⁴ kterému tehdy bylo čtrnáct let. Vilém od té chvíle vyrůstal na královském dvoře spolu s Karlovými syny.

To byla pro Dhuodu nepochybně obrovská osobní tragédie, ale nezbývalo jí, než se politické hře podřídít. Krátce předtím 22. března 841 porodila druhého syna.³⁵ Přítomnost druhého dítěte jí zřejmě pomáhala vyrovnat se se ztrátou prvního, bohužel ne nadlouho. Mladší syn byl ještě před svým křtem na příkaz otce odvezen do kláštera v Akvitánii.³⁶ Co vedlo Bernarda Septimánského k tomuto kroku, není zcela jasné. Podle Bessmertnyho to mohl být strach z pomsty ze strany králových příznivců.³⁷ M. Fabre³⁸ vidí ve zdánlivě neopodstatněném odebrání dítěte matce potvrzení Bernardovy svévolné a kruté povahy, jak ji líčí dobové kroniky. Úvahy na toto téma se však pohybují v oblasti pouhé spekulace, neboť sama Dhuoda o Bernardových pohnutkách mlčí.

Ať už mělo Bernardovo jednání jakýkoli důvod, pro Dhuodu znamenalo jediné - smířit se se ztrátou obou dětí. Jako matka trpěla jejich nepřítomností, jako vzdělaná žena a horlivá křesťanka se trápila vědomím, že nemá možnost jakkoli zasáhnout do jejich výchovy. Rozhodla se proto předat dětem svůj odkaz alespoň zprostředkovaně. V listopadu 841 začala psát výchovný spis určený staršímu synu Vilémovi,³⁹ dnes známý pod jménem *Liber manualis ad filium*. Ke spisu připojila poznámku, v níž Viléma nabádá, aby dal jednou spis přečíst mladšímu bratrovi.⁴⁰ Zdá se, že o mladším dítěti neměla Dhuoda žádné zprávy, neboť minimálně v době práce na *Liber manualis* doposud nevěděla, jak nechal Bernard dítě pokřtít.⁴¹ Spis dokončila v březnu 843⁴² a poté jej nechala Vilémovi poslat.

O dalších Dhuodiných životních osudech po sepsání *Liber manualis* se nedochovaly žádné věrohodné zprávy. Spekuluje se, že přivedla na svět další dítě, dceru Regelindis (843/844 ?).⁴³ Tak se totiž zřejmě jmenovala (podoba jména není definitivně potvrzena) manželka hraběte Vilgrina z Angoulême, v pramenech uváděná jako *soror Willelmi Tolosani*.

³⁴ Bessmertny, 1987, s. 162; Cf. Nithard, *Histoire des fils de Louis le Pieux*, ed. Lauer, 1926.

³⁵ Praefatio 14–17.

³⁶ Praefatio 17–22.

³⁷ Bessmertny, 1987, s. 162.

³⁸ Fabre, 1931.

³⁹ X, 2, 2–4.

⁴⁰ I, 7, 25–32.

⁴¹ I, 7, 25–26.

⁴² XI, 2, 5–8.

⁴³ *Histoire générale de Languedoc*, II, 1875, s. 413.

Histoire Générale de Languedoc uvádí, že oním Vilémem je právě prvorozený Dhuodin a Bernardův syn. Neexistují nicméně zprávy o tom, že by Vilém vládl v Toulouse, a navíc je nepravděpodobné, že pokud by Vilgrinova žena byla skutečně potomkem Bernarda ze Septimanie, neobjevilo by se v pramenech ve spojitosti s jejím jménem jméno jejího, v té době relativně dobře známého, otce.

Kdy a jak ukončila Dhuoda svou životní pout', zůstává tajemstvím. Z textu *Liber manualis* vyplývá, že trpěla blíže neurčenými zdravotními obtížemi a cítila se velmi slabá. K hotovému spisu o něco později dokonce připojila vlastní epitaf. Je tedy možné, že v roce 844, kdy zahynul její manžel, už byla sama po smrti. Bernard Septimánský doplatil na svou politickou nestálost. Byl popraven v Toulouse na rozkaz krále Karla Holého, protože podporoval povstání, Pipina II. Akvitánského.⁴⁴ Dhuodina syna Viléma stihl stejný osud jako jeho otce. Odmítl se vzdát španělských a barcelonských držav a za tento pokus vyvlastnit královskou marku jej nechal Karel Holý v Barceloně roku 850 (nebo 853) popravit.⁴⁵ Ačkoli se, soudě dle zpráv kronikářů, matčíným odkazem příliš neřídil, má se za to, že *Liber manualis* schraňoval až do své smrti.⁴⁶ Dhuodina mladšího syna někteří historikové⁴⁷ ztotožňují s postavou Bernarda Plantevelue (zemřel 885/886), knížete z Auvergne, jehož syn Vilém Zbožný (875-918) založil v roce 909 opatství v Cluny.

⁴⁴ M. Rouche, *Histoire du Moyen Age*, 2005, s. 183.

⁴⁵ Riché, 1975, s. 21.

⁴⁶ Bessmertny, 1987, s. 162.

⁴⁷ J. Dhondt, *Etudes sur la naissance des principautés*, 1948.

2.2 Dhuoda, vzdělaná šlechtična

Jak bylo řečeno v úvodu, znalost latiny a latinského písemnictví byla v karolinské době především doménou církevních kruhů. Je tedy s podivem, že se v její druhé fázi objevuje na literární scéně šlechtična schopná vytvořit dílo, jakým je *Liber manualis*. Výjimečnost Dhuodina postavení v rámci raně středověké literatury se stala od počátku vědeckého zájmu o její dílo zdrojem pochybností o pravosti jejího autorství.

Starší badatelé⁴⁸ se spíše přikláněli k názoru, že Dhuoda byla pouhým zadavatelem díla a že samotný text je výsledkem práce někoho, kdo znal velmi dobře Písmo svaté a křesťanskou literaturu, tedy některého mnicha nebo kněze. Domnívali se rovněž, že znají i jeho jméno: Wislabert. Vycházeli totiž z rukopisu P,⁴⁹ kde v závěrečné kapitole stojí:⁵⁰ *Qui legis, ora pro praescripta Duodana, et pro scriptore Wislaberto, qui magno labore hunc codicem scripsit manuaem.*⁵¹ Tuto hypotézu však vyvrátily později nalezené rukopisy N a B, ve kterých se zmínka o Wislabertovi vůbec nevyskytuje. V současné době tedy panuje názor, že Wislabert byl písař, který pouze opisoval rukopis Dhuodina díla, žil tedy mnohem později a nemohl mít nic společného s jeho vznikem.⁵²

Dalším argumentem, který by mohl hovořit proti Dhuodině autorství, jsou některé pasáže z *Liber manualis*, které dávají tušit, že text nebyl napsán Dhuodinou rukou: *hoc propter exemplum tibi iubeo transcribi;*⁵³ *hoc opusculum ex nomine meo scriptum in tuam specietenus formam legendi dirigo.*⁵⁴ Vyplývá z nich, že Dhuoda sama text nezapisovala. Musí však nutně znamenat, že Dhuoda není autorem? Mohla přece svůj text diktovat. Tomu by ostatně odpovídala jiná pasáž z *Liber manualis*, kde se praví: *Hos uersiculos supra, infra et subtus. /Ad mentem corpusque tuum ipsa dictavi, cum cunctis.*⁵⁵

Hlavním argumentem odpůrců Dhuodina autorství tak zůstává vedle jejich neobvyklých jazykových kompetencí především její překvapivá velmi dobrá znalost Písma a latinské křesťanské literatury.

⁴⁸ *Histoire Littéraire de la France*, V, 1734, s. 9; Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, I, 1911, s. 443.

⁴⁹ Viz 2.6.1 Rukopisy *Liber manualis*.

⁵⁰ Riché, 1975, s. 45, pozn. 5.

⁵¹ Kdo čteš tyto řádky, pro za řečenou Dhuodu a za písaře Wislaberta, který s velkou námahou napsal/zapsal tento spis.

⁵² Riché, 1975, s. 33.

⁵³ III, 8, 25. Právě kvůli tomuto příkladu jsem ti nechala napsat tuto pasáž.

⁵⁴ In nomine Sanctae Trinitatis, 7. Posílám ti tento spisek sepsaný pod mým jménem.

⁵⁵ X, 1, 24. Tyto verše, které předcházejí, i ty, které následují/ jsem spolu se vším ostatním sama nadiktovala pro užitek tvé duše i tvého těla.

Liber manualis obsahuje velké množství citací z děl různých (s výjimkou gramatiků církevních) autorů. Hlavním pramenem, který Dhuoda cituje, je Bible. Bondurand ve své edici uvádí, že *Liber manualis* obsahuje zhruba tři sta biblických citací, Riché jich dokázal nalézt a identifikovat více než dvakrát tolik. Ale ani tento údaj nemusí být vyčerpávající. Identifikaci biblických (ale i jiných) citací ztěžuje fakt, že Dhuoda necituje přesně a že zcela v souladu se středověkou praxí až na výjimky neuvádí zdroj. Ve většině případů neuvádí ani konkrétní jméno biblické postavy, omezuje se na výrazy jako *quidam* nebo *orator*.⁵⁶

Kromě Bible cituje Dhuoda církevní otce (Sváý Augustin, Isidor Sevillský), karolinské autory (Alcuinus, Ambrosius Autpertus), gramatika Donata i básníka Prudentia.

Vedle přímých citací obsahuje *Liber manualis* množství volnějších odkazů na díla dalších autorů, např. Řehoř Tourský, Jonas z Orléansu, Svatý Aldhelm, Ioannes Cassianus.⁵⁷

U některých zjevných citací a narážek se navíc nepodařilo dohledat zdrojové dílo.⁵⁸ Skutečný aluzivní potenciál *Liber manualis* tak může být větší, než lze v současné době posoudit. Je možné, aby Dhuoda skutečně znala všechna tato díla?

Pierre Riché, zastánce Dhuodina autorství, se domnívá, že ano. Převážná většina laiků v 9. století byla negramotná. Neznamená to ovšem, že by laické prostředí zůstalo vůči obrodným snahám karolinské renesance zcela bez odezvy. Někteří vysoce postavení aristokraté následovali příkladu císařského dvora a vzdělávali se podle klášterního modelu. Uměli latinsky, měli své soukromé knihovny, četli zrcadla⁵⁹ a dbali o vzdělání svých dětí (a to obvykle i dívek).⁶⁰ Dhuoda mohla být právě takovým příkladem vzdělané šlechtičny.

Škála děl, která jsou citována v *Liber manualis*, mimo to není až tak překvapivá, jak se na první pohled zdá. Nelze se domnívat, že by Dhuoda skutečně přečetla v úplnosti všechna díla, ke kterým se odkazuje. Mnohem pravděpodobněji znala řadu z nich díky v raném středověku populárním florilegiím. S některými citacemi se navíc mohla setkat druhotně, v dílech jiných autorů.⁶¹

Stejné stanovisko jako Riché zaujímá Bessmertny. Za hlavní argument hovořící pro pravost Dhuodina autorství považuje celkový velmi osobní tón knihy.⁶² Lze si jen těžko představit, že by tak procítěné věty jako *Fili, habebis doctores qui te plura et ampliora utilitatis doceant documenta, sed non aequali conditione, animo ardentis in pectore, sicut*

⁵⁶ Riché, 1975, s. 36.

⁵⁷ Úplný přehled děl, která Dhuoda cituje nebo na která se odvolává, viz Riché, 1975, s. 383–385.

⁵⁸ Riché, 1975, s. 385.

⁵⁹ Viz 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*.

⁶⁰ P. Riché, *Les Ecoles et l'enseignement dans l'Occident chrétien de la fin du Ve siècle au milieu du XIe siècle*, 1979.

⁶¹ Riché, 1975, s. 35.

⁶² Bessmertny, 1987.

*ego, genitrix tua;*⁶³ *cernens plurimas cum suis in saeculo gaudere proles, et me Dhuodanam, o fili Wilhelme, a te elongatam;*⁶⁴ *ex nimii amoris dulcedine et desiderio pulcritudinis tuae,*⁶⁵ nebyly dílem milující matky, ale nezúčastněného mnicha. Z jiných pasáží dále zaznívají Dhuodiny trpké životní zkušenosti, smutek a stesk,⁶⁶ které by pouhý pozorovatel mohl jen těžko vyslovit s takovou intenzitou.

Dosavadní studie vyjadřující se k problematice Dhuodina autorství předpokládají jednotu původu obsahu díla a jazyka, kterým je napsáno. Jinými slovy, buď se přiklání k názoru, že Dhuoda skutečně je autorkou *Liber manualis*, a pak považují jazyk *Liber manualis* za ukázkou jejích mimořádných lingvistických kompetencí. Nebo naopak podporují myšlenku, že Dhuoda byla pouze zadavatelem, případně spoluautorem a jazyk *Liber manualis* je ukázkou aktivní znalosti latiny skutečného autora.

Nabízí se nicméně otázka, zda Dhuoda nemohla být autorem *Liber manualis*, aniž by sama aktivně ovládala latinu. Je totiž skutečně málo pravděpodobné, že by šlechtična, která navíc v dlouhodobé nepřítomnosti manžela spravuje rozlehlé panství, dosáhla úrovně jazyka *Liber manualis* (byť tato úroveň ani zdaleka neodpovídá úrovni jazyka, kterým psali přední karolinští učenci). Naproti tomu osobní charakter *Liber manualis* je skutečně tak výrazný, že jen těžko připouští účast třetí osoby. Dhuoda mohla umět plyně číst bez toho, aby se nutně musela umět stejně plyně vyjadřovat. Dá se ostatně předpokládat, že pasivní znalost latiny nebyla v aristokratickém prostředí až tak výjimečným jevem ani tam, kde se jinak latinská vzdělanost nepěstovala. Dhuoda zřejmě mluvila raným románským jazykem, předchůdcem *langue d'oïl* a dnešní francouzštiny. Mohla své dílo diktovat v tomto jazyce písaři, který její slova zapisoval a poté překládal do latiny? Taková praxe by byla jistě komplikovaná a zdlouhavá, ale ne zcela vyloučená. Latina *Liber manualis* vykazuje zjevné znaky jazykové transformace směrem k románským jazykům, především v oblasti syntaxe (viz část Jazyk a verše). Ty lze obecně přičíst podvědomému vlivu mateřského jazyka autora. Nemohly by ale také být konkrétněji důsledkem snahy o co nejvěrnější překlad z tohoto raného románského jazyka?

Hypotéza překladu má nicméně jedno výrazně slabé místo a tím je skutečnost, že součástí *Liber manualis* jsou i čtyři básně,⁶⁷ z nichž dvě navíc vytvářejí akrostich. Básně mají

⁶³ I, 7, 20. Budeš mít, můj synu, učitele, kteří tě naučí mnohým užitečným věcem, ale ne za stejných podmínek, ne se stejně horoucím srdcem jako já, tvá matka.

⁶⁴ In nomine Sanctae Trinitatis, 4. Dívám se, jak se většina žen na tomto světě raduje z přítomnosti svých dětí a já Dhuoda, musím žít daleko od tebe.

⁶⁵ X, 4, 1. Pro sladkost oné nesmírné lásky, kterou k tobě cítím a pro touhu po tvé kráse.

⁶⁶ Viz 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*.

⁶⁷ Viz 2.5 *Liber manualis* – jazyk a verše.

pravidelnou stavbu, respektují tradiční poetický slovosled. Jsou v zásadě rytmické, ale navenek napodobují časoměrnou poezii. Jen obtížně si přitom lze představit, že by při své pravidelnosti nebyly původními celky, ale přebásněním.

Otázka pravosti Dhuodina autorství je klíčová pro posouzení skutečného významu *Liber manualis* jako historického pramene v rámci středověké literatury, neboť velmi úzce souvisí s mírou autentičnosti jeho obsahu. Dochovalo se jen málo pramenů, na jejichž základě je možné rekonstruovat obraz laické společnosti raného středověku. Hodnověrnost většiny z nich je navíc sporná, protože nejsou díly laických autorů, ale autorů z církevních kruhů.⁶⁸ Je zřejmé, že obraz šlechty, který podávají, je do značné míry zkreslený. Výjimečnost *Liber manualis* jako zdroje informací o životě, výchově a morálních principech šlechty spočívá právě v tom, že přináší zasvěcený pohled a autentickou zkušenost autora, který je součástí světa, do nějž nechává čtenáře nahlédnout skrze své dílo. Pokud by se ukázalo, že *Liber manualis* vznikl na objednávku a je čistě výsledkem práce některého mnicha, jako pramen by ztratil na významu. Moderní medievistika nicméně považuje představu, že Dhuoda byla pouhým zadavatelem a nijak výrazně se na vzniku *Liber manualis* nepodílela, za překonanou. Osobní a emoční rozměr díla ukazují na Dhuodin minimálně velmi výrazný podíl.

Ať už byla Dhuoda výjimečně vzdělaná nebo ne, je zřejmé, že vzdělání přikládala značný význam a snažila se jej zajistit svým dětem. Když adresovala *Liber manualis* Vilémovi, musela si být jistá, že Vilém ovládá latinu, alespoň pasivně. Spis byl započat sotva půl roku po Vilémově odchodu. Vilémova schopnost číst latinsky tedy musela být výsledkem jeho života s matkou v Uzès a ne až jeho působení v družině Karla Holého. Na mnoha místech *Liber manualis*⁶⁹ jej Dhuoda odkazuje na to či ono konkrétní dílo. Lze tedy předpokládat, že četba nebyla v životě Dhuodina syna nijak výjimečnou aktivitou. V Prologu se ostatně explicitně říká: *licet sint tibi multa ad crescentium librorum uolumina*.⁷⁰

Liber manualis se řadí ke spisům karolinských učenců jako je Alcuinův *De virutibus et vitiis liber* adresovaný Vítu z Bretaně nebo *De institutione laicali* Jonase z Orléansu a je dokladem o pronikání karolinské latinské kultury mezi aristokratické vrstvy. Svědčí o tom, že po více než stoletém útlumu začala aristokracie v 9. století opět projevovat zájem podílet se na intelektuálním životě své doby.

⁶⁸ Bessmertny, 1987, s. 161.

⁶⁹ Např. III, 4, 41–42: *...lege dictas uel uitas sanctorum praecedentium patrum.* ; III, 6, 16: *Lege Sinonima.*

⁷⁰ Incipit prologus, 17. Ačkoli máš mnoho knih a jejich počet neustále narůstá.

2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*

Pro žánrové zařazení Dhuodina díla jsou klíčové dva pojmy literární teorie: žánr příručky (*manuale* nebo *manualis*) a žánr zrcadla (*speculum*).

(*Liber*) *manualis* je latinský ekvivalent řeckého výrazu *enchiridion* (Ἐγχειρίδιου), který v první polovině 5. století použil svatý Augustin jako název pro své pojednání o křesťanské zbožnosti. Spis vznikl na žádost jistého Laurentia a Augustin se v něm pokusil vyložit základní principy křesťanství a křesťanské morálky. Augustinovo *Enchiridion* bylo v době karolinské renesance považováno za model pro výchovu podle křesťanské nauky a těšilo se tak velké popularitě, že se latinský ekvivalent jeho názvu začal používat pro menší didaktická díla pojednávající o křesťanské morálce a životě v souladu s vírou.

Výrazem *speculum* se označují spisy s morálně-didaktickou tematikou. Zřejmě nejznámějším typem zrcadel byla *specula principis*, souhrny morálních a etických zásad adresované šlechtici. Ačkoli se zrcadlo označuje za žánr typicky středověký, nelze jej považovat za originální výtvar středověku. Určující znaky zrcadla (jakkoli sporné, viz práce Einara Mas Iensseny)⁷¹ vykazují už literární díla antických kultur (v římské literatuře se s nimi lze setkat v díle Seneky nebo Plinia Mladšího).⁷² Svůj zlatý věk však zrcadlo zažívá až s nástupem křesťanství, které v něm našlo ideální formu pro šíření svých morálně-duchovních principů mezi laiky. Autory zrcadel se stávají téměř výlučně duchovní, kteří si kladou za cíl zobrazit v nich ideální portrét dobrého křesťana, a jak říká Riché, ukázat laikům, že jejich role v křesťanské obci rozhodně není podřadná. V karolinské renesanci jsou *specula principis* stabilní součástí literární tvorby, ačkoli *speculum* jako žánrové pojmenování ještě neexistuje. To se začíná používat až v pozdním středověku podle metafory – zrcadla, v němž čtenář spatří svůj ideální obraz –, která se objevuje v názvu mnohých z těchto spisů. Zrcadla píše přední karolinští učenci jako Alcuinus, Smaragdus, Jonas z Orléansu nebo Hincmar z Remeše.

Speculum principis je stejně jako *manualis* didaktickým žánrem, který poskytuje morální lekci, odpovídá však navíc specifickým potřebám adresáta. Tématická a formální podobnost obou žánrů z nich nicméně tvoří v karolinské době víceméně ekvivalenty.

Je naprosto zjevné, že Dhuodino dílo sleduje didaktický cíl. Už samotný výběr názvu *Liber manualis* svědčí o tom, že se autorka vědomě odkazuje k didaktické tradici, s níž je

⁷¹ E. M. Jonsson, „Les « miroirs aux princes » sont-ils un genre littéraire ?“, *Médiévales* 51, 2006; „Le Miroir: Naissance d'un Genre Littéraire“, *Speculum* 72, 1, 1997.

⁷² Riché, 1975, s. 12.

spojen Augustinovo *Enchiridion*. *Enchiridion* samotné (nebo alespoň jeho části) ostatně musela Dhuoda dobře znát, neboť je ve své knize třikrát přímo cituje.⁷³ V úvodu *Liber manualis* Dhuoda říká: *Volo enim ut (Liber manualis, pozn. aut.) simili modo in tribus lineis secundum auctoritatis seriem utilissimum habeat nomen: id est Norma, Forma et Manualis. Quod utrumque hae partes locutionis in nos specietenus continentur cuncta: Norma ex me, Forma in te, Manualis tam ex me quam in te, ex me collectus, in te receptus.*⁷⁴ Stejně jako Augustin se tedy i ona se staví do role učitele, který chce prostřednictvím svého spisu žáku zprostředkovat lekci za své nepřítomnosti. Opakovaně Viléma nabádá, aby se k *Liber manualis* vracel co nejčastěji. Kniha se má stát skutečnou příručkou, Vilémovým rádcem a prvním zdrojem informací.

Spojitost *Liber manualis* s žánrem *speculum principis* je dána už tím, že je jako morálně-výchovný spis adresován mladému šlechtici. Dhuoda nalézá velký zdroj inspirace v jiném středověkém zrcadle, v Alcuinově *De uirtutibus et uitiiis*. Dvakrát Alcuina cituje⁷⁵ a celou jednu kapitolu koncipuje po Alcuinově vzoru jako výklad o neřestech a ctnostech.⁷⁶ Toubert⁷⁷ považuje právě takové obligátní srovnávání neřestí a ctností za jeden z určujících znaků zrcadla. *Speculum* jako žánrové označení v Dhuodině době ještě neexistuje, nicméně metafora zrcadla, které je nastaveno čtenáři, je velmi rozšířená a Dhuoda ji také používá: *Inuenies (in Libro manuali, pozn. aut.) etiam et speculum in quo salutem animae tuae indubitanter possis conspicere.*⁷⁸

Je zřejmé, že *Liber manualis* v mnoha směrech skutečně odpovídá žánru zrcadla. Naproti tomu, při jeho srovnání s jinými středověkými zrcadly vychází najevo určité aspekty, které jej výrazně odlišují. Zatímco Alcuin nebo Jonas z Orléansu píše svá zrcadla na objednávku cizích šlechticů, Dhuoda adresuje svůj *Liber manualis* vlastnímu synovi. Dílo tím získává výrazný autobiografický rozměr a tato skutečnost se promítá do jeho obsahu i celkové koncepce.

⁷³ VIII, 10, 2; VIII, 11, 2; VIII, 12, 2.

⁷⁴ Incipit textus, 7. Chtěla bych, aby (*Liber manualis*, pozn.aut.) stejně tak nesl tři jména, která by nejlépe vystihovala jeho obsah a záměr: Pravidlo, Vzor a Průvodce. Všechna ta tři pojmenování se týkají nás obou: Pravidlo pochází ode mne, Vzor je určen tobě a Průvodce je ode mne a zároveň pro tebe – já jej napsala, ty jej přijímáš.

⁷⁵ IV, 6, 47 a 52.

⁷⁶ Kapitola IV.

⁷⁷ Paul Toubert, „La théorie du mariage chez les moralistes carolingiens“, *Matrimonio nella società altomedievale*, 1, 1977, s. 243–254.

⁷⁸ Incipit prologus, 20. Najdeš v něm (v *Liber manualis*, pozn. aut.) i zrcadlo, které ti ukáže, jak máš dovést svou duši ke spáse.

Jak už bylo řečeno, Dhuoda se v *Liber manualis* staví do role učitele, který chce svému žákovi předat své vědění a soubor určitých morálně-etických zásad. Její autorita je však jiná než autorita Augustinova nebo Alcuinova. Na několika místech svého spisu Dhuoda zdůrazňuje, že se necítí být dostatečně kompetentní, aby mohla Vilémovi vyložit principy křesťanské víry a dogmat. Takové výroky jsou sice běžným klišé středověkých spisů zdůrazňujícím rozdíl mezi všemohoucím a vševědoucím Bohem a nedokonalým lidským stvořením, avšak do jisté míry vypovídají o Dhuodině reálné situaci – ačkoli byla nepochybně vzdělaná, její teologické znalosti laika měly své limity a byla si vědoma, že jako intelektuální autorita neobstojí ve srovnání s učenci, jejichž díla Vilém znal a měl poznat. Neměla ostatně potřebu stavět se do role intelektuální autority - její autorita není dána intelektuální převahou, ale vyplývá ze samotné skutečnosti, že je Vilémovou matkou. Mateřská autorita je absolutní, je definována Biblií, je autoritou od Boha. To ospravedlňuje Dhuodinu „troufalost“ napsat Vilémovi Průvodce a dává jí možnost psát i o obtížných tématech, protože Bůh jí povede ruku. *Multis plura patent, mihi tamen latent, meae quoque similes, obscurato sensu, carent intellectu, si minus dicam, plus ego. Adest semper ille, qui ora aperit mutorum et infantium linguas facit disertas. Dhuoda quanquam in fragili sensu, inter dignas uiuens indigne, tamen genitrix tua, fili Wilhelme, ad te nunc meus sermo dirigitur manualis.*⁷⁹ Vilémova povinnost respektovat Dhuodu jako autoritu je povinnost dítěte vůči rodiči. Křesťanská doktrína klade na poslušnost a respekt vůči rodičům zvláštní důraz, neboť je považuje za jeden z předpokladů pro dosažení spásy. Dhuoda si je vědoma, že její autorita vyplývá automaticky z jejího postavení, zdá se však, že zároveň doufá, že Vilémův respekt vůči ní nebude jen výrazem plnění povinnosti dobrého křesťana na cestě ke spáse, ale že vyplyne zcela přirozeně ze synovské lásky. Ve svém spise Dhuoda neustále zdůrazňuje, že Vilém musí zachovávat poslušnost svému otci, a zmiňuje varovné biblické příklady neposlušných synů, kteří byli za své jednání krutě potrestáni. O respektu vůči ní samé se naproti tomu zmiňuje sporadicky, implicitně a především nikdy ve spojitosti s tématem spásy a zatracení, jako by nechtěla, aby její autorita byla vynucená.

Dhuoda považuje svou autoritu za dostatečně odůvodněnou, aby si mohla dovolit vstoupit do role Vilémova učitele. Domnívá se, že přes omezené znalosti má jako matka v jistém smyslu vyšší potenciál předat Vilémovi vědění než běžný učitel, jehož autorita postrádá citový rozměr: *Fili, habebis doctores, qui te plura et ampliora utilitatis doceant*

79 Incipit prologus, 1–6. Mnohé věci, které jsou spouště lidí zřejmé, mi unikají. Jiným ženám, jejichž chápání je obestřené tmou stejně jako moje, rovněž chybí důvtip. Ale já jsem na tom hůře než ony, a to je ještě velmi mírně řečeno. Naštěstí je tu neustále Ten, který otevírá ústa němým a dává promluvit jazykům dětí. Ač slaboduchá a nehodná společnosti důtojných dam, přece jsem tvá matka, můj Viléme, a chci ti věnovat slova tohoto Průvodce.

*documenta, sed non aequali conditione, animo ardentis in pectore, sicut ego genitrix tua, fili primogenite.*⁸⁰

Citová stránka hraje v *Liber manualis* vůbec velmi významnou roli. Pro Dhuodu, dlouhodobě odloučenou od vlastních dětí, se její spis stává reálným komunikačním prostředkem. Zatímco jiní autoři zrcadel si kladou výlučně didaktické cíle, Dhuoda touží navíc sdělit Vilémovi, jak velmi ho miluje a jak velmi jí chybí. Svou morálně-etickou lekci proto prokládá velmi osobními vyjádřeními mateřské lásky a pocitů stesku. *Ex nimii timoris dulcedine et desiderio pulcritudinis tuae, memetipsam quasi oblitam postponens.*⁸¹ Atypicky často Viléma oslovuje, mnohdy expresivně (*desideratissime fili*). *Liber manualis* z tohoto hlediska působí jako dopis, který otevřeně zachycuje momentální citové rozpoložení pisatele.

Kromě lásky a stesku, které jsou záměrnou součástí Dhuodina poselství Vilémovi, se v *Liber manualis* odrážejí i další autorčiny pocity. Skryté mezi řádky, zaznívají z Dhuodina díla hořkost, smutek a určitého životního zklamání. Vzhledem k tomu, že Dhuoda o svém životě nepodává téměř žádné informace, může se čtenář jen dohadovat, zda tyto pocity pramení jen z nuceného odloučení od dětí. Konkrétnější podobu má jiný pocit, který také vysvítá ze stránek Dhuodina spisu - strach ze smrti. Určité narážky na toto téma se průběžně objevují v celé knize. Dhuoda říká, že se cítí slabá, naznačuje, že prodělala vleklé nemoci. Několikrát Viléma prosí, aby se za ni modlil, jak dokud žije, tak i po její smrti, přičemž zdůrazňuje, že chvíle její odchodu se blíží. Ke svému spisu také připojuje svůj vlastní epitaf, který má Vilém nechat napsat na její hrob. V plné šíři se Dhuodina úzkost z blížící se smrti projevuje v kapitole X, 4, kde se Dhuoda na malý okamžik odpoutává od své hlavní starosti, to znamená Vilémovy spásy, a uchyluje se k sobě samé: *Ex nimio timoris dolore, quid in futuris michi eueniat, ualde meus undique animus discit et qualiter ualeam in finem liberari, incerta sum ex meritis.*⁸²

Liber manualis je zamýšlen jako zrcadlo, které má odrážet Viémův ideální obraz, ale v určitých chvílích ukazuje tvář Dhuodinu. Je do jisté míry vyobrazením Dhuody samotné a ona si toho byla dobře vědoma: *Et si defuerim deficiens, quod futurum est, habes hic*

⁸⁰ I, 7, 20–24. Budeš mít, můj synu, učitele, kteří tě naučí mnohým užitečným věcem, ale ne za stejných podmínek, ne se stejně horoucím srdcem jako já, tvá matka, můj prvorozený synu.

⁸¹ X, 4, 1–2. Pro sladkost oné nesmírné lásky, kterou k tobě cítím, a pro touhu po tvé kráse jako bych sama na sebe zapomněla.

⁸² X, 4, 29. Srdce mi bolestně svírá velký strach z budoucnosti neboť mé předchozí skutky mi nedávají jistotu, že budu ve smrti osvobozena.

*memoriale libellum moralis et quasi in picturam speculi, me mente et corpore legendo et Deum deprecando intueri possis, et quid erga me obsequi debeas pleniter inueniri potes.*⁸³

Vedle autobiografických prvků je dalším originálním rysem *Liber manualis* jeho důraz na téma seniorsko-vasalských vztahů. Zatímco morálně-etický odkaz ostatních autorů zrcadel (tj. autorů pocházejících z řad církve), se většinou omezuje na morální principy založené na křesťanské doktríně, Dhuoda se jako šlechtična nemůže ve svém výkladu vyhnout skupinové etice aristokracie.

Vilém se narodil jako šlechtic a z toho pro něj vedle velkých sociálních privilegií vyplývají také jisté povinnosti. Mezi těmi stojí na jednom z prvních míst povinnost zachovávat loajalitu a oddanost lennímu pánu. Dhuoda tuto povinnost několikrát zdůrazňuje a varuje Viléma před jejím porušením, neboť to by mohlo ohrozit jeho spásu. Neposlouchat pána totiž znamená protivit se Bohu: *Scimus enim, secundum seriem Scripturarum, quod omnis honor et potestas a Deo sunt data. Propterea illis, sine molestia et tepiditate atque pigritia, fideliter est seruiendum.*⁸⁴ Dhuoda zároveň Vilémovi připomíná, že dobře sloužit svému pánu je v jeho vlastním zájmu. Jen tak se mu totiž mohou otevřít dveře k dalšímu společenskému postupu. Jak si všímá Bessmertny,⁸⁵ Dhuoda nezavrhne pozemské statky a více než jiní autoři zrcadel klade důraz na světský život. Jejím hlavním přáním je samozřejmě to, aby Vilém dosáhl spásy a dostal se do nebeského království, zároveň si však přeje aby měl ve svém pozemském životě co nejlepší společenské postavení, žil v blahobytu a dožil se vysokého věku. Z toho důvodu také syna nabádá, aby se snažil dostat se do královské rady a stát se dobrým rádcem svého pána, neboť královští rádci měli v karolinské době velký politický vliv a z jejich postavení pro ně plynuly značné výhody.

Dhuoda se ostatně domnívá, že Vilém má přirozené právo žít v blahobytu. Sociální nerovnost vnímá, jak to bylo ve středověku běžné, jako důsledek boží vůle. Bůh obdaroval některé lidi majetkem a mocí, jiné ne. Avšak zatímco ostatní autoři zrcadel zastávají stanovisko, že společenská privilegia jsou podmíněna jistými zásluhami před tváří Boha, Dhuoda považuje společenská a politická privilegia především za vrozená a automaticky vlastní aristokracii.⁸⁶ Vilémův pán Karel Holý požívá vrcholné společenské prestiže, protože

⁸³ I, 7, 16–20. A jestli, až tu nebudu – k čemuž jednou v budoucnu dojde – pocítíš, že ti scházím, budeš mít tento mravoučný spisek jako památku. Když jej budeš číst očima i srdcem a budeš se modlit k Pánu, spatříš mě v něm jako v odrazu zrcadla a poznáš, jak máš vyhovět mé vůli.

⁸⁴ III, 4, 20–13. Z biblických textů víme, že veškeré pocty a moc jsou dány od Boha. Proto musíme svým pánům sloužit věrně, přičinlivě a bez reptání. Čteme totiž: Není moci než od Boha. A tak kdo se vzpírá světské moci, vzpírá se božímu zákonu.

⁸⁵ Bessmertny, 1987.

⁸⁶ Bessmertny, 1987, s. 174.

„po obou rodičích pochází z velkého a vznešeného rodu“.⁸⁷ Samotný Vilém se řadí do počtu mocných tohoto světa (*potentes in saeculo*) a je přeurlčen angažovat se společensky a politicky, protože je synem legitimní manželky šlechtice⁸⁸ a jeho otec mu předá legitimní dědictví po předcích.⁸⁹

S tím také souvisí Dhuodin naléhavý požadavek, aby Vilém ctil za věch okolností svého otce. Respekt vůči otci je jednak součástí biblických příkázání, jednak vyplývá z Dhuodiny představy o vrozené podstatě společenských privilegii. Vilém si zasluhuje pocty a majetek, protože se narodil vznešenému otci. Musí proto projevit dvojí vděčnost - jako křesřan musí otci děkovat za právo na život, jako šlechtic za právo na blahobyť. *Ego autem admoneo te, desideratissime fili Wilhelme, ut in primis diligas Deum sicut supra habes conscriptum; deinde ama, time et dilige patrem tuum; scitoque, ex illo tuus in saeculo processit status.*⁹⁰

Dhuoda jde ve své úctě k rodové příslušnosti, kterou se Riché nezdráhá nazvat otcovským kultem,⁹¹ tak daleko, že Vilémova otce staví na první místo hned po Bohu. Zároveň jeho vůli nadřazuje vůli samotného panovníka: *Quanquam in specie humanitatis forma uel potentia regalis atque imperialis praecellat in saeculo (...) mea tamen, fili, talis est uoluntas, ut secundum admonitionem paruitatis meae intelligentiam, secundum Deum, in primis illi qui te prolem habuit, proprium, fidelem et certum dum uiuis non negligas reddi obsequium. Certa quidem et fixa manet conditio, quod nullus nisi ex genitore procedat, non potest ad aliam et summam personam culmine peruenire senioratus.*⁹² Vilém má být v první řadě dobrý křesřan, hned poté dobrý syn a teprve pak řádný vasal. Závazky vůči otci a dalším rodinným příslušníkům mají přednost před závazkem vůči lennímu pánu. K tomuto stanovisku mohly Dhuodu kromě úcty k rodové příslušnosti vést i pragmatické důvody a obava o synovo bezpečí. V době plné politických zvrátů se Dhuodě mohlo jevit bezpečnější spoléhat se na rodinné vazby než na nejistou přízeň panovníka. Je třeba poznamenat, že Vilém se později v životě skutečně dostal do situace, kdy byl nucen volit mezi poslušností králi a

⁸⁷ III, 4, 5–6.

⁸⁸ Praefatio, 5–6.

⁸⁹ VIII, 14, 1–2.

⁹⁰ III, 2, 17–18. Vyzývám tě tedy, můj nejmilovanější synku Viléme, abys na prvním místě miloval Boha, jak máš popsáno v předchozích kapitolách. Hned po Bohu miluj, respektuj a měj v úctě svého otce. Pamatuj, že to jemu vděčíš za život, jaký žiješ.

⁹¹ Riché, 1975, s. 27.

⁹² III, 2, 1–14. V očích lidí vyniká na tomto světě především vznešenost a moc královská a císařská (...) Má vůle je přesto, synku, taková, abys, jak tě nabádám a jak si to přeje Bůh, v první řadě neopomínal vzdávat náležitou oddanou a neochvějnou úctu tomu, jehož jsi syn. Je totiž jasně a pevně stanoveno, že jen ten, kdo se narodil vznešenému otci, může proniknout až k osobě, která stojí na samém vrcholu společnosti.

poslušností vlastnímu otci. Ať na to měl Dhuodin odkaz vliv nebo ne, zvolil poslušnost otci a to se mu stalo osudným.

Jak je patrné z předcházejících řádků, *Liber manualis* nelze považovat za typické středověké zrcadlo, ačkoli v mnohém tomuto žánru skutečně odpovídá. Výjimečné okolnosti jeho vzniku a specifčnost postavení jeho autorky v rámci skupiny autorů karolinské doby mu dodávají významový rozměr, který jiná zrcadla zcela postrádají.

2.4 Obsah *Liber manualis* a přehled kapitol

V úvodu *Liber manualis* Dhuoda říká, že se její spis větví na tři části.⁹³ Bohužel není zcela zřejmé, jaké trojí členění má přesně na mysli. Riché se domnívá, že by pomyslný Dhuodin teoretický plán mohl zahrnovat tři velké tématické okruhy⁹⁴ – pojednání o Bohu a víře (kapitoly I a II), pojednání o člověku, konkrétněji o šlechtici, a jeho povinnostech (kapitola III) a pojednání o Vilémovi samotném a o konkrétních aspektech jeho života (kapitola IV a všechny ostatní). Striktně vzato, toto rozdělení je ryze hypotetické a má svá slabá místa (například některé části spadající do druhého okruhu by stejně tak dobře mohly být součástí okruhu třetího), nicméně se v něm skutečně odrážejí tři hlavní témata *Liber manualis*, kterými jsou víra v Boha, šlechtická etika a úsilí o naplnění křesťanských ctností.

Liber manualis začíná Úvodem,⁹⁵ kde Dhuoda popisuje etymologii slova *manualis* a vysvětluje koncepci svého díla. Následuje část s názvem Ve jménu Svaté Trojice s Epigramem, v němž se Dhuoda modlí k Bohu za zdárné dokončení díla a za svou i Vilémovu spásu. Další částí je Prolog, kde Dhuoda uvádí, jaké jsou její motivace pro sepsání díla. Poté následuje Předmluva, v níž autorka hovoří o své životní situaci, která bezprostředně ovlivnila vznik *Liber manualis*. Na posledním místě před samotným textem stojí seznam kapitol, jejichž názvy však ne vždy zcela korespondují s názvy kapitol obsaženými přímo v textu. Členění na kapitoly se v jednotlivých rukopisech mírně liší. Tato bakalářská práce přebírá členění, které ve své edici uvádí P. Riché, tj. členění na jedenáct hlavních kapitol a dílčí podkapitoly. Názvy podkapitol v následujícím přehledu odpovídají názvům z Dhuodina seznamu kapitol.

Kapitola 1:

- I, 1 O lásce k Bohu. (*De diligendo Deum.*)⁹⁶
- I, 2 O hledání Boha. (*De quaerendo Deum.*)
- I, 3 O boží velikosti. (*De magnitudine Dei.*)
- I, 4 O boží vznešenosti. (*De altitudine Dei.*)
- I, 5 Ještě jednou o Bohu. (*Item eiusdem, de Deo.*)
- I, 6 Mravní ponaučení. (*Item moralis eiusdem.*)⁹⁷
- I, 7 Napomenutí. (*Admonitio eiusdem.*)⁹⁸

⁹³ Incipit, 1.

⁹⁴ Incipit, s. 66, pozn. 1.

⁹⁵ Úvod, prozaická část kapitoly Ve jménu Svaté Trojice, Prolog a Předmluva jsou součástí překladové části této bakalářské práce.

⁹⁶ Je součástí překladové části této práce.

⁹⁷ V samotném textu je pouze *Moralis*.

⁹⁸ Je součástí překladové části této práce.

První kapitola je věnována Bohu. Dhuoda se zde ve stručnosti zabývá velkými teologickými tématy týkajícími se postavy a podstaty Boha. Její výklad se nijak neliší od obecně přijímané raně středověké doktríny, Dhuoda zjevně čerpá z předchozí četby, především z četby Bible. Používá hojně citace a biblické příklady. Hlavním cílem jejího výkladu je vštípit synovi lásku k Bohu a pokoru vůči němu. Zcela jistě má i ambice předat Vilémovi určité teologické znalosti, ale je si vědoma, že pro to nemá dostatečné kompetence. V závěrečné podkapitole proto syna vybízí, aby se i nadále vzdělával v teologických otázkách prostřednictvím četby dalších knih.

Kapitola II:

- II, 1 O Svaté Trojici. (*De sancta Trinitate.*)⁹⁹
- II, 2 O víře, naději a lásce. (*De fide, spe et karitate.*)
- II, 3 O pokoře v modlitbě. (*De reuerentia orationis.*)
- II, 4 O tomtéž. (*Item eiusdem.*)¹⁰⁰

Ve druhé kapitole se Dhuoda také věnuje teologickým tématům, především trojjediné podstatě Svaté trojice a hlavním křesťanským ctnostem. Mimo to Vilémovi udílí praktické rady ohledně správného průběhu modlitby.

Kapitola III:

- III, 1 O úctě, kterou musíš zachovávat vůči svému otci. (*De reuerentia era genitori tuo exhibenda.*)^{101 102}
- III, 2 Ještě jednou o úctě k otci. (*Item eiusdem, de patre.*)¹⁰³
- III, 3 O příkladech prvních otců. (*De exemplis patrum priorum accipiendis.*)¹⁰⁴
- III, 4 O tvém pánu. (*De seniore tuum. Alia. Alia.*)¹⁰⁵
- III, 5 O radách. (*De consilio accipiendo. Alia. Alia.*)
- III, 6 Ještě jednou o radách. (*Item eiusdem, de consiliariis. Alia.*)
- III, 7 Konkrétní napomenutí na stejné téma. (*Admonitio singularis ad reuertendum.*)¹⁰⁶
- III, 8 O rodině tvého pána. (*Ad propinquis seniorum tuorum. Alia. Alia.*)
- III, 9 O nejvýznamnějších šlechticích říše. (*Ad optimates ducum. Eiusdem.*)
- III, 10 Jak se přizpůsobit velkým i malým. (*Vt cum magnis et minimis flectas. Eiusdem.*)¹⁰⁷
- III, 11 Jak máš prokazovat úctu kněžím. (*Vt sacerdotibus honorem impendas. Eiusdem.*)¹⁰⁸

⁹⁹ V samotném textu pouze *De Trinitate*.

¹⁰⁰ V samotném textu pouze *Item*.

¹⁰¹ V samotném textu je uvedeno *De reuerentia patris quam dum uiuis agere debes*.

¹⁰² Podkapitoly III, 1–III, 4 a III, 6–III, 9 jsou součástí překladové části této práce.

¹⁰³ V samotném textu je uvedeno *Item eiusdem, ad patrem*.

¹⁰⁴ V samotném textu je uvedeno *Item de exemplis patrum priorum*.

¹⁰⁵ V samotném textu je uvedeno *Admonitio erga seniore tuum exhibenda*.

¹⁰⁶ V samotném textu je uvedeno *<Admonitio> singularis eiusdem*.

¹⁰⁷ V samotném textu uvedeno *Ut cum maioribus et minoribus flectas*.

¹⁰⁸ V samotném textu uvedeno *De reuerentia sacerdotum*.

Ve třetí kapitole se Dhuoda přesouvá od teologických témat k etickým otázkám života mladého aristokrata. Zabývá se Vilémovými povinnostmi vůči vlastnímu otci a vůči jeho pánu Karlu Holému, mezi nimiž je na prvním místě respekt a loajalita. Zvláštní důraz Dhuoda klade na případnou synovu účast v královské radě. Hovoří také o vhodném chování vůči královské rodině a jiným lidem na vrcholu společenského žebříšku. Kapitulu končí pojednáním o úctě, kterou má Vilém zachovávat kléru.

Kapitola IV:

- IV, 1 Vyzývám tě, abys zlepšil své mravy. (*Admoneo ut diuersas corrigas mores.*)¹⁰⁹
IV, 2 O stejném tématu. (*Item eiusdem de qui supra. Alia.*)¹¹⁰
IV, 3 Vyhní se pýše. (*Vt superbiam fugias.*)¹¹¹
IV, 4 Bojuj za spásu podle sedmi darů Ducha Svatého. (*In septemplici dono Sancti Spiritus frequenter militare. Item eiusdem.*)
IV, 5 Užitečná rada, jak potlačit neřesti. (*Admonitio utilis ad comprimenda uitia.*)¹¹²
IV, 6 Bojuj proti neřestem ctnostmi. (*Vt contra uitia uirtutes obponas.*)¹¹³
IV, 7 Buď trpělivý ve smýšlení i v konání. (*Vt patientiam mentis et corporis teneas.*)
IV, 8 Abys lehce porazil neřesti, připej si k srdci a ke rtům osmero blažeností, které najdeš níže. (*Vt facile uitia uincas, octo beatitudines, sicut hic inueneris, ore lege et corde retine semper.*)¹¹⁴
IV, 9 Pomáhej chudým, jak jen můžeš. (*Vt pauperibus, cum ualueris, adiuues.*)

Čtvrtá kapitola se svou koncepcí nejvíce blíží středověkým zrcadlům,¹¹⁵ jaká psali Alcuinus, Hincmar nebo Jonas z Orléansu. Je založena na myšlence potlačení neřestí pomocí křesťanských ctností. Ke ctnostem navíc Dhuoda nově připojuje sedm darů Ducha Svatého a osm blažeností, které také pomáhají zvítězit nad neřestmi. Mezi ctnostmi vyzdvihuje pokoru a trpělivost, zvláštní důraz klade na sexuální zdrženlivost.

Kapitola V:

- V, 1 O různých útrapách, které tě mohou potkat. (*De diuersis tribulationibus, si tibi euenerint.*)¹¹⁶
V, 2 Jak dojít odpuštění, když ses provinil. (*De reconciliandum, si aliquid deliqueris.*)¹¹⁷
V, 3 O různých pokušeních, která tě mohou zlákat. (*De diuersis tentationibus, si tibi euenerint.*)¹¹⁸

¹⁰⁹ V samotném textu uvedeno *Admonitio specialis ad diuersas corrigendas mores.*

¹¹⁰ V samotném textu uvedeno pouze *Eiusdem.*

¹¹¹ V samotném textu uvedeno *Item. Vtilis admonitio.*

¹¹² V samotném textu uvedeno *Item eiusdem. Admonitio utilis ad diuersos corrigendos mores.*

¹¹³ V samotném textu uvedeno *Item. Contrari<i>s contraria.*

¹¹⁴ V samotném textu není *sicut hic inueneris* součástí názvu.

¹¹⁵ Viz 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis.*

¹¹⁶ V samotném textu uvedeno *De diuersarum tribulationum temperamentis.*

¹¹⁷ V samotném textu je *reconciliandum* nahrazeno *reconciliando.*

- V, 4 Když trpíš. (*Si tribulatio.*)¹¹⁹
 V, 5 Když jsi pronásledován. (*Si persecutio.*)¹²⁰
 V, 6 Když jsi v nesnázi. (*Si necessitas.*)¹²¹
 V, 7 Když cítíš úzkost. (*Si angustia.*)¹²²
 V, 8 Když tě potká nemoc. (*Si infirmitas. Item eiusdem.*)¹²³
 V, 9 Nikdy nepřestávej děkovat Bohu. (*Vt in omnibus Deo gloriam des.*)

V páté kapitole Dhuoda podává přehled jednotlivých útrap a obtížných situací, které mohou člověka v životě potkat a poučení, jak se s nimi vyrovnat. Končí napomenutím, že přes všechno, co se může stát, člověk nesmí přestat děkovat Bohu.

Kapitola VI:

- VI, 1 Jak se stát ctnostným podle sedmi darů a osmi požehnání. (*Item, comparatio de septem dona et octo beatitudines uirtutum conferentium tibi.*)
 VI, 2 Vyzývám tě, aby ses stal dokonalým člověkem. (*Vt uir perfectus esse ualeas admoneo.*)
 VI, 3 Ukážu ti, jak se můžeš s pomocí Páně stát dokonalým. (*Et quomodo esse possis adiuuante Deo ostendo.*)
 VI, 4 Vyzývám tě, abys podle součtů čísla sedm odpustil těm, kteří se vůči tobě provinili. (*De septem compoti partibus, his qui in te peccauerint ut dimitas, proponendum admoneo.*)¹²⁴

V šesté kapitole Dhuoda Vilémovi radí, jak dosáhnout dokonalosti podle křesťanské doktríny. Na základě sedmi darů Ducha svatého a osmi požehnání vytváří patnáct stupňů k dokonalosti. Podobně jako později v deváté kapitole se zabývá náboženskou symbolikou čísel.

Kapitola VII:

- VII, 1 Co je třeba vědět o dvojím zrození. (*De gemina natiuitate sciendum.*)¹²⁵
 VII, 2 Přeji si, abys rostl a sílil ve svém prvním zrození. (*Vt in prima natiuitate uigeas opto.*)
 VII, 3 Vyzývám tě, abys vytrval na cestě druhého zrození. (*Vt in secunda perseueres admoneo.*)
 VII, 4 O první a druhé smrti. (*De prima et secunda morte.*)
 VII, 5 Pamatuj na první smrt. (*Vt mortem primam conspicias ostendo.*)¹²⁶
 VII, 6 Bojuj, abys unikl druhé smrti. (*Vt mortem secundam fugias certare.*)

¹¹⁸ V samotném textu je *diuersis* nahrazeno *aduersis*.

¹¹⁹ V samotném textu uvedeno *Si tribulatio fuerit*.

¹²⁰ V samotném textu uvedeno *In persecutionibus*.

¹²¹ V samotném textu uvedeno *In necessitatibus*.

¹²² V samotném textu uvedeno *In angustiiis*.

¹²³ V samotném textu uvedeno *In infirmitatibus*.

¹²⁴ V samotném textu uvedeno *<De septem compoti partibus>*.

¹²⁵ V samotném textu uvedeno *Item. Admonitio singularis utilissima*.

¹²⁶ V samotném textu uvedeno *<Vt mortem primam conspicias denuntio>*.

V sedmé kapitole se Dhuoda zabývá dvojitým zrozením, tj. zrozením těla a duše a dvojitou smrtí, tj. smrtí fyzickou a ztracením duše. Připomíná, že každý člověk se rodí s dědičným hříchem. Fyzická smrt je nevyhnutelná a přirozená, zatímco ztracení duše se Vilém může vyhnout, pokud bude dodržovat vše, k čemu jej Dhuoda ve svém spisu nabádá.

Kapitola VIII:

VIII, 1 Vyzývám tě, aby ses hrolivě věnoval četbě a modlitbě. (*Vt in lectione et oratione uigeas admoneo.*)

VIII, 2 O minulosti, přítomnosti a budoucnosti. (*De praeteritis, praesentibus et futuris.*)

VIII, 3 Jak se modlit za všechny členy církve. (*Qualiter pro omnibus gradibus Ecclesiae ores insinuo.*)

VIII, 4 Modlitba za kněží a biskupy. (*Pro episcopis et sacerdotibus.*)

VIII, 5 Modlitba za krále a jejich dvůr. (*Pro regibus et sublimitate eorum.*)

VIII, 6 Modlitba za tvého pána. (*Pro seniore tuo.*)

VIII, 7 Vyzývám tě, aby ses ustavičně modlil za svého otce. (*Vt pro genitore tuo assidue ores admoneo.*)

VIII, 8 Modlitba za všechny následující. (*Item, pro omnibus qui sequuntur.*)

VIII, 9 Modlitbu uzavíráme slovy: „A za všechny svatý boží lid“. (*Concludimus in hoc ubi dicitur: « Et pro omni populo sancto Dei ».*)

VIII, 10 Modli se i za všechny věrné zemřelé. (*Et pro omnibus fidelibus defunctis ores.*)

VIII, 11 Modli se za všechny skutečně dobré lidi. (*Admoneo pro ualde bonis.*)¹²⁷

VIII, 12 Modli se i za ty méně dobré. (*Pro non ualde bonis.*)

VIII, 13 Modlitbu za ty, kteří nejednali správně, najdeš zde. (*Pro inmeritis digna inuenies subtus.*)

VIII, 14 Modli se za zemřelé příbuzné tvého otce. (*Pro defunctis genitori tuo parentes ora.*)

VIII, 15 Modlitba za pána Theodorica. (*Pro domno Teodorico condam.*)

VIII, 16 Modli se za všechny zemřelé, aby spočinuli v míru. (*Et per omnes iterum defunctos, ut requiescant in pace, ora.*)

VIII, 17 Ještě jednou o tvé osobě. (*Item ad te specialiter.*)

Osmá kapitola je věnována modlitbě. Dhuoda v ní vyjmenovává osoby, za které se má Vilém modlit, s důrazem na osobu Theodorica, Vilémova strýce a kmotra. V duchu křesťanské lásky k bližnímu připočítává k seznamu i hříšníky.

Kapitola IX:

IX, 1 O počtech. (*De articulis et metrorum compotis.*)¹²⁸

IX, 2 Písmena Adamova jména a jejich význam (*De litteris Adam et eius sensibus.*)

IX, 3 O patnácti požehnáních, která ti byla navěky dána (*De quinques ternis benedictionibus in coerentium et manentium semper.*)

IX, 4 (Stejně téma, bez názvu.)

IX, 5 (Stejně téma, bez názvu.)

¹²⁷ V samotném textu chybí v názvu *admoneo*.

¹²⁸ V samotném textu je uvedeno pouze *De articulis*.

IX, 6 (Stejné téma, bez názvu.)

V deváté kapitole se Dhuoda zabývá v raném středověku oblíbeným tématem náboženské symboliky čísel a číselných kombinací a také symbolikou písmen ve jméně praotce Adama. Na jejich základě pak formuluje patnáct požehnání, např. boží lásku nebo lásku bližního.

Kapitola X:

X, 1 Období tvého života. (*De temporibus tuis. Item eiusdem.*)

X, 2 Verše založené na tvém jméně. (*De uersibus ex litteris compositis tuis.*)

X, 3 Dodatek k tvému společenskému vystupování. (*Post uerba praescripta, de re publica.*)

X, 4 Prosim, aby ses modlil za spásu mé duše, dokud jsem živa a i po mé smrti. (*Vt pro me, tam in corpore uolente quam et post funebri sepulchri, pro salute animae meae exores rogo.*)¹²⁹

X, 5 Jména nebožtíků. (*Nomina defunctorum subtus transcripta.*)¹³⁰

X, 6 O epitafu, který máš nechat napsat na můj hrob.¹³¹ (*De epitaphio sepulchri mei ut scribi iubeas rogo.*)

Desátou kapitolu otevírají dva básnické celky. V prvním z nich Dhuoda připomíná Vilémovi důležité roky jeho života a účel svého díla. Druhý celek je přehledem konkrétních napomenutí, jak si má Vilém počínat jako správný syn, křesťan a vasal – v podstatě se jedná o jakési veršované resumé obsahu *Liber manualis*. Součástí desáté kapitoly je také seznam Vilémových zemřelých příbuzných, Dhuodina úvaha o její vlastní životní situaci a prosba, aby se za ni Vilém modlil. Kapitolu uzavírá Dhuodin epitaf.

Kapitola XI:

XI, 1 Jak si máš rozdělit Žalmy. (*Qualiter ordinem psalmodum ex parte compones.*)

XI, 2 (stejné téma, bez názvu)

Závěrečná jedenáctá kapitola zřejmě vznikla jako o něco pozdější dodatek. Dhuoda v ní Vilémovi radí, jak má postupovat při zpěvu Žalmů, přičemž se zjevně inspiruje Alcuinovým *De Psalmodum usu liber*.¹³² Kapitola končí krátkým přípisem, kde Dhuoda uvádí časové rozmezí, po které na knize pracovala, a poděkování Bohu.

¹²⁹ V samotném textu má podkapitola název *Ad me recurrens, lugeo*; Je součástí překladové části této práce.

¹³⁰ V samotném textu chybí v názvu *subtus transcripta*.

¹³¹ Je součástí překladové části této práce.

¹³² Riché, 1975, s. 35.

2.5 *Liber manualis* – jazyk a verše¹³³

Karolinská renesance zahájila novou etapu v historii latiny. Po konfuzi, která vyvrcholila v merovejské době, oddělila latinu od konstituujících se románských jazyků a vytvořila z ní tak umělý literární a úřední jazyk. Návrat k formálně čisté latině byl obecně vzato úspěšný, úroveň literárního jazyka jednotlivých karolinských učenců a úředníků však značně kolísala. Jazyk, kterým píše Dhuoda, patří spíše k průměru. Riché ho připodobňuje k jazyku akvitánských biskupů sedmého století,¹³⁴ Mayer k latině Řehoře Tourského.¹³⁵

Z ortografického hlediska lze v *Liber manualis* vyzorovat množství hláskových variant lišících se oproti klasickému úzu, které však odpovídají obecným středověkým (ale i dřívějším) tendencím a hláskovému vývoji směrem k románským jazykům. Objevuje se zde například záměna *e* za *i* (*neglegens*), *o* za *u* (*iocundus*) nebo monoftongizace diftongů (a naopak její opačný hyperkorektní postup - *caeteri*). Pro konsonantický rejstřík je charakteristická záměna grafémů korelačních dvojic (*velud* – *set*), častá je náhrada grafému *c* grafémem *k* nebo *ch* (*katena*, *archa*) a grafému *ch* grafémem *h* nebo *k* (*nichil*, *karitas*), přítomnost *ci* na místě *ti* (*iniciium*), vypuštění aspirovaného *h* (*ortor*) aj. Tyto hláskové alternace nicméně nejsou pro představu o povaze Dhuodiny latiny příliš směrodatné, protože mohou být do značné míry dílem pozdějších opisů (jednotlivé rukopisy se ostatně v tomto směru od sebe poměrně dost liší).¹³⁶

Za relevantní se naproti tomu dá pokládat morfologická a syntaktická stránka jazyka *Liber manualis*, v nichž v rukopisech panuje shoda¹³⁷. Častá je záměna pádových koncovek různých deklinací (především upřednostňování koncovek 2. deklinace u slov 3. a 4. deklinace), záměna rodu a chyby ve shodě rodu a čísla. Zvláštním způsobem Dhuoda skloňuje své vlastní jméno, kde si kromě nominativu vystačí jen s dvěma formami - *Dhuodane* pro genitiv, ablatif, dativ (jedná se zřejmě o pozůstatek germánské deklinace)¹³⁸ a *Dhuodanam* pro akusativ. U sloves dochází k občasným záměnám konjugací a především k záměně deponentních sloves za nedeponentní a naopak.

Ze syntaktického hlediska je výrazným prvkem nedodržování správné pádové syntaxe, především upřednostňování akuzativu na místě ostatních pádů. Častý je také výskyt

¹³³ Riché, 1975, s. 38–45; D. Norberg, *Introduction à l'étude de la versification latine médiévale*, 1954.

¹³⁴ Riché, 1975, s. 42.

¹³⁵ W. Meyer, „Ein Merowinger Rythmus über Fortunatus und altdeutsche Rythmik in lateinischen Versen“, *Gesammelte Abhandlungen*, III, 1936 s. 48.

¹³⁶ Riché, 1975, s. 38.

¹³⁷ Riché 1975, s. 39.

¹³⁸ Riché, 1975, s. 22, pozn. 9.

vět s *quod* místo vazby akuzativu s infinitivem. Dhuoda dále preferuje stylisticky hutný styl, kterého dosahuje užíváním participiálních konstrukcí a adjektiv.

Je patrné, že se Dhuoda, znalá formálně vybroušených děl sv. Augustina a jiných učenců, snaží zachovávat přehledné členění textu a dodržet určitou stylistickou úroveň. Hojně používá spojovací výrazy a částice, aby zdůraznila logické větné vztahy, nové myšlenky často uvádí rétorickou otázkou. Ze stylistických prostředků si vybírá především metaforu, aliteraci, pleonasmus a dlouhé slovesné výčty. Užívá také málo známá slova a novotvary, některé zjevně vytvořené na základě řeckých slov, která pravděpodobně znala ze své předchozí četby (např. *agonizatarius*,¹³⁹ *scopon*,¹⁴⁰ *dyndrum*).¹⁴¹

Riché konstatuje, že „Dhuodina jazyková a literární kultura se nevyrovná jazykové kultuře mnohých jejích současníků, ale je jistým způsobem osobitější, originálnější“.¹⁴² O jazyku *Liber manualis* lze obecně říci, že se v něm mísí snaha o formálně korektní latinu, jak ji Dhuoda znala z patristických textů, s vlivy románského jazyka, kterým pravděpodobně mluvila. Přestože se v *Liber manualis* vyskytují určité chyby a některá obtížněji srozumitelná spojení, celková úroveň jazyka je dostatečně dobrá, aby dokázala vyjádřit i subtilnější nuance Dhuodiny výpovědi. Dojem, že se autorka přes jistou jazykovou bariéru nedokáže v některých chvílích vyjádřit tak precizně, jak by chtěla, má naopak na celkové vyznění knihy pozitivní dopad – umocňuje představu Dhuodiných pocitů frustrace a izolace, které výrazným způsobem dotváří charakter jejího díla.

Samostatnou kapitolou Dhuodina literárního projevu jsou její verše. *Liber manualis* obsahuje celkem čtyři autorské poetické útvary. První z nich, nazývaný Epigram,¹⁴³ je součástí úvodní části knihy a je pojat jako akrostich,¹⁴⁴ další dva (z nichž jeden je rovněž akrostich)¹⁴⁵ se objevují v závěrečné části knihy¹⁴⁶ a jsou určitým shrnutím Dhuodina odkazu. Čtvrtý básnický útvar je Dhuodin vlastní epitaf.¹⁴⁷ Ze žánrového hlediska nejsou nijak výjimečné, mnohem zajímavější je jejich originální veršová stavba. O podstatě Dhuodiných veršů se vedou spory už dob nálezů rukopisu N¹⁴⁸ (do té doby jediný známý rukopis P sice obsahoval všechny čtyři básnické celky, ale ty byly zapsány jako próza). Po určitou dobu

¹³⁹ I, 1, 13.

¹⁴⁰ Incipit 27; III, 11, 37.

¹⁴¹ III, 1, 28.

¹⁴² Riché, 1975, s. 44 : *La culture littéraire de Dhuoda ne vaut pas celle de ses contemporains, mais elle est, en quelque sorte, plus personnelle, plus originale.*

¹⁴³ In nomine Sanctae Trinitatis, 11.

¹⁴⁴ Akrostich vytváří spojení DHUODA DILECTO FILIO VVILHELMO SALUTEM LEGE.

¹⁴⁵ X, 2. Akrostich vytváří spojení VERSI AD VVILHELMVM F(ilium).

¹⁴⁶ X,1 a X, 2.

¹⁴⁷ X, 6.

¹⁴⁸ Viz 2.6.1 Rukopisy *Liber manualis*.

panovala domněnka, že Dhuodin způsob veršování je výsledkem adaptace germánské metriky do latiny (o hypotéze Dhuodina germánského původu viz část Životní osudy), ale tato teorie se dnes považuje za překonanou.¹⁴⁹ Obecně se přijímá názor, že Dhuodina poesie je ve své podstatě rytmická, jen se, jak je to v karolinské době běžné, částečně snaží napodobit antický časoměrný systém.¹⁵⁰ Dhuoda nepracuje se slabičnou kvantitou, ale zdá se, že se snaží zachovávat pravidelný počet slabik. Většinu veršů v *Liber manualis* lze rozdělit na dva hemistichy o pěti, šesti nebo sedmi slabikách, přičemž nejčastější je kombinace 6 + 5. Báseň v X, 2 až na drobné odchylky respektuje strukturu saphické strofy. Norberg¹⁵¹ se domnívá, že Dhuodina poezie má svůj předobraz v liturgických modlitbách breviáře, které také vykazují variabilitu v počtu slabik hemistichu. Podstata rytmiky Dhuodiny poezie nicméně zůstává nejasná, neboť dosavadní studie na toto téma se až příliš liší na to, aby bylo možné vytvořit z nich uspokojivý závěr.

¹⁴⁹ Riché, 1975, s. 44.

¹⁵⁰ Riché, 1975, s. 44.

¹⁵¹ Norberg, 1954, s. 147.

2.6 Rukopisy a edice *Liber manualis*

2.6.1 Rukopisy *Liber manualis*

Dhuodino dílo se zachovalo ve třech rukopisech: Pařížském, Nîmeském a Barcelonském.

I. Pařížský rukopis (P)

Po dlouhou dobu byl jediným známým rukopisem Dhuodina *Liber manualis ad filium* Pařížský rukopis (P).¹⁵² Vznikl v klášteře Saint-Germain-des-Prés. Podle Mabillona mu byl předlohou jistý rukopis, který patřil knihovně toulouského a pozdějšího pařížského arcibiskupa Pierre de Marca. Jakým způsobem Pierre de Marca tento rukopis získal, je nejasné. Podle jedné hypotézy mohl být rukopis součástí *Chronique d'Uzès* nacházející se v knihovně v Toulouse, kde de Marca působil od roku 1652. Podle jiné jej de Marca, který se živě zajímal o historii španělské marky, našel v katalánské knihovně během svého sedmiletého pobytu v Barceloně. De Marcův rukopis obsahoval poznámku opisovače, který pod jménem Wislabert prosí čtenáře, aby se za něj modlil. Poznámka byla při opisu zanesena i do rukopisu P (viz kapitola Dhuoda, vzdělaná šlechtična). Ve dvou ostatních známých rukopisech (N a B) se poznámka nevyskytuje, což napovídá tomu, že linie rukopisu P se vyvíjela nezávisle na linii N a B. Rukopis P se navíc téměř v žádném různočtení neshoduje s N ani s B.

Skutečná hodnota předlohy rukopisu P je však dosti sporná vzhledem k tomu, že P obsahuje značné množství poměrně závažných chyb (Charakter některých chyb podporuje teorii, že Pierre de Marca objevil svůj rukopis v Katalánii, neboť se zdá, že se jich opisovač dopustil vlivem neporozumění systému zkratk používaném na Iberském poloostrově.¹⁵³ Častá je záměna *pro* za *per*, *item* za *iterum* apod.).¹⁵⁴ Mabillon, de Marcův pomocník, který vydal část rukopisu P¹⁵⁵ ve svých *Acta Sanctorum Ordinis sancti Benedecti* (1677), si byl vědom, nakolik je rukopis poznamenán chybami opisovače, a nechal proto rukopis částečně opravit. Dochované opravy (pouze pro prvních devatenáct stran) se označují P². Kromě

¹⁵² Rukopis P se v současné době nachází v Bibliothèque nationale v Paříži pod číslem 12.293.

¹⁵³ Riché, 1975, s. 46.

¹⁵⁴ A. Vernet, „Un nouveau manuscrit du Manuel de Dhuoda, (Barcelone, Bibliotheca central, 569)“, *Bibliothèque de l'École des Chartres*, CXIV, 1956, s.20.

¹⁵⁵ Předmluva, rejstřík a 13 kapitol.

Mabillonových oprav jsou v rukopisu P přítomny i další namátkové opravy neznámého autora souhrnně označované jako P³.

Pro úplnost je třeba dodat, že rukopis P není jediným dochovaným textem odvozeným ze ztraceného rukopisu Pierra de Marca. Sám de Marca spolu s E. Baluzem použili dvě krátké pasáže z *Liber manualis* pro vydání *Marca Hispanica* (1668). Tyto pasáže se odlišují od příslušných míst rukopisu P.

II. Nîmeský rukopis (N)

Nîmeský rukopis (N)¹⁵⁶ byl nalezen v roce 1885 ve spisech nîmeského knihovníka Eugèna Germer-Duranda. Vzhledem k rozsáhlým mechanickým a chemickým poškozením rukopisu se původní text nedochoval v úplnosti, podařilo se zachránit devět fragmentů.¹⁵⁷ Jak a kde vznikl, není známo. Je psaný karolinskou minuskulí a datuje se do přelomu 10. a 11. století. Jeho nález velmi pomohl zkvalitnit podobu Dhuodina textu, do té doby známou jen na základě chybami poznamenaného rukopisu P. Velkým přínosem se stal především pro pochopení struktury veršovaných pasáží, které opisovač rukopisu P přepsal do prózy. Edouard Bondurand jej v roce 1887 použil jako základ pro první kompletní edici *Liber manualis*.

III. Barcelonský rukopis (B)

Poslední nalezený rukopis je rukopis Barcelonský (B)¹⁵⁸. V roce 1956 o něm informoval André Vernet. Barcelonský rukopis je katalánského původu a pochází z první poloviny 14. století. Byl součástí konvolutu několika různých textů,¹⁵⁹ který zřejmě sloužil pro školní účely. Předpokládá se, že byl později opraven podle rukopisu mnohem staršího, než byla jeho vlastní předloha. (Ve většině případů se opravy v rukopisu B shodují s příslušnými místy v rukopisu N z přelomu 10. a 11. století). P. Riché se domnívá, že tento starší rukopis mohl vycházet z původního Dhuodina rukopisu zaslaného Vilémovi, neboť Vilém zemřel právě v Barceloně.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Rukopis N se v současné době nachází v Bibliothèque Municipale v Nîmes pod číslem 393.

¹⁵⁷ Část rejstříku kapitol, část III, 11, IV, 1 a IV, 6, celá IV, 7, část IV, 8, začátek IV,9, konec V, 1, začátek V,2, konec V, 8, celá V,9, VI, 1, začátek VI, 2, konec VIII, 14, celá VIII, 15, 16, 17, dva řádky z IX, 1, konec X, 1 a všechny zbylé kapitoly *Liber manualis*.

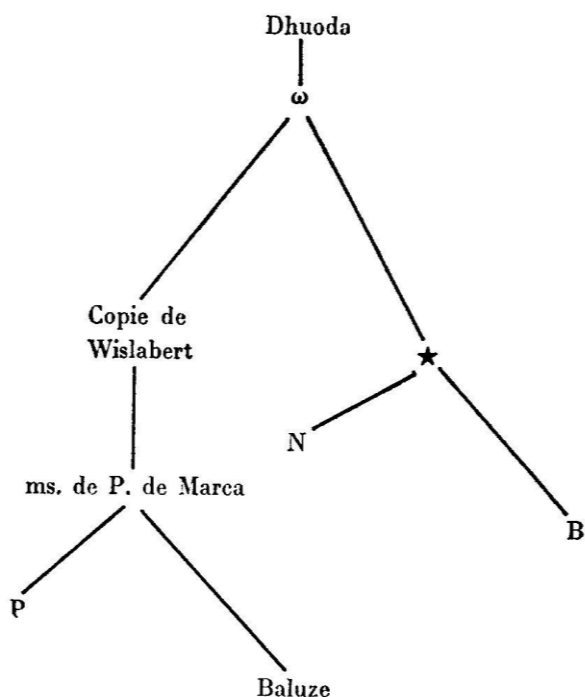
¹⁵⁸ Rukopis B se v současné době nachází v Biblioteca Central v Barceloně pod číslem 569.

¹⁵⁹ *Differentiae* (Isidor Sevillský), *Liber de Virtutibus* (Alcuinus), *Distica Catonis*, Alcuinův komentář k Šalamounovým parabolám, kronika, popis výpočtu dat pohyblivých křesťanských svátků.

¹⁶⁰ Riché, 1975, s. 49 a 21.

Rukopis B je kompletní, pomohl tedy lépe poznat i ty pasáže, které v rukopise N chybí a které byly do roku 1956 známé jen na základě P. Jeho náleznost se stal impulzem pro novou edici Pierra Richého v roce 1975.

Stemma codicum podle Pierra Richého (*Manuel pour mon fils*, Paříž 1975, s. 50)

2.6.2 Edice *Liber manualis*

Za nejstaršího editora Dhuodina díla lze považovat Etienna Baluze, který v roce 1668 vydal dílo arcibiskupa Pierra de Marca (1594–1662) s názvem *Marca Hispanica sive limes Hispanicus, hoc est, Geographica & historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis, & circum jacentium populorum*, v rámci něhož de Marca shromáždil historicky cenné dokumenty z archívů nejdůležitějších katalánských klášterů. Součástí spisu byly i dva úryvky z *Liber manualis*, konkrétně předmluva a závěrečná poznámka.

Jen o několik málo let později, v roce 1677, vydal Mabillon v rámci *Acta Sanctorum Ordinis sancti Benedicti* předmluvu, rejstřík a třináct kapitol *Liber manualis*. Totožné pensum

úryvků pak znovu vyšlo v roce 1851 v *Patrologia Latina* pod redakcí Migneho. Všechny tyto edice byly založeny na čtení rukopisu P.

První kompletní edice *Liber manualis* vyšla v roce 1887 pod názvem *L'éducation caroligienne. Le Manuel de Dhuoda* a jejím autorem byl gardský archivář Édouard Bondurand. Bondurand vycházel primárně z nedlouho předtím nalezeného rukopisu N, avšak pasáže, které v N chybí, byl nucen čerpat z chybami poznamenaného P. Pozdější analýza André Verneta a Pierra Richého prokázala, že Bondurand k P přistupoval málo kriticky a dopustil se několika zavádějících interpretací.¹⁶¹ Přes své nedostatky se Bondurandova edice stala důležitým odrazovým můstkem pro další práce na Dhuodině díle. V roce 1978 ji znovu vydalo ženevské nakladatelství Mégaritot.

Zásadním zlom přinesl rok 1956, kdy André Vernet ohlásil nález rukopisu B. Ve své studii *Un nouveau manuscrit du Manuel de Dhuoda (Barcelone, Bibliotheca central, 569)*¹⁶² demonstroval nedostatky Bondurandovy práce a poukázal tak na potřebu vytvořit novou edici. Tohoto úkolu se zhostil přední francouzský medievista Pierre Riché. Nová edice vyšla v roce 1975 pod názvem *Manuel pour mon fils*. Jak sám říká v předmluvě na str. 52, držel se Riché až na výjimky úzu rukopisu B s přihlédnutím k N (z N přebírá například ortografii vlastních jmen a některé hláskové alternace). Oproti Bondurandově edici je Richého edice doplněna o detailní komentář a pararelní francouzský překlad (autoři B. de Vregille a C. Mondésert). Richému se také podařilo identifikovat většinu děl a biblických pasáží, ke kterým se Dhuoda odkazuje. Jeho precizní postup a kritická práce se zdroji dělá z jeho edice první skutečnou vědeckou edici *Liber manualis*. Edice vyšla znovu v roce 1991.

Pozdější dvojjazyčné edice (viz bibliografie), jako anglická edice Marcelle Thiébaux z roku 1998, vycházejí z Richého textu.

Závěrem je třeba dodat, že kromě samostatných edic se lze s kritickým čtením Dhuodina díla setkat i v četných studiích věnovaných poezii karolinské doby.

¹⁶¹ Konkrétními Bondurandovými pochybeními se zabývá André Vernet v „Un nouveau manuscrit“, 1956.

¹⁶² Vernet, 1956.

Poznámka k citacím v překladové části práce

Biblické citace uvedené v komentáři jsou převzaty z latinského znění *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem* (Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1983). Tam, kde se Dhuodin text shoduje s textem *Vulgáty*, je uveden pouze odkaz na příslušné místo ve *Vulgátě*. Český překlad shodných biblických citací je dílem autora této bakalářské práce. Pokud se výrazně liší od podoby Českého ekumenického překladu, je za odkazem v takovém případě uveden i příslušný text podle Českého ekumenického překladu (Praha, Česká biblická společnost, 1985).

Tam, kde se Dhuoda od textu *Vulgáty* určitým způsobem odchyluje, je uveden odkaz na příslušné místo ve *Vulgátě* a citace obou textů v pořadí 1. Dhuodin text, 2. text *Vulgáty*.

Obdobným způsobem jsou koncipovány i všechny ostatní Dhuodiny citace cizích děl, ovšem už bez přihlednutí ke stávajícím českým překladům.

3. PŘEKLADOVÁ ČÁST PRÁCE

Dhuoda: Průvodce životem pro mého syna

Liber manualis, který Dhuoda posílá svému synu Vilémovi

Incipit

Spis, který máš před sebou, se větví na tři části.¹⁶³ Lépe si to uvědomíš, teprve až jej přečteš do konce. Chtěla bych, aby stejně tak nesl tři jména, která by nejlépe vystihla jeho obsah a záměr: Pravidlo, Vzor a Průvodce. Všechna ta tři pojmenování se týkají nás obou: Pravidlo pochází ode mne, Vzor je určen tobě a Průvodce je ode mne a zároveň pro tebe – já jej napsala, ty jej přijímáš.

Slovo *manus*¹⁶⁴ lze chápat více způsoby. Někdy znamená moc Boha otce, někdy moc Syna božího a někdy označuje samotného Syna. Boží moc, jak praví apoštol: „Pokořte se před mocnou rukou Páně.“¹⁶⁵ Moc Syna, jak praví Daniel: „Jeho moc je věčná.“¹⁶⁶ Krista samotného, jak se praví v žalmu: „Sešli svou ruku z výšin,“¹⁶⁷ to jest svého syna z nebeské výsosti. Všechny tyto příklady a další jim podobné znamenají tedy boží dílo a moc, protože ruka značí dokonalé dílo. Jak praví Písmo: „Rozprostřela se nade mnou ruka Páně,“¹⁶⁸ a tento obraz znamená vykoupení, které přivedlo věřící k dokonalosti. Podobně: „Neboť ruka Páně mě posílila.“¹⁶⁹ Nebo také: „Neboť Jeho ruka je s ním.“¹⁷⁰

*Alis*¹⁷¹ může mít mnoho významů, avšak já budu na tomto místě citovat jen tři z nich, podle výroků Otců. Prvním je *scopos*,¹⁷² což znamená cíl, druhým *consumatio*, což znamená dovršení a třetím *senito*,¹⁷³ což znamená dokončení. *Ales* ovšem také označuje ohlašovatele a posla světla,¹⁷⁴ který přináší konec noci a zvěstuje den.¹⁷⁵ Jaký jiný význam by tedy mělo mít

¹⁶³ Není zcela jasné, jaké trojí členění má Dhuoda na mysli. Viz 2.4 Obsah *Liber manualis* a přehled kapitol.

¹⁶⁴ Ve slově *manualis*.

¹⁶⁵ 1 Pt 5, 6. Cf. Řehoř Veliký, *Moralia in Job*, XI, 4, 7, PL 75, 956 C.

¹⁶⁶ Da 7, 14.

¹⁶⁷ Ž 144, 7.

¹⁶⁸ Ez 3, 22.

¹⁶⁹ Ez 3, 14; *Erat enim manus Domini confortans me. – Manus enim Domini erat mecum, confortans me.*

¹⁷⁰ Lukáš 1, 66; *Nam et manus eius cum ipso est. – Manus domini erat cum illo.*

¹⁷¹ Tato etymologie je smyšlená a není jasné, v čem mohla podle Dhuody spočívat souvislost sufixu *-alis* s dále uvedenými významy. Riché se domnívá, že Dhuodina etymologie možná nemá řecko-latinské základy, ale germánské. *Alis* by v takovém případě mohlo být odvozováno od stejného základu jako německé *all* nebo *alt*. Viz Riché, 1975, Incipit, 27, pozn. 4.

¹⁷² Cf. Ioannes Cassianus, *Conlationes*, I, 2, 1, CSEL 63, s. 8; SC 42, str. 79: *Omnnes... artes ac disciplinae scopon quendam, id est destinationem...*

¹⁷³ Nejasný význam, možná souvislost se slovem *senium*, pokročilé stáří. Viz Riché, Incipit, 30, pozn. 6.

¹⁷⁴ Prudentius, *Cathemerinon*, I, 1 a 54 (ed. Lavarenne); Řehoř Tourský, *Vita patrum*, II, 4; *...preco et lucis intelligitur nuntius. – Ales diei nuntius... ; ... praeco lucis... ; ... ales ille lucis nuntius...*

slovo *manualis* nežli konec nevědomosti? Posel navíc může být také ten, kdo předpovídá světlo budoucích dnů, jako by říkal: „Noc předešla, den se blíží,“¹⁷⁶ tedy Kristus, který sám řekl: „Jestli jsem já den a vy hodiny, následujte mě.“¹⁷⁷

Věz, že vše v této knize, ať ve volných větách nebo v rytmu verše, bylo napsáno, aby svou formou i významem přispělo ke spáse tvé duše a tvého těla. Až obdržíš tento spisek, chci, abys jej radostně sevřel v dlaních. Až jím budeš listovat, až jej budeš číst, snaž se co nejlépe naplnit jeho obsah. Nazývejme můj spisek *Manualis*, to jest slovo ode mne, dílo pro tebe a jak kdosi řekl: „Já jsem zasadil, Apollo¹⁷⁸ zaléval, ale Bůh dal úrodu.“¹⁷⁹ Co jiného teď mohu říci, synku, než že jsem bojovala, abych napsala dobré dílo, běh jsem dokončila, víru zachovala?¹⁸⁰ A v kom jiném by mé dílo mělo vzkvétat, kdyby ne v tom, který řekl: „Je dokonáno?“¹⁸¹ Neboť vše, co jsem od začátku až do konce vyložila v této příručce odvolávajíc se na spisy hebrejské, řecké a latinské,¹⁸² jsem dokončila v tom, který je nazýván Bůh.

Ve jménu Svaté Trojice

Tady začíná *Liber manualis*, který Dhuoda věnuje svému synu Vilémovi.

Dívám se, jak se většina žen na tomto světě raduje z přítomnosti svých dětí. Já, Dhuoda, však musím žít daleko od tebe, můj Viléme, a to je zdrojem mé úzkosti a zároveň touhy něčím ti prospět. Věnuji ti proto tento spisek sepsaný pod mým jménem, abys jej četl jako vzor pro své jednání. Jsem nesmírně šťastná, neboť ačkoli nemohu být s tebou, můj spis ti pomůže pochopit, jak si máš počínat z lásky ke mně.¹⁸³

¹⁷⁵ Prudentius, *Cathemerinon*, I, 1; ... *lucem precinit horarum*. – ... *lucem propinquam praecinit*.

¹⁷⁶ Ř 13, 12.

¹⁷⁷ Cf. J 8, 12; 9, 4-5; 11, 9.

¹⁷⁸ Věta je biblickou citací (viz níže), nelze ji chápat jako důkaz Dhuodiny znalosti antické mytologie.

¹⁷⁹ 1 K 3, 6.

¹⁸⁰ 2 Tm 4, 7; ... *boni certauī, fide[m] seruans cursu, consumauī felici*. – ... *bonum certamen certauī, cursum consumauī, fide[m] seruauī*.

¹⁸¹ J 19, 30.

¹⁸² Riché se domnívá, že se zde jedná o narážku na trojjazyčný nápis na kříži, viz J 19, 20.

¹⁸³ O Dhuodině mateřské autoritě viz podkapitola 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*, s. 21.

Prolog

Mnohé věci, které jsou spouště lidí zřejmé, mi unikají. Jiným ženám, jejichž chápání je obestřené tmou stejně jako moje, rovněž chybí důvtip. Ale já jsem na tom hůře než ony, a to je ještě velmi mírně řečeno.¹⁸⁴ Naštěstí je tu neustále Ten, který otevírá ústa němým a dává promluvit jazykům dětí.¹⁸⁵ Ač slaboduchá a nehodná společnosti důstojných dam, přece jsem tvá matka, můj Viléme, a chci ti věnovat slova tohoto Průvodce. Jako se mladí lidé čas od času baví hrou v kostky nebo vrhcáby shledávající ji nejzábavnější mezi všemi ostatními kratochvílemi, jako se některé ženy v touze zalíbit se svým mužům prohlíží v zrcadle, aby odstranily nečistoty a vynikl tak jas jejich tváře, tak i ty, sužován mnohými starostmi tohoto světa, čti, prosím, z úcty k mé památce tento spis, který ti posílám, jako by byl hrou nebo zrcadlem.

Ačkoli máš mnoho knih a jejich počet neustále narůstá, přála bych si, aby ses často a rád vracel k tomuto mému dílku a s pomocí všemocného Boha dokázal porozumět jeho poselství.¹⁸⁶ Najdeš v něm ve stručnosti vše, co by ses mohl chtít dozvědět. Najdeš v něm i zrcadlo,¹⁸⁷ které ti ukáže, jak máš dovést svou duši ke spáse, aby ses ve všem zalíbil nejen světu,¹⁸⁸ ale i tomu, který tě stvořil z hlíny.¹⁸⁹ Ve všem, Viléme, co děláš, se musíš snažit naplnit tyto dva úkoly - prospět, jak jen budeš moci, tomuto světu a zároveň se nikdy neznelíbit Bohu.

Velmi mi leží na srdci, můj Viléme, aby se k tobě dostala má slova a přinesla ti spásu. Mé horoucí srdce si vroucně přeje, abys v této knížce kromě jiného našel z mé vůle sepsané svědectví o tom, jak jsi s boží pomocí přišel na svět. Právě jím bude vhodné začít.¹⁹⁰

Předmluva

Jedenáctého roku¹⁹¹ šťastné, zářivé a Bohem posvěcené vlády našeho pána Ludvíka, roku pěti konkurent,¹⁹² jsem se tři dny před červencovými Kalendami¹⁹³ provdala v paláci

¹⁸⁴ 2 K 11, 23; ... *si minus dicam, plus ego.* – ... *minus sapiens dico, plus ego.*

¹⁸⁵ Sap 10, 21; ... *qui ora aperit mutorum et infantium linguas facit disertas.* – ... *sapientia aperuit os mutorum et linguas infantium fecit disertas.*

¹⁸⁶ Cf. *Distica Catonis*, Prol., ed. Boas, Amsterdam 1952, s. 9-10; Alcuinus, Ep. 108, 109, 270, MGH, Epist. 4, s. 155, 156, 429.

¹⁸⁷ O metafoře zrcadla a spojitosti *Liber manualis* se žánrem zrcadla viz 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*.

¹⁸⁸ Dhuoda klade neobvykle velký důraz na světský život, viz 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*, s. 23.

¹⁸⁹ Gn 2, 7; ... *formavit ex limo.* – ... *formavit (...) de limo.*

¹⁹⁰ O důrazu, který Dhuoda přikládá Vilémovu původu viz 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*, s. 23.

¹⁹¹ Z následujících datací vyplývá, že Dhuoda klade počátek vlády Ludvíka Pobožného do roku 813. Ludvík Pobožný byl jmenován západořímským císařem ještě za života svého otce Karla Velikého, 11. září 813, fakticky

v Cáchách za svého pána a tvého otce Bernarda a stala se jeho zákonnou manželkou. Tebe, můj toužebně očekávaný prvorozený synu, jsem s pomocí boží, jak věřím, přivedla na svět třináctého roku vlády téhož panovníka, tři dny před prosincovými Kalendami.¹⁹⁴

Pohromy tepající tento nešťastný svět se množily a valily se jedna za druhou a uprostřed četných zvrátů a nesvárů v říši¹⁹⁵ se onen panovník nade vší pochybnost vydal cestou všech smrtelníků. Na konci dvacátého sedmého roku své vlády¹⁹⁶ předčasně dokonil život, jenž mu byl určen tady na zemi. Rok po jeho smrti se jedenáctého dne před dubnovými Kalendami¹⁹⁷ narodil ve městě Uzès tvůj bratr. Vyšel z mých útrob díky milosrdenství Páně jako druhorozený po tobě. Byl ještě maličký a dosud nepřijal svátost křtu, když můj pán a váš otec pověřil Elephanta, biskupa výše řečeného města, a několik věrných, aby mu jej přinesli do Akvitánie.

Žíla jsem pak nadále v Uzès, jak to chtěl můj pán, z jehož úspěchů se upřímně raduji. Ale po dlouhé době života bez vaší přítomnosti jsem ti, sužována touhou být opět s vámi, nechala podle svého skromného rozumu napsat tento spisek a postarala se, aby ti ho doručili.¹⁹⁸

Trápí mne mnohé starosti, ale jedna je přece přednější než ostatní – abych tě ještě někdy spatřila na vlastní oči, uzná-li to v souladu s boží vůlí můj pán Bernard za vhodné. Přála jsem si, aby mi Bůh dal sílu odolat, ale protože spása je ode mne, hříšnice, daleko, neustále po tom toužím a má duše v té touze umdlévá.

Dozvěděla jsem se, že tě tvůj otec Bernard svěřil do rukou našeho pána a krále Karla.¹⁹⁹ Vyzývám tě, abys beze zbytku prokázal svou dobrou vůli naplnit tuto důstojnou

však začal vládnout až po Karlově smrti, k níž došlo 28. ledna 814. Rok 814 se také obvykle uvádí jako počáteční rok jeho vlády.

¹⁹² Veličina používaná při výpočtu a kontrole data Velikonoc. Viz Gustav Friedrich, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1999, s. 44.

¹⁹³ 29. června 824.

¹⁹⁴ 29. listopadu 826.

¹⁹⁵ Dhuoda zde naráží na mocenský spor Ludvíka Pobožného s jeho syny, především nejstarším Lotharem I. Ludvík vydal nástupnický řád *Ordinatio imperii*, podle něhož měly dvěma mladším synům připadnout určené údělky a Lothar se měl stát jeho spoluvladařem a dědicem trůnu. Po narození čtvrtého syna (z druhého manželství s Juditou welfskou) se rozhodl nástupnický řád upravit, čímž si zneprátelil Lothara a po něm i mladší syny. Konflikt vygradoval v roce 833, kdy bratři Ludvíka zajali a nechali zavřít do kláštera a Lothar jej veřejně zbavil císařského titulu. Po koncilu v Thionville v roce 835 mu byl císařský titul navrácen, ale jeho vládu i nadále provázely neshody se syny.

¹⁹⁶ Ludvík Pobožný zemřel 20. června 840.

¹⁹⁷ 22. března 841.

¹⁹⁸ *Hunc codicillum (...) tibi transcribi et dirigere curavi.* (Praefatio, 27). Tato věta se spolu s dalšími podobnými vyjádřeními stala jedním z argumentů zastánců teorie, že Dhuoda není autorkou *Liber manualis*, ale pouhým zadavatelem (viz 2.2 Dhuoda, vzdělaná šlechtična).

¹⁹⁹ Bernard Akvitánský odevzdal svého staršího syna Karlu Holému po bitvě u Fontenay v roce 841. Viz 2.1 Životní osudy, s. 13.

úlohu. Avšak, jak praví Písmo: Nejprve ve všem hledej království Boží a pak ti bude přidáno to ostatní,²⁰⁰ co slouží ku prospěchu těla i duše.

Zde zdárně končí předmluva.

I, 1: O lásce k Bohu

Boha je třeba milovat a chválit. To platí nejen pro nebeské mocnosti, ale i pro všechny lidské bytosti, které kráčejí po zemi a spějí k nebi. Ty mezi ně také patříš, můj synu, a já tě nabádám, aby ses vždy ze všech sil pokoušel spolu s těmi, již jsou toho hodni a schopni a již milují Boha, vystoupat na vrchol a dosáhnout království, které bude trvat navěky.

Jako kdybych teď stála po tvém boku, žádám a pokorně prosím tvou mladickou vznešenost i všechny ty, kterým jednou dovolíš nahlédnout do mého spisku, abyste mne neodsuzovali ani mi nevytýkali, jak jsem opovážlivá, když se pouštím do tak nesmírně obtížného úkolu,²⁰¹ jakým je podat ti výklad o Bohu. Věz, že sama si to vyčítám neustále. Neboť když se zamyslím nad svým údělem slabé lidské bytosti, vidím, jak jsem ubohá, nic než popel a prach.²⁰² Co ti také mohu o Bohu říci? Jestliže se nikomu z patriarchů, nikomu z proroků ani z ostatních svatých, od prvního člověka až dodnes, nepodařilo zcela pochopit posvátná tajemství víry, oč více bych jim mohla porozumět já, nicotné stvoření z nejnižšího druhu? A jestliže, jak se praví v Písmu, nebesa ani nebesa nebes nemohou Boha pro jeho velikost obsáhnout,²⁰³ co bych o něm mohla říci já, která nevím zhola nic?

V knize Genesis čteme, že když Mojžíš, k němuž důvěrně promlouval Bůh, zatoužil spatřit boží tvář, pravil: „Jestliže jsem u tebe našel milost, ukaž se mi, ať tě vidím.“²⁰⁴ Bůh odpověděl: „Mou tvář spatřit nemůžeš, neboť člověk mne nemůže spatřit, má-li zůstat naživu.“²⁰⁵ A když takto odpověděl svatému Mojžíši, jak myslíš, že by odpověděl mně podobným tady na zemi? Pod tíhou božího odmítnutí nechat se spatřit má duše velmi slábne, neboť mé srdce plane touhou.

²⁰⁰ Mt 6, 33 ; ... *primum in omnibus regnum Dei quaere et cetera tunc adicientur.* – *Quaerite ergo primum regnum Dei (...) et haec omnia adicientur.*

²⁰¹ ... *in tali aliquid subintrari agonizatio.* *Agonizatio* je zřejmě Dhuodiným neologismem odvozeným od řeckého *ἀγωνίζεσθαι*, bojovat.

²⁰² Gn 18, 27; ... *cum sim misera, cinisque et pulvis.* – ... *loquar ad Dominum cum sim pulvis et cinis...*

²⁰³ 1 Kr 8, 27.

²⁰⁴ Ex 33, 13; *Si inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi te ipsum ut videam te.* – *Si ergo inueni (...) ostende mihi faciem tuam ut sciam te...*

²⁰⁵ Ex 33, 20; *Non poteris uidere faciem meam nec enim uidebit me homo et uiuere potest.* – ... *et uiuet.*

I, 7: Napomenutí

Ještě jedno napomenutí, můj rozmilý a líbezný synku Viléme - mezi všemi pozemskými starostmi tohoto světa nezapomínej na četbu. Opatři si vícero knih, z nichž by ses skrze slova nejsvětějších učitelů mohl naučit něco o Bohu Stvořiteli. Podají ti lepší a podrobnější výklad, než jaký jsem ti dala já v předchozích kapitolách. Modli se k Bohu, měj ho v úctě a miluj ho. Budeš-li to činit, stane se tvým strážcem, vůdcem, průvodcem, tvou rodnou zemí, cestou, pravdou a životem.²⁰⁶ Dopřeje ti na tomto světě četné úspěchy a všechny tvé nepřátele přivede k pokojnému smýšlení. Ty pak, jak je psáno v knize Job, opásej svá bedra jako muž.²⁰⁷ Měj pokorné srdce a tvé tělo ať odolává hříchu. Slavně kráčeť obrácen k nebesům a oblečen v šat vznešenosti.²⁰⁸

Co víc říci? Dhuoda je zde, synu, bez ustání připravena tě povzbuzovat a napomínat. A jestli, až tu nebudu – k čemuž jednou v budoucnu dojde – pocítíš, že ti scházím, budeš mít tento mravoučný spisek jako památku. Když jej budeš číst očima i srdcem a budeš se modlit k Pánu, spatříš mě v něm jako v odrazu zrcadla²⁰⁹ a poznáš, jak máš vyhovět mé vůli. Budeš mít, můj synu, učitele, kteří tě naučí mnohým užitečným věcem, ale ne za stejných podmínek, ne se stejně horoucím srdcem jako já, tvá matka, můj prvorozený synu.

Čti tato slova, která ti posílám, snaž se je pochopit a naplnit. A až se tvému maličkému bratru, jehož jméno zatím neznám,²¹⁰ dostane svátosti křtu, uč jej, vychovávej jej, miluj jej a povzbuzuj jej na cestě od dobrého k ještě lepšímu. Až nadejde čas, kdy bude umět mluvit a číst, ukaž mu tento můj spisek, tohoto Průvodce, kterého jsem složila a kterého ti věnuji, a pobídni jej, ať čte. Je to tvá krev a tvůj bratr.²¹¹ Jako byste už byli spolu, nabádám vás, já, vaše matka Dhuoda, abyste uprostřed všech světských starostí alespoň občas obrátili svá srdce vzhůru.²¹² Pohled'te na nebeského krále, který se nazývá Bůh. Ať vás spolu s vaším otcem a mým manželem a pánem Bernardem Všemocný Bůh, o němž často mluvím, byť toho nejsem hodna, učiní na tomto světě šťastnými a blaženými. Ať se vám daří vše, co konáte. A až se jednou skončí běh vašeho současného života, ať vás Bůh přijme na nebesa, kde se budete radovat spolu se svatými. Amen.

²⁰⁶ J 14, 6

²⁰⁷ Jb 40, 7.

²⁰⁸ Jb 40, 10 ... erectus in sublime esto gloriosus et speciosus induere uestibus. – ... et in sublime erigere.

²⁰⁹ Viz 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*.

²¹⁰ Viz 2.1 Životní osudy, s. 13.

²¹¹ Cf. Gn 37, 27

²¹² *Passio Sancti Symphoriani*, 11 (BHL 7967); ... *sursum teneatis cor. – Sursum cor suspende, fili.*

III, 1: O úctě, kterou, dokud budeš živ, musíš prokazovat svému otci

Ze všech sil ti budu neúnavně vštěpovat, že vůči Bernardovi, svému otci a pánu, musíš zachovávat bázeň, lásku a oddanost, a to i v jeho nepřítomnosti. Vždyť i učený a moudrý Šalamoun tě k tomu, můj synu, důtklivě nabádá, když říká:²¹³ „Bůh vyznamenal otce, který vzkvétá ve svém pokolení.“²¹⁴ A také: „Kdo ctí otce, bude se radovat ve svých synech a bude dlouho žít.“²¹⁵ „Kdo poslouchá otce, ulehčí matce.“²¹⁶ „Kdo je bohabojný, prokazuje úctu svým rodičům.“²¹⁷ Proto ctí otce svého, můj synu, a ustavičně se za něho modlí, abys déle zůstal na zemi²¹⁸ a mohl jsi dlouho žít. Neboť pamatuj, že bez něj bys nepřišel na svět.²¹⁹ Ve všem podstatném ho poslouchej a podvol se jeho mínění.²²⁰ Dál-li Bůh, že na své cestě dojdeš tak daleko, buď otci oporou ve stáří a nepůsob mu během života trápení²²¹ a neopovrhuj jím při své síle a mládí.²²²

Takového jednání se vyvaruj! Ať dřív mé tělo přikryje hlína, než by tvůj otec zakusil podobné příkoří. Víím ale, že se nic takového nestane. Nemluvíím o tom proto, že bych snad měla obavy. Musíš se však mít na pozoru, abys nikdy ani v nejmenším nepomyslel na hanebnost, jakou, jak se ke mně doneslo, spáchali mnozí jiní,²²³ již se ti ovšem nepodobají. Nezapomínej na útrapy, které potkaly syny Eliho,²²⁴ když opovrhli otcovými nařízenými a neuposlechli. Stihla je za to krutá smrt. A nesmím zamlčet Abšalomův strom.²²⁵ ²²⁶ Abšalom se postavil otci a náhlým řízením osudu zemřel hroznou smrtí. S bolestným výkřikem ukončil svůj pozemský život v plném květu mládí pověšen na dubu a proklát kopím. Přišel tak o pozemské království a nikdy nedosáhl zaslíbeného království nebeského.

²¹³ Ve skutečnosti se nejedná o Šalamounova slova, viz níže.

²¹⁴ Sír 3, 3; *Deus honorauit patrem florentem in prole. – Deus enim honorauit patrem in filiis.*

²¹⁵ Sír 3, 6.

²¹⁶ Sír 3, 7; *...et uita uiuet longiori. Qui obedit patri, refrigerabit matri... – ... uita uiuet longiore et qui refrigerabit matrem.*

²¹⁷ Sír 3, 8.

²¹⁸ Ex 20, 12

²¹⁹ Sír 7, 30; *Memento enim quoniam nisi per illum natus non fuisses. – ...memento quoniam nisi per illos natus non fuisses.*

²²⁰ Sír 3, 2; *... iudicium illius obsculata. – Iudicium patris audite.*

²²¹ Sír 3, 14; *Suscipe (...) senectam illius, et ne contristes eum in uita sua, neque spernas eum in uirtute tua. – Fili, suscipe senectam patris tui et non contristes eum in uita illius.*

²²² Sír 3, 15.

²²³ Zřejmě nářážka na odbojné akce synů Ludvíka Zbožného proti vlastnímu otci, viz pozn. 195.

²²⁴ Cf. 1 S 2. Synové Eliho, nejvyššího kněze Izraele a Samuelova učitele se provinili tím, že znesvěcovali obětiny a brali si z nich pro vlastní potřebu. Oba pak zahynuli během bojů Izraele proti Pelištejcům.

²²⁵ Cf. 2 S 18. Abšalom byl třetí syn krále Davida. Měl s otcem neshody a rozhodl se jej svrhnout. Obsadil Jeruzalém a nechal svého otce, který nuceně uprchl, pronásledovat. David proti němu poslal své vojsko, ale vydal nařízení, že Abšalomovi nikdo nesmí ublížit. Během boje Abšalom jedoucí na mezku nešťastnou náhodou uvízl ve větvích posvátného stromu. Davidovi vojáci v čele s Joábem toho využili a přes královo nařízení jej zabili.

²²⁶ *Nec tacendum est Absalonis dyndrum... Dyndrum je pravděpodobně neologismus odvozený z řeckého dévδpov, strom. Dhuoda jej na jiném místě textu (IV, 1, 55) používá v plurálu ve významu „pasti“.*

Co ti mám říci o ostatních? Trest je skutečně veliký. Ať stihne všechny ty, kteří konají takové zhoubné dílo! To je neproklínám já, ale Písmo: „Budiž proklet ten, kdo nectí svého otce.“²²⁷ A také: „Kdo by zlořečil svému otci, jenž mu dal život, ten zemře nicotnou a hroznou smrtí.“²²⁸ Když taková odplata stihne už pouhé křivé slovo, co myslíš, že se stane těm, kteří si vůči rodičům počínají bez úcty a rmoutí tak jejich duši? Proslýchá se, že se v naší době najdou mnozí, kteří se zmítají v podobném zločinu, kteří dnešek považují za nespravedlivý, aniž by měli na paměti včerejší činy.²²⁹ Na ně a na jim podobné padá chtivost, závist, neštěstí a záhuba a vůbec vše, co rozněcuje nenávisť.²³⁰ O všechno přijdou. Co ukořistili jiným, ztratí, a co patřilo jim samotným, jen stěží získají zpět. Sama jsem to na vlastní oči neviděla, ale četla jsem o tom a slyšela jsem o tom. My oba o podobných případech slýcháme. Uvaž, co se v budoucnu stane těm, kteří v minulosti takhle jednali. Jsou-li takoví lidé – kéž by nebyli – Bůh má moc přimět je k lítosti, aby se odvrátili od hříchu, aby se káli a obrácení zpět si zasloužili být spaseni. Od každého takového člověka se drž dál, ať by to byl kdokoli. Kéž jej Bůh osvítlí, jak bylo řečeno výše.

Každý musí mít na paměti, synu, že až jednou dospěje a Bůh mu dopřeje potomstvo, bude se těšit ne z potomků vzdorných, vzpurných a chamtivých, ale z potomků pokorných, klidných a poslušných. Při pohledu na své děti se bude radovat a cítit šťastný ten otec, který byl sám jako chlapec oddaným synem. Ať každý, kdo na to pamatuje a kdo si to přeje, myslí i na má předchozí slova. Tehdy se všechny údy ku prospěchu oddají míru.²³¹

A proto, můj synu Viléme, poslyš, co ti říkám: Poslouchej pokyny svého otce a řiď se jimi.²³² Nebuď hluchý ke slovům svatých otců a častým čtením si je pevně připoutej k srdci,²³³ aby se ti, zatímco budeš vyrůstat v ustavičném dobru, rozmnožila léta života.²³⁴ Neboť ti, kdo očekávají Boha a velebí ho, ti, kdo poslouchají svaté otce a v dobré víře plní jejich nařízení, jen ti zdědí zemi.²³⁵ Jestli budeš poslušný a budeš řádně plnit to, k čemu tě výše nabádám, nejen že budeš mít účast na statcích na této zemi, ale zasloužíš si i sdílet spolu

²²⁷ Dt 27, 16; ... *qui non honorificat...* – ...*qui non honorat...*

²²⁸ Lv 20, 9.

²²⁹ Narážka na revoltu synů Ludvíka Zbožného, viz pozn. 195.

²³⁰ Gn 37, 8; ... *fomitis inuidiae...* – *Inuidiae (...)* *fomitem ministravit.*

²³¹ Benedikt z Nursie, *Regula*, XXXIV, 5, SC 182, s. 564; ... *et tunc omnia membra utiliter uertuntur in pace.* – ... *et ita omnia membra erunt in pace.*

²³² Benedikt z Nursie, *Regula*, Prol., 1, SC 181; Př 6, 20; *absculta et obserua praecepta patris tui...* – *Ausculata, o fili, praecepta magistri.* ; *Conserua, fili, mi praecepta patris tui.*

²³³ Př 6, 2; ... *in corde tuo ea[m] iugiter liga...* – ... *liga ea in corde tuo iugiter.*

²³⁴ Př 4, 10; ... *anni tibi multiplicentur uitae.* – *Audi, fili, mi, et suscipe uerba mea, ut multiplicentur tibi anni uitae.*

²³⁵ Ž 36, 9; ... *ipsi hereditabunt terram.* – ... *sustinentes autem Dominum ipsi hereditabunt terram;* Ž 36, 22 ... *quia benedicentes ei hereditabunt terram.*

se svatými tu zem, o níž autor žalmů praví: „Věřím, že uvidím boží statky v zemi živých.“²³⁶ Aby ses mohl stát dědicem oné země, modlím se, ať ti umožní připravit se na život v ní, on, který žije a kraluje navěky věků.

III, 2: Ještě jednou o úctě k otci

V očích lidí vyniká na tomto světě především vznešenost a moc královská a císařská. Podle obecného zvyku se v první řadě velebí činy a jména vládců, již jsou předmětem uctívání a svou moc opírají o svou svrchovanou vážnost. Svědčí o tom slova toho, který řekl: „Ať už králi jako svrchovanému vládci, ať už místodržícím atd.“²³⁷

Má vůle je přesto, synku, taková, abys, jak tě nabádám a jak si to přeje Bůh, v první řadě neopomínal vzdávat náležitou oddanou a neochvějnou úctu tomu, jehož jsi syn. Je totiž jasně a pevně stanoveno, že jen ten, kdo se narodil vznešenému otci, může proniknout až k osobě stojící na samém vrcholu společnosti.^{238 239}

Vyzývám tě tedy, můj nejdražší synku Viléme, abys na prvním místě miloval Boha, jak máš popsáno v předchozích kapitolách. Hned po Bohu miluj, respektuj a měj v úctě svého otce. Pamatuj, že to jemu vděčíš za život, jaký žiješ. Neboť věz, že už od nejstarších dob si ti, kteří milují a poslouchají své otce, zasluhují otcovské i boží požehnání.

III, 3: O příkladech prvních Otců

Čteme, že Noemův syn Šém, a stejně tak jeho bratr Jáfet milovali svého otce tou největší možnou láskou. Noe jim každému udělal nad hlavou znamení požehnání a řekl: „Ať Bůh požehná Šéma a Jáfeta a žije pod jejich střechou.“²⁴⁰ Ať se jim daří, ať mají všeho hojnost, ať se jejich bohatství zvětšuje atd.“ Co říci o Chámovi a jemu podobných? Opravdu musíš znát jejich příběh? Lépe je poznat příběhy poslušných synů. Uchylujme se a neustále se navracejme k příkladům dobrých.

Izák poslouchal svého otce a skrze otcovské požehnání si na tomto světě vysloužil mnohé statky, a nadto ženu a děti. V Písmu svatém je nazýván *risus*,²⁴¹ smích a to znamená

²³⁶ Ž 26, 13.

²³⁷ 1 Pt 2, 13 a 14 : Podřídte se kvůli Pánu každému lidskému zřízení – ať už králi jako svrchovanému vládci, ať už místodržícím jako těm, které on posílá trestat zločince a odměňovat ty, kteří jednají dobře.

²³⁸ Viz 2.3 Žánrové zařazení Liber manualis, s. 23.

²³⁹ Dhuoda naráží na skutečnost, že se Vilém stal vazalem Karla Holého, viz 2.1 Životní osudy, s. 13.

²⁴⁰ Gn 9, 26-27; *Benedictus Deus Sem et Iafeth, habitetque in tabernaculis eorum.* – *Benedictus Dominus Deus Sem (...)* *Dilatet Deus Iaphet, et habitet in tabernaculis Sem...*

²⁴¹ Gn 21, 6: *Dixit Sara: Risum fecit mihi Deus.*; Cf. Svatý Jeroným, *Liber interpretationis nominum Hebraicorum*, CC 72, s. 67; Řehoř Veliký, *Moralia in Job*, IX, 66, 105, PL 75, 918 B.

gaudens, ten, kdo se raduje. A je-li on nazýván *gaudens*, pak se dozajista člověk darebný, pyšný a svěhlový bude nazývat *dolens*, ten kdo trpí. Podobně si Jakub pro svou poslušnost a lásku k otci zasloužil být vysvobozen z mnohých nebezpečí a tíživých nesnází. Vysloužil si dvojnásob i trojnásob požehnání od Boha, od svého pozemského otce a také od své matky a od anděla. Bylo mu řečeno: „Žehnám ti svým požehnáním a tvé jméno rozmnožím jako hvězdy na nebi.²⁴² Budeš požehnaný a k tomu poneseš jméno Izrael,²⁴³ neboť jestliže jsi tak udatně zápasil s Bohem, oč snáze přemůžeš člověka!“²⁴⁴

Považ, synu, jak silní jsou na tomto světě ti, kteří si svou oddaností rodičům a svými zásluhami o ně vydobyli boží požehnání. Bylo-li tomu tak v případě Jakuba, pak i ty bojuj, usiluj, bij se a bez ustání se statečně rvi, abys byl hoden dostat alespoň jedenkrát požehnání od toho, který je nazýván Bůh, a mít účast na spáse Jakubově. On je příkladem očištění chyb a odpuštění hříchů. Všichni jeho nepřátelé se podrobili síle jeho laskavosti, jako se jejich šíje sklonily pod tíhou jha.²⁴⁵ Stvořitel mu dal ženu a děti a různé druhy bohatství. Všude je popisován jako člověk, který se ve všem líbil Bohu, a který si zasloužil mít na tomto světě všeho hojnost.

Co říci o Josefovi, Jakubovu synu, který tolik miloval a poslouchal svého otce, že by byl za něj i zemřel, kdyby ho neochránil Bůh a vlastní zásluhy? Pro svou oddanost otci se stal terčem intrik a obvinění, byl poslán ke svým bratrům a prodán. Vystříhal se smilstva a uprchl před ním. Zachoval tělo i duši neposkvřené – duši Bohu, tělo otci. Po zásluze se stal oblíbencem svého pána mezi ostatními služebníky. Byl uvězněn, zakusil mnohé strasti a utrpení, a to vše pro lásku k otci. Přitom nepřestával děkovat Bohu. Vyvázl ze všech popsaných nesnází a i z jiných velkých potíží a nebezpečí a stal se nejvyšším rádcem a vykladačem snů. Dostalo se mu nejvyšších poct a získal velkou moc. Pro své zásluhy zazářil jako druhý nemocnější muž na faraonově dvoře a byl hoden stanout výše než všichni ostatní²⁴⁶.

Byl nazýván Josef, pučící štěp²⁴⁷ a Egyptané mu pro jeho velikou něžnou lásku změnili jméno na Spasitel a Vládce světa.²⁴⁸ Měl krásnou tvář a ještě krásnější duši. Byl krásný svým zevnějškem a ještě krásnější svým smýšlením. Uchoval si neposkvřené tělo a

²⁴² Ž 131, 15 a Gn, 22, 17; ... *benedicam tibi, et uelut stellas coeli multiplicabo nomen tuum... – ... benedicens benedicam... ; ... multiplicabo semen tuum sicut stellas caeli...*

²⁴³ Gn 35, 10; ... *insuper Israel uocaberis... – ... non uocabitur ultra Iacob, sed Israel erit nomen tuum.*

²⁴⁴ Gn 32, 29; ... *quanto magis praeualebis in homines. – ... contra homines praeualebis.*

²⁴⁵ Jr 27, 12; ... *uelut interim sunt sub iuga colla adstricti. – ... subicite colla uestra sub iugo regis.*

²⁴⁶ Cf Gn 37, 1-40, 26.

²⁴⁷ Gn 49, 22.

²⁴⁸ Gn 41, 45; ... *verteruntque Aegyptii (...) eius nomen saluatorem atque mundi gubernatorem. – ... uertitque nomen eius et uocauit eum (...) Saluatorem mundi.*

pokorné srdce. Co ještě mám říci? Zaskvěl se na tomto světě a měl všeho hojnost. Vždy byl ve všem milý lidem i Bohu. Vládl otci a bratrům, spravoval celý Egypt. Svůj pozemský život skončil v míru. Kráčel od ctnosti ke ctnosti²⁴⁹ a pro svou pokoru, cudnost a poslušnost se po zásluze připojil k Bohu. Zářívá na nebesích a kraluje ve slávě spolu se svatými. A to vše jen díky úctě k otci!

I mnozí jiní, kteří poslouchali Boha a věrně plnili příkazy svých otců, byli na tomto světě přijímáni a obdivováni a bezpečně a bez úhony dosáhli nejvyššího cíle. Ať pro tebe platí to, co pro ně, dá-li ti dobrotivý Bůh potomky. Co dalšího bych ti mohla, synu, říci o té oddanosti a úctě, která je popsána výše? Napomínám tě a vyzývám tě: Cokoli děláš, dělej způsobem hodným ušlechtilého člověka. Bez přestání konej dobré skutky a zvětšuj se a rozrůstej v tom, který je nazýván Bůh, stvořitel nebe i země, o němž je psáno: A byl poslušný svých rodičů.²⁵⁰ Kéž dá Vykupitel lidského rodu, že budeš růst a prospívat a spolu s léty se bude zvětšovat tvá moudrost před Bohem i před lidmi.²⁵¹ Ať tě Ježíš Kristus, který dlí ve věčném království, náš Pán, ve kterém vzkvétá veškeré možné dobro, ráčí vyslyšet. Amen.

III, 4: O tom, jak se máš chovat vůči svému pánu

Tvého pána Karla ti – jak věřím – vybral Bůh a tvůj otec Bernard, abys mu sloužil v plné síle svého jinošského věku. Měj na paměti, že po obou rodičích pochází z velkého a vznešeného rodu. Nevykonávej svou službu jen tak navenek, aby ses mu zalíbil, ale ukaž, že jsi svému úkolu oddán tělem i duší. Ve všem mu zachovávej řádnou, ryzí a neochvějnou věrnost.

Pomysli na krásný příklad sluhy patriarchy Abraháma, který odešel do dalekého kraje, aby získal manželku pro syna svého pána.²⁵² Důvěra toho, kdo přikazoval, a svědomitá služba toho, kdo poslouchal, dovedly poslání ke zdárnému konci. Žena pak našla požehnání v početném potomstvu a velkém bohatství. A co Joáb, Abner a ostatní a jejich postoj ke králi Davidovi?²⁵³ V touze zalíbit se víc svému pánu než sami sobě podstoupili pro něj četná nebezpečí. A co mnozí další, o nichž Písmo praví, že oddaně vykonali rozkazy svého pána? Svou bdělostí a neúnavností si vysloužili zdar a prosperitu v pozemském životě. Z biblických

²⁴⁹ Ž 83, 8.

²⁵⁰ L 2, 51.

²⁵¹ L 2, 52; *Redemptor generis humani te faciat crescere, proficere, augeri aetate et sapientia coram Deo et hominibus. – ...et Iesus proficiebat sapientia et aetate et gratia apud Deum et homines...*

²⁵² Cf. Gn 24.

²⁵³ Cf. 1 Kr 2.

textů víme, že veškeré pocty a moc jsou dány od Boha.²⁵⁴ Proto musíme svým pánům sloužit věrně, přičinlivě a bez reptání. Čtete totiž: Není moci než od Boha. A tak kdo se vzpírá světské moci, vzpírá se božímu zákonu.²⁵⁵

Z toho důvodu tě, synu, nabádám, abys zůstal po celý život tak jako nyní oddán tělem i duší svému pánu. Přinese to, jak věřím, značný prospěch a užitek tobě i tvým blízkým. Ať se tě nikdy nezmocní smysly zatemňující věrolomnost a nesvede tě k hanebnému jednání. Ať ve tvém srdci nikdy nevzklíčí úmysl porušit oddanost, jíž jsi povinen svému pánu. O těch, kdo se ke svým pánům chovají neloajálně, se mluví tím nejhorším možným způsobem. Nevěřím, že se tak kdy bude mluvit o tobě a tvé družině. Tvůj rod je prý známý tím, že žádný z jeho příslušníků nikdy nejednal podobně nečestným způsobem. Nejednal, nejedná a ani v budoucnu jednat nebude.²⁵⁶

A ty jsi, Viléme, syn svého rodu. Jednej proto se svým pánem upřímně, bdi nad ním, snaž se mu prospět a své úkoly plň, jak nejlépe dokážeš. Čti zbožné texty a spisy o životech svatých. V nich se dozvíš, jak máš sloužit svému pánu a jak při něm věrně stát. Podle toho se pak snaž oddaně plnit pánovu vůli. Stejně tak si všímej těch, kteří slouží svému pánu se skutečnou oddaností a neúnavností a uč se od nich, jak má vypadat pravá služba. Inspirován jejich příkladem dokážeš s pomocí boží snáze naplnit, k čemu tě výše nabádám. Kéž ti jsou Bůh i tvůj pán ve všem příznivě nakloněni. Kéž tě hájí a chrání, kéž tě slavně vedou! Kéž se ráčí stát tvými vytrvalými zastánci a pomocníky ve všem, co děláš. Ať se stane podle vůle Páně.²⁵⁷ Amen.

III, 6: Ještě jednou o rádcích

Někteří lidé se domnívají, že jsou dobrými rádci, ale není to pravda. Pokládají se za moudré, i když moudří nejsou. Já jsem na tom ještě hůř než oni, a to je ještě velmi mírně řečeno.²⁵⁸ Neděje se tak ovšem vinou toho, ve kterém kvete veškeré možné dobro. Jsou tací, kteří dávají dobré rady, ale nedávají je dobře. Jejich rada tak ani není k užitku jim samým, ani nepomůže druhému. Proč? Protože nedosáhne na úplný vrchol. Pak jsou tací, kteří dávají špatné rady a ty dílu v ničem neprospějí. Já třeba rozhodovat se v nejrůznějších situacích. Dříve žilo mnoho ušlechtilých, spravedlivých a upřímných lidí. Dnes však vidáme takové,

²⁵⁴ O Dhuodině představě přirozeného práva aristokracie na sociální a politická privilegia viz 2.3 Žánrové zařazení *Liber manualis*, s. 13.

²⁵⁵ Ř 13, 1.

²⁵⁶ Vilémova rodová tradice je především spjatá s postavou Viléma z Gellone, viz 2.1 Životní osudy.

²⁵⁷ 1 Mak 3, 60.

²⁵⁸ 2 K, 11, 23. Odpovím obzvlášť nerozumně: Já tím víc!

kteří se v mnohém projevují zcela opačně. Co s tím zmůžeme? Dnešní doba přeje různým nešvarům. Vždyť Písmo praví: Svět překypuje nespravedlností a láska k bližnímu ochládá. V takovém zmatku člověk neví, koho si zvolit za rádce. Panuje nejistota, komu věřit a v čí doufat pomoc. Přečti si Synonyma.

Přece by však člověk neměl podléhat beznaději, synku. Najdou se i praví synové svých otců, kteří, jak doufám, mohou a dokážou s pomocí boží udílet vzácné, užitečné a dobré rady sobě i svým pánům. Vše se to děje v tom, který je nazýván Nejvyšší. Písmo říká: Cožpak opravdu není v Egyptě lékař, v Galaadu balzám, v Kanaánu voda, v Izraeli rádce atd? Ale ano, jistěže je. Je mnoho lidí s osvícenou duší. Bůh dobře zná ty, kdo mu náleží. On, který dal světu světlo, on, anděl dobré rady, on, který má pro své ovečky ušlechtilá slova ke spáse jejich duše, byl a je. Byl přítomen v těch, co žili kdysi, je přítomen v těch, co žijí dnes. On, který odchází a přichází, je i v tobě a jako spolubojovníka ctihodného a vznešeného krále tě podřizuje svrchované moci tvého pána.²⁵⁹ Kéž dá, aby ses stal dobrým a uznávaným rádcem! Amen.

III, 7: Zvláštní varování na stejné téma

Abys mohl být takový, vše závisí na moci a vůli všemocného Boha. Jestli se s pomocí svrchovaného Stvořitele dočkáš toho, o čem jsem mluvila v předchozí kapitole, měj se na pozoru před špatnými lidmi²⁶⁰ a druž se s dobrými. Neptej se na radu toho, kdo je zlomyslný, zbabělý či prehlivý. Takový tě ohlodá jako červ²⁶¹ a ty pod jeho vedením nikdy nedosáhneš klidu a bezpečí. Neboť hněv a závist, která ho obvykle provází, snadno přivodí klopýtnutí a poté pád do hlubin.

Ať tě nepotká stejný osud jako Achítofela²⁶² nebo Hamána!²⁶³ Oba byli zlovolní a pyšní a Bůh jejich úmysly překazil jednou provždy. Jejich tělo i duše byly svrženy do chřtánu smrti, neboť špatně radili svým pánům. Přeji si, synu, abys raději sloužil po boku takových,

²⁵⁹ *Qui tunc et nunc, ipse in antiquis tunc, ipse in uiuentibus nunc, ipse in te egrediens regrediensque, et ad imperium senioris tui digno et sublimi pergens regi te commilitantem...* Obtížně srozumitelné místo. Tento překlad chápe *pergens* jako *peragens*. Thiébaux se domnívá, že *egrediens regrediensque* jsou chybně použité nominativy a je třeba je vztáhnout k *te*, nikoli ke *qui*. Viz *Dhuoda, handbook for her warrior son, Liber manualis*, Cambridge/New York, 1998, s. 103.

²⁶⁰ Isidor, Synonyma, II, 43, PL 83, 355 C; *...caue improbos... fuge malos... – ... uita malos, caue iniquos, fuge improbos.*

²⁶¹ Isidor, Synonyma, II, 37, 854 A; *Conrodet enim te ut tines... – ...inuidia est animi tineae.*

²⁶² Abšalomův rádce. Podněcoval Abšaloma proti Davidovi a když se jeden z jeho plánů nezdařil, oběsil se. Cf. 2 S 16 a 17.

²⁶³ Rádce Xerxa I. Připravoval plán na vyhlazení židovské populace, ale jeho záměr byl odhalen a Hamán skončil na šibenici. Cf. Est 3–9.

jako byli Doég Edomský²⁶⁴ a pokorný Mordokaj.²⁶⁵ Vždyť Achítifel, ve snaze zalíbit se, nestydatě radil Abšalonovi, aby povstal proti svému otci Davidovi, a tak dále. Bůh ale překazil jeho zlé našeptávání.²⁶⁶ Naproti tomu Chúšaj²⁶⁷ a Doég jednali jako jednáji muži pevných zásad s jiným stejně čestným mužem a zůstali neochvějní v tom, co radili. A zatímco pyšný a nenávislný Haman, ve snaze přivést izraelské syny do záhuby, dával Achašvérošovi špatné rady, Mardokaj, žádaje boha o pomoc a vysvobození pro sebe a svůj lid, radil tomu samému králi upřímně a dobře. Aby ho král osvobodil a pomstil, dal mu důkaz své věrnosti a řekl: „Uvaž, ó králi, a tak dále.“²⁶⁸

Jednoho z nich i spolu s jeho lidem po zásluze zachránila boží prozřetelnost. Druhý pro svou pýchu přišel o dům a s prázdnýma rukama skončil na šibenici, kterou ve své planoucí nenávisti připravoval k záhubě pokorného člověka. Zlo se obrátilo proti němu a byl pověšen.²⁶⁹ V něm a jemu podobným se naplnila slova: „Počal bolest a přivedl na svět bezpráví. Vyhloubil propast a sám do ní spadl.“²⁷⁰ Protože ten, kdo chystal zlý osud nevinnému bratru, se jako první zřítíl do propasti smrti. Dobrotivý Bůh, který milostivě odpouští hříšníkovi, si přeje připoutat k sobě každého skrze pokání. Neboť sám zná toho, kdo klame, i toho, kdo je klamán.²⁷¹

A tak se, synku Viléme, měj na pozoru atd.²⁷² a prchej před všemi podobnými ničemníky. Vyhledej společnost dobrých a následuj příkladu ušlechtilých, kteří po zásluze dostali od Boha i od tohoto světa velkou odměnu za svou věrnou poslušnost pánům a za své dobré rady. Modlím se, aby byl jejich osud dnes a stále, každým dnem víc a víc, i tvým osudem, můj báječný chlapče.

III, 8: O tom, jak si máš počínat vůči rodině svého pána

Jestli jednou dosáhneš až na vojenskou nebo jinou funkci na královském a císařském dvoře, respektuj, miluj a měj v úctě slavné a význačné příbuzné a blízké tvého mocného pána a krále, ať už odvozují svůj ušlechtilý původ z otcovské linie nebo ze spojení sňatkem.

²⁶⁴ Saulův rádce. Cf. 1 S 21, 8; 22, 9–22.

²⁶⁵ Esteřin strýc, rádce Xerxa I. Odhalil Hamánovo spiknutí proti židům. Cf. Est 2–10.

²⁶⁶ 2 S 17, 14; *Nutu Dei dissipata sunt illius mala consilia. – Domini autem nutu dissipatum est consilium Achitophel utile.*

²⁶⁷ Davidův rádce. Cf. 2 S 15, 32.

²⁶⁸ Citací se nepodařilo dohledat.

²⁶⁹ Cf. Est 7, 10.

²⁷⁰ Ž 7, 5-16; *Concepit dolorem et peperit iniquitatem, lacum aperuit et incidit in eum. – ... concepit dolorem et peperit iniquitatem, lacum aperuit et effodit eum, et incidit in foueam quam fecit.*

²⁷¹ Jb 12, 16; *Ipsa etenim nouit decipientem et eum quia decipiente decipitur. – ... ipse nouit et decipientem et eum qui decipitur.*

²⁷² Viz úvodní věta této podkapitoly: (...) měj se na pozoru před špatnými a druž se s dobrými.

Ve všem, co se týká jejich zájmů, jim prokaž svou ryzí, úslušnou a neochvějnou poslušnost a oddanost tělem i duší.

Vzpomeň si na Davida a jeho postoj k Jonatánovi, synu krále Saula. Po celý svůj život se choval jako pravý bojovník ve všem věrný nejen otci a synu, ale i jejich potomkům, jak za jejich života, tak po jejich smrti.²⁷³ Když zemřeli, přemožen něžnými city s pláčem bědoval a naříkal: „Jak padli stateční v boji²⁷⁴ a jak byly zničeny válečné zbraně²⁷⁵ atd. ?“ A podobně: „Pláču pro tebe, bratře Jonatáne, líbeznější než sama láska²⁷⁶ atd., statečnější než lev, rychlejší než orel.“²⁷⁷ A také: „Tvůj šíp, synu z nejlepšího rodu, se nikdy nevrátil zpátky.“²⁷⁸ Při těch přirovnáních David pln bolesti hořce plakal nad ztrátou královského syna a jeho věrných. Kéž tebe a tvé spolubojovníky nepotká podobný osud!

Právě kvůli Davidovu příkladu jsem ti nechala napsat tuto pasáž.²⁷⁹ David znovu našel ztracený duševní klid, jako by jej utěšila věrná láska, a chválil ty dva vzdychaje dojetím: „Saul a Jonatán, za života důstojní a hodni lásky, nerozdělili se ani ve smrti.“²⁸⁰ Stejným způsobem Písmo svaté opěvuje mnohé šlechtice a jejich příbuzné, kteří věrně splnili své poslání. Chceš-li se o tom dozvědět víc, přečti si *Knihy Královské* a jiná díla Otců.

A tak se, můj synu Viléme, podříd' pravidlům, jež si žádá služba, a buď' oddaný svému pánu Karlovi, ať je jeho postavení jakékoli, a stejně tak jeho vznešeným příbuzným, mužům i ženám z královského rodu. Jedině takové chování je tě důstojno a s tebou všech, kteří slouží královské moci. Přeji si, abys spolu s nimi ze všech sil řádně a věrně sloužil svým pánům. Vždyť – jak věřím – to Bůh je vybral a předurčil, aby vládli. Dal jim slávu, která se velmi podobá té, kterou přislíbil Abrahamovi, Izákovi, Jakubovi²⁸¹ a jejich vznešenému pokolení a potomstvu.

Kéž dá Nejvyšší z nejvyšších, všemocný, dobrotivý Bůh, chrabrý a slavný Král, ať jsou svorní a jednotní. Ať po vzoru svých otců hledají na tomto světě mír, ať se skví leskem svých úspěchů. Ať jako služebníci Pána a svatých odhodlaně vedou, chrání a řídí tento svět a lid a ať jej podporují a brání před odevšad útočícími nepřáteli. Ať ve jménu Krista pevněji semknou svatou boží církev ve skutečné víře. Ať je jim dáno spatřit, jak Bůh nalézá zalíbení

²⁷³ Cf. 2 S 1.

²⁷⁴ 2 S 1, 25; *Quomodo ceciderunt fortes in bello... – ...quomodo ceciderunt fortes in praelio...*

²⁷⁵ 2 S 1, 27.

²⁷⁶ 2 S 1, 26; *Doleo super te, frater mi Ionathan, amabilis ualde super amorem. – Doleo super te, frater mi Ionathan, decore nimis et amabilis super amorem mulierum.*

²⁷⁷ 2 S 1, 23; *... fortior leonis, aquilis uelocior. – ... aquilis uelociore, leonibus fortiores...*

²⁷⁸ 2 S 1, 22; *... sagitta tua... retrorsum non abiit unquam. – ... sagitta Ionathae nunquam rediit retrorsum.*

²⁷⁹ O pochybnostech o Dhuodině autorství viz 2.2 Dhuoda, vzdělaná šlechtice.

²⁸⁰ Cf. 2 S 1, 23.

²⁸¹ Cf. Gn 15, 4.

v dětech jejich synů, jak jejich potomstvo vzrůstá a vzkvétá, jak po celý život směřuje k nebesům a jak, až naplní léta života, nalézá šťastný konec. A až ukončí svou pozemskou pouť, ať se připojí ke svatým Otcům, o nichž byla několikrát řeč, a spolu s nimi zasednou v Království nebeském.

Kéž i tobě pro tvou věrnou službu pánu dovolí Ten, který vše oplácí, který odměňuje dobré dílo, dosáhnout Království nebeského a věčné slávy. Kéž stejnou poctu udělí i tomu, kdo se ti spolu se svými blízkými šlechetně odvděčil za tvé služby. Ať vás šťastně spojí v Kristu!

III, 9: Co se týče nejvýznamnějších šlechticů říše

Vysoce postavené aristokraty, jejich rádce a věrné služebníky z jejich vlastních řad,²⁸² každého zvlášť a všechny dohromady, kohokoli a kterékoli, kdo září na královském dvoře, měj rád a chovej v úctě a často jim prokazuj své služby. Pokorně si všímej příkladů jejich důstojného jednání a dobře si je zapamatuj. Ve velkém domě, jakým je tento, jaký byl a, přikáže-li Bůh, i bude, se hojně pěstují společenské styky. Pokud člověk chce, může se tam naučit od druhého pokoře, laskavosti, mravní čistotě, trpělivosti, mírnosti, skromnosti, zdrženlivosti, rozvážlivosti a jiným ctnostem s cílem konat dobro.

A proto se, synu, uč, jako se učí dítě, když roste, od starších a moudrých všemu dobrému, co si od nich můžeš s pomocí všemocného Pána vzít, aby ses zalíbil v první řadě Bohu atd. Ve společnosti svých příbuzných a blízkých, svých vrstevníků a věrných přátel se, snažně tě prosím, zdrž falešného jednání vůči svým pánům, a naopak se snaž ve ve všem konat dobro a jednat tak, abys mohl žít důstojně, slavně a šťastně. Ať ti ten, který otevírá dětská ústa ke své chvále (nebot je psáno: Ústy dětí atd.)²⁸³ dá dar výmluvnosti a dovolí ti vystoupat spolu s ušlechtilými, vznešenými a bohobojnými k nejvyššímu cíli!

X, 4: Vracím se k sobě samé a pláču

Pro sladkost oné nesmírné lásky, kterou k tobě cítím, a pro touhu po tvé kráse jako bych sama na sebe zapomněla. Brána se zavřela,²⁸⁴ ale já teď toužím znovu vstoupit. Ač si

²⁸² ... *suisque similibus fideliter seruientes*... Nejasné slovní spojení. Francouzský překlad v edici P. Richého (překladaťelé C. Mondesert a B. De Vregille) a anglický překlad v edici M. Thiébaux s uvedenou pasáží pracují jako by *similibus* bylo chybně použitým tvarem na místě akuzativu a shodovalo se se *seruientes*.

²⁸³ Ž 8, 3.

²⁸⁴ J 20, 26.

nezasloužím být zahrnuta do počtu těch, o nichž byla řeč,²⁸⁵ přece tě prosím, aby ses nepřestával modlit za lék pro mou duši. Tvá modlitba bude účinná, byť budeš jediný mezi nespočetnými zástupy.

Ty dobře víš, co jsem si vytrpěla kvůli svým vleklým nemocem a kvůli jistým skutečnostem. Jak kdosi řekl: „V nebezpečí z řad vlastního lidu, v nebezpečí z řad pohanů.“²⁸⁶ Po zásluze muselo mé křehké tělo snášet všechny ty bolesti a ještě další jim podobné. Vše jsem odhodlaně překonala s pomocí boží a také díky tvému otci Bernardovi. Teď ale přemýšlím o oněch mých osobních vítězstvích. V minulosti jsem byla často liknavá, pokud šlo o velebení Pána. Když jsem měla řádně naplnit modlitbou sedm liturgických hodin, sedmkrát, sedmkrát²⁸⁷ jsem ukázala svou lenost. Proto ze všech sil a s pokorným srdcem prosím o boží milost pro své urážlivé skutky a provinění. Kéž mě milostivý Pán vyzdvihne na nebe, ač jsem obtížena hříchem.

Dokud jsem ještě živa na tomto světě, modli se, dodržuj obřady a dávej almužnu chudákům – bojuješ tím za to, aby mě milostivý Soudce, až se vymaním z pout těla a svých hříchů, bez výhrad dobrotivě přijal.

Potřebuji, aby ses za mě často modlil, ty i ostatní. Později ta nutnost ještě vzroste, i její důvody. Myslím, že ona chvíle nastane už brzy. Srdce mi bolestně svírá velký strach z budoucnosti, neboť mé předchozí skutky mi nedávají jistotu, že budu ve smrti osvobozena. Proč? Protože jsem hřešila myšlenkou i slovem. A samotné křivé slovo předznamenává zlý skutek. Přesto nikdy nepřestanu doufat v boží milost. Stále v ni doufám a vždycky budu. Abych kdy mohla dojít spásy, nechávám tu tebe, můj ušlechtilý chlapče. Nezůstane po mě nikdo, kdo by se ti podobal, kdo by za mě bojoval tak jako ty.

Abych přinesla užitek svému pánu Bernardovi, abych mu nemusela odepřít pomoc, kterou jsem mu povinována ve španělské marce i jinde, aby se od tebe nebo ode mne neodloučil, jak to mnozí dělají, velmi jsme se zadlužila. Mnohokrát jsem z nutnosti přijala do svých rukou velké částky nejen od křesťanů, ale i od židů.²⁸⁸ Co jsem mohla, to jsem vrátila, a co budu moci, to vrátím. Ale jestli po mé smrti zbyde nějaký nesplacený dluh, snažně tě

²⁸⁵ Není zcela jasné, na jaké místo se Dhuoda odkazuje. V úvahu přichází prakticky jen dvě možnosti. Buď má, jak se domnívá Riché, na mysli církevní otce (IV, 1, 60) nebo seznam osob, za které se má Vilém modlit, (obsah kapitoly VIII). Proti první variantě hovoří přílišná vzdálenost v textu, proti druhé skutečnost, že součástí seznamu v osmé kapitole je i pasáž věnovaná všem nebožtíkům. Dhuodino vyjmutí sebe samé z této kategorie by pak muselo být chápáno jako vyjádření až nepřirozené pokory.

²⁸⁶ 2 K 11, 26.

²⁸⁷ Gn 7, 2; ... *septenas, septenas desidiosa adstisti in cunctis. — ... ex omnibus animantibus mundis tolle septena et septena...*

²⁸⁸ Podle B. Blumenkranze, *Juifs et Chrétiens dans le Monde occidental (430–1093)*, 1960, s. 346 je tato pasáž jednou z prvních zmínek o židovské praxi půjčování na úrok na území jižní Francie.

prosím, abys vyhledal mé věřitele. Až je najdeš, dohlédni, ať je vše uhrazeno buďto z mých prostředků, pokud po mně nějaké zůstanou, nebo i z toho, co sám nyní máš a čeho brzy s pomocí boží nabudeš.

Co dodat? O tom, jak si máš počínat vůči svému maličkému bratru, jsem ti už psala.²⁸⁹ Znovu ti to teď připomínám. Žádám toliko, aby se i on, pokud dosáhne dospělosti, za mě modlil. Prosím vás, jako byste již byli spolu, abyste za mne často nechali sloužit mši.²⁹⁰

Kéž mě můj Vykupitel, až sám rozhodne, že mám odejít z tohoto světa, občerství a posílí. Kéž ten, který je nazýván Bůh, vyslyší tvé modlitby a modlitby ostatních a vezme mě na nebesa mezi svaté.

Tady končí *Liber manualis*. Amen. Bohu budiž dík.

X 6: O epitafu, který máš nechat napsat na můj hrob

Až se i mé dny skončí, nech mé jméno zapsat mezi jména tvých zemřelých příbuzných.²⁹¹ Jako by ta chvíle už nastala, poslyš mé přání: Úpěnlivě tě prosím, abys v místě, kde budu pohřbena, nechal na náhrobek, jenž bude krýt mé tělo, natrvalo napsat tyto verše. Tak se každý, kdo ten epitaf uvidí, pomodlí za mě, nehodnou, k bohu.

I ten, kdo jednou bude číst tuto knihu, kterou máš v rukách, ať přemýšlí o věcech budoucích a ať, jako bych už ležela v hrobě, prosí Boha za mé vysvobození.

Zde čti, čtenáři, verše epitafu

Dhuoda pohřbena leží tu v hrobě,
tělo má stvořené ze země.

Nekonečný králi, přijmi ji k sobě!

Halí rov, co zbylo jí z života dní,
do útrob přijal to žalostné bláto.

Milosrdný králi, smiluj se nad ní!

²⁸⁹ Viz I, 7 (součástí překladové části této práce).

²⁹⁰ ... *ut sacrificiorum libamina, cum oblationibus hostiarum, pro me frequenter offerre dignemini.*

²⁹¹ Viz X, 5.

Už nemá nic než temné hrobu stíny,
prohlubeň zbrocenou bolestí.

Nebeský králi, sejmi z ní viny!

Oroduj za ni, jak epitaf napoví,
poutníku, poutnice, starý i mladý:

Přesvatý Bože, sundej jí okovy!

Do hrobu smrt ji, v tu hlubinu tlející,
stáhla – tak skončila svůj život mrzký.

Nebeský králi, odpusť jí, hříšnici!

Aby ji černý had nedostal pod svou moc,
ubohou duši, společně proste:

Šlechetný Bože, pospěš jí na pomoc!

Nikdo ať epitaf bez čtení nemine.

Zapřísahám ho, pros každý za ni:

O dobrý bože, ať v míru spočine!

Ať věčné světlo jí, dobrotivý bože,²⁹²
svítí v nebi mezi svatými.

Zvedni ji, Ježíši, ze smrti lože!

XI, 2

Neustále se obracej k tomuto spisku. Buď stále zdravý a plný života, věčně v Kristu,
můj vznešený chlapče.

Tento spis byl započat druhého roku po smrti císaře Ludvíka, dva dny před
prosincovými Kalendami, ve svátek svatého Ondřeje,²⁹³ na začátku adventní doby. Dokončen

²⁹² V originálním textu dává akrostich dativ DHVODANE, Dhuodě, viz 2.5 Liber manualis – jazyk a verše. Uvedený nominativ *Dhuodana* není korektní, byl vytvořen uměle pro potřeby tohoto překladu jako stylistický a formální kompromis. Správná varianta nominativu je *Dhuoda*. Některé prameny nicméně uvádějí varianty *Duodana* nebo *Dodana*. Cf. Delisle, *Le Manuel de Dhuoda, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1886.

²⁹³ 30. listopadu 841.

byl s pomocí boží čtvrtého dne před únorovými Idami,²⁹⁴ na svátek Očišťování svaté a věčně neposkvrněné Panny Marie,²⁹⁵ za vlády milostivého Krista, v době očekávání krále, kterého určí Bůh.²⁹⁶

Ty, kdo budeš číst tyto řádky, pros za řečenou Dhuodu, jestli chceš spatřit Krista ve věčné blaženosti.

Tady končí, bohu budiž dík, Vilémův Průvodce životem. Slovy evangelia: Je dokonáno.²⁹⁷

²⁹⁴ 2. února 842.

²⁹⁵ Uvedení Páně do chrámu, dnes též Hromnice.

²⁹⁶ V době, kdy Dhuoda psala svůj *Liber manualis*, nebyl Karel II. Holý ještě oficiálně uznán za krále. Obvykle se jako rok počátku jeho vlády v Západořímské říši uvádí rok 843.

²⁹⁷ Jan, 19, 30.

4. ZÁVĚR

V úvodu bylo řečeno, že kritéria pro výběr pasáží *Liber manualis*, které budou přeloženy v rámci této bakalářské práce, se odvíjí od snahy představit Dhuodino dílo ve dvou rovinách: jako ideální portrét oddaného syna a loajálního vasala a jako výpověď o Dhuodiných niterných pocitech. Tyto dvě podoby *Liber manualis* zároveň odpovídají dvěma aspektům, které spis, jenž jinak svou výchovnou koncepcí a morálně-etickým obsahem koresponduje s žánrem zrcadla, odlišují od jiných raně středověkých zrcadel: důrazu na téma skupinové etiky šlechty a autobiografickému rozměru díla.

Důraz, který autorka klade na téma skupinové etiky šlechty, přirozeně vyplývá z jejího postavení – prostředí vysoké západofrancké aristokracie důvěrně zná a je si vědoma, že osvojení si jejích etických principů je pro mladého šlechtice stejně zásadní jako přijetí morálního postulátu křesťanství. Za hlavní princip šlechtické etiky považuje loajalitu, kterou je třeba uplatnit ve vztahu k lennímu pánu, k příslušníkům vysoké aristokracie (především členům královské rodiny), k vlastnímu otci, rodinným příslušníkům a blízkým. Zájmy rodiny přitom nadřazuje zájmům panovníka. Oporu pro šlechtické etické principy nachází v křesťanské doktríně, ale zároveň je z jejích úvah zřejmé, že mají pragmatický základ – jejich důsledné uplatnění má Vilémovi zajistit společenské postavení a život v blahobytu. S tím také souvisí Dhuodin pohled na světský život, kterému přisuzuje větší význam než církevní autoři zrcadel. Přístup horlivé křesťanky se mísí s přístupem starostlivé matky – Dhuoda samozřejmě klade na první místo Vilémovu spásu, zároveň si však přeje, aby Vilém prožil spokojený dlouhý pozemský život, a také aby dosahoval úspěchů a světských poct. Ctižádost a touha po materiálních požitcích u Dhuody není v rozporu s učením křesťanství, neboť se domnívá, že aristokracie má přirozené Bohem dané právo na společenská privilegia a majetek.

Autobiografický charakter díla je bezprostředně spojen s okolnostmi jeho vzniku. Na rozdíl od jiných autorů zrcadel, kteří adresují svá díla cizím šlechticům, píše Dhuoda *Liber manualis* pro svého vlastního syna, od něhož je nuceně odloučena. Tradiční vztah učitel-žák, který je charakteristický pro zrcadlo, se v *Liber manualis* prolíná se vztahem matka-dítě. Dhuodina autorita je tak po většinu času spíše než na úctě k erudici založena na vzájemných citových vazbách. *Liber manualis* si klade didaktické cíle, ale strohý didaktismus mu není vlastní. Dhuoda jeho prostřednictvím vyjadřuje lásku, kterou k synovi cítí a obavy o jeho budoucnost. Spis má být zrcadlem, ve kterém Vilém spatří svůj ideální obraz. Dhuoda je však

se svým dílem natolik úzce spjata, že se to se stává do jisté míry i vyobrazením jí samotné, a jejích vnitřních pocitů.

Domnívám se, že hlavní přínos Dhuodina spisu spočívá právě v uvedených dvou aspektech. Základní témata *Liber manualis*, tj. víru v Boha, úsilí o naplnění křesťanských ctností a boj s neřestí, zpracovávají lépe a estetičtějším způsobem jiná raně středověká zrcadla. Naproti tomu, jen málo dochovaných raně středověkých děl vystupuje z neosobní roviny křesťanské doktríny a umožňuje současnému čtenáři nahlédnout do reálného života středověkého člověka. *Liber manualis* je takovým dílem, neboť přináší autentické svědectví o konkrétních aspektech života šlechtice v rámci jeho společenské třídy, a o jeho smýšlení a prožívání. Příběh matky odloučené od dětí je navíc nadčasový, Dhuodou vyslovené pocity stesku, touhy po přítomnosti blízké osoby a strachu z blížící se smrti jsou aktuální i pro současného čtenáře. V zrcadle *Liber manualis* se tak ukazují dvě tváře – Vilémova, tvář středověkého šlechtice, a Dhuodina, tvář současného člověka.

5. BIBLIOGRAFIE

Primární zdroj:

DHUODA, *Manuel pour mon fils*, RICHÉ, Pierre (ed.), Paříž, Les éditions du Cerf, 1997

Sekundární zdroje:

BESSMERTNY, Youri, „Le monde vu par une femme noble au IXe siècle. La perception du monde dans l'aristocratie carolingienne“, *Le Moyen Âge*, 1987, s. 161-184

„Dodane, Duchesse de Septimanie“, *Histoire littéraire de la France*, V. Paříž, 1734, s. 17-20

MOLINIER, Auguste, „Le Manuel de Dhuoda“, *Bibliothèque de l'Ecole des Chartres*, XLIX, 1888, s. 111-113

KURTH, Godefroid, „Le Manuel de Dhuoda“, *Revue des questions historiques*, XLVIII, 1890, s. 322-34

FABRE, Marcel, „Un traité d'éducation écrit à Uzès au IXe siècle: le Manuel de Dhuoda“, *Mémoires de l'Académie de Nîmes*, XLIX, 1931, s. CXXIV-CXXXVII

DELISLE, Léopold, „Le Manuel de Dhuoda“, *Académie des inscriptions et Belles-Lettres, Comptes rendus des séances*, 4e série, XIII, 1886, s. 236-239

GAILLARD, Louis, „Dhuoda“, *Dictionnaire de Spiritualité*, V, 1957, s. 789-799

CHEREWATUK, Karen, „Speculum matris: Duoda's Manual“, *Florilegium* 10, 1988-91

BRADLEY, Ritamary, „Backgrounds of the Title of Speculum in Mediaeval Literature“, *Speculum*, sv. 29, 1, 1954, s. 100-115

RICHÉ, Pierre, „Les bibliothèques des trois aristocrates laïcs carolingiens“, *Moyen Âge*, 1963

RICHÉ, Pierre, *Les Ecoles et l'enseignement dans l'Occident chrétien de la fin du Ve siècle au milieu du XIe siècle*, Paříž, 1979

RICHÉ, Pierre, VERGER, Jacques, *Des nains sur des épaules de géants. Maîtres et élèves au Moyen Âge*, Paříž, Tallandier, 2006

JONSSON, Einar Már, „Les « miroirs aux princes » sont-ils un genre littéraire ?“, *Médiévales* 51, 2006

JONSSON, Einar Már, „Le Miroir: Naissance d'un Genre Littéraire“, *Speculum* 72, 1, 1997

NORBERG, Dag, *Introduction à l'étude de la versification latine médiévale*, Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1958

WOLLASH, Joachim, „Eine adlige Familie des frühen Mittelalters. Ihr Selbstverständnis und ihre Wirklichkeit“, *Archiv für Kulturgeschichte*, XXXIX, 2, 1957, s. 150-188

CALMETTE, Joseph, *De Bernardo sancti Guillelmi filio*, Toulouse, 1902

- CALMETTE, Joseph, „La famille de saint Guilhelm“, *Annales du Midi*, 18, 1906.
- HALPHEN, Louis, *Charlemagne et l'empire carolingien*, Paříž, 1947
- NITHARD, *Histoire des fils de Louis le Pieux*, (ed. Lauer), Paříž 1926
Histoire général de Languedoc, II, 2. vydání
- DHONDT, Jan, *Études sur la naissance des principautés*, Bruges 1948
- ROUCHE, Michel, *Histoire du Moyen Age*, 2005
- MANITIUS, Max, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, I, Mnichov, 1911
- TOUBERT, Paul, „La théorie du mariage chez les moralistes carolingiens“, *Matrimonio nella società altomedievale*, 1, Spolète, 1977, s. 243–254.
- MEYER, Wilhelm, „Ein Merowinger Rythmus über Fortunatus und altdeutsche Rythmik in lateinischen Versen“, *Nachrichten von des Kgl. Ges. der Wiss. Zu Göttingen*, 1908 a *Gesammelte Abhandlungen*, III, Berlín 1936.
- VERNET, André, „Un nouveau manuscrit du Manuel de Dhuoda (Barcelone, Bibliotheca central, 569)“, *Bibliothèque de l'Ecole des Chartres*, CXIV (1956), str.20-44 a v *Etudes Médiévales*, 1981, str. 100-128
- Monumenta Germaniae Historica, Leges, II, Capitularia regum Francorum*, I, Hanover, 1883.
- BLUMENKRANZ, Bernhard, *Juifs et Chrétiens dans le Monde occidental (430–1093)*, Paříž 1960, s. 346

Přehled edic *Liber manualis*:

- MARCA, Pierre de (vydal Etienne Baluze), *Marca Hispanica sive limes Hispanicus, hoc est, Geographica & historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis, & circum jacentium populorum*, Paříž 1668 – předmluva a závěrečná poznámka
- MABILLON, *Acta Sanctorum Ordinis sancti Benedicti*, IV, 1, Paříž 1677, s.750–757 – předmluva, rejstřík a třináct kapitol
- MIGNE, *Patrologia Latina*, svazek 106 (1851), 109 – 118 – stejné části jako *Acta Sanctorum*
- BONDURAND, Édouard, *L'éducation caroligienne. Le Manuel de Dhuoda*, Picard, 1887 (reedice Mégariotis, Ženeva 1978)
- VERNET, André, „Un nouveau manuscrit du Manuel de Dhuoda (Barcelone, Bibliotheca central, 569)“ v *Bibliothèque de l'Ecole des Chartres*, CXIV (1956), s. 20–44 a v *Etudes Médiévales*, 1981, s. 100-128
- RICHE, Pierre, *Manuel pour mon fils*, Les Éditions du Cerf, 1975 (reedice 1991)

Překlady *Liber manualis*:

Do francouzštiny:

Manuel pour mon fils, překladatelé Bernard de Vregille a Claude Mondésert, Paříž, 1975
(reedice 1991)

L'éducation carolingienne. Le Manuel de Dhuoda, překladatel Édouard Bondurand, Picard, 1887 (reedice Mégariotis, Ženeva 1978)

Do angličtiny:

Dhuoda, handbook for her warrior son, Liber manualis, překladatelka Marcelle Thiébaux, Cambridge/New York, 1998

Handbook for William: a Carolingian woman's counsel for her son by Dhuoda, překladatel Carol Neel, Washington D.C, 1999

Do němčiny:

Dhuoda, Liber manualis. Ein Wegweiser aus karolingischer Zeit für ein christliches Leben, překladatel Wolfgang Fels, Stuttgart 2008

Do katalánštiny:

De mare a fill : escrits d'una dona del s. XI. Duoda, comtesse de Barcelona i de Septimaniá, překladatel Mercè Otero i Vidal, Barcelona, 1989

6. PŘÍLOHA: Latinský text přeložených pasáží

Liber Manualis Dhuodane quem ad filium suum transmisit Wilhelmum

Incipit textus

Praesens iste libellus un tribus uirgulis constat esse erectus: lege cuncta et in fine plenius nosse ualebis. Volo enim ut simili modo in tribus lineis secundum auctoritatis seriem utilissimum habeat nomen: id est Norma, Forma et Manualis. Quod utrumque hae partes locutionis in nos specietenus continentur cuncta: Norma ex me, Forma in te, Manualis tam ex me quam in te, ex me collectus, in te receptus.

«Manus» enim multis intelligitur modis: aliquando Dei potestas, aliquando Filii, aliquando etiam ipse intelligitur Filius. Potestas Dei, sicut ait Apostolus: Humiliamini sub potenti manu Dei; potestas Filii, ut ait Danihel: Potestas eius, potestas aeterna; aliquando ipse Filius, Psalmista dicente: Mitte manum tuam de alto, id est Filium tuum e sumis coelorum. Haec omnia vel his similia operatio et potestas intelligitur sancta, nam manus opus significat perfectum, Scriptura dicente: Et facta est super me manus Domini, hoc est redemptio, quod credentes ad perfectum usque perduxit; item: Erat enim manus Domini confortans me, et item: Nam et manus eius cum ipso est.

«Alis» quamquam multas habet significationes, tamen hoc in loco secundum quidem sententias Patrum tribus replicabo sensibus, hoc est scopon quod dicitur destinatio, et «consumatio», quod intelligitur perfectio, et senito quod est finito; uel certe «ales» prece et lucis intelligitur nuncius: finem noctis deducens, lucem precinit horarum. Quam significationem habeat huius locutio quod dicitur Manualis, nisi finis ignorantiae? Et nuntius intelligitur prescius lucis futurorum, ac si dicat: Nox precessit, dies autem adpropinquabit, hoc est Christus, ipse uidelicet qui dixit: Si ego dies et vos horae, sequimini me, et cetera.

Item. A capite huius libelli usque ad finem, et in arte et in sensu, et metris melodiae et in articulatione motibus atque fluxuum membrorum, omnia et per omnia et in omnibus ad salutem animae et corporis tui cuncta tibi scriptitata cognosce. Quod uolo ut cum ex manu mea tibi fuerit directus, in manu tua libenter facias amplecti eum opus, et tenens uoluens legensque stude opere compleri dignissime. Dicatur enim iste formatus libellus Manualis, hoc est sermo ex me, opus in te, et ut ait quidam: Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Quid hic aliud possum dicere, fili, nisi quod ex meritis precedentibus tuis in hoc labore cum studio operis boni certauis, fidem seruans cursu consumaui felici? Et in quo haec uigeant, nisi in illum qui dixit: Consumatum est? Quicquid enim in hoc Manuali

inchoans deduxi uolumine, et secundum elementa Graecorum atque latinitatis expressionem, usque in finem in illium consumaui opere qui dicitur Deus.

In nomine Sanctae Trinitatis

Incipit liber Dhuodane Manualis quem ad filium suum transmisit Wilhelmum.

Cernens plurimas cum suis in saeculo gaudere proles, et me Dhuodanam, o fili Wilhelme, a te elongatam conspiciens procul, ob id quasi anxia et utilitatis desiderio plena, hoc opusculum ex nomine meo scriptum in tuam specietenus formam legendi dirigo, gaudens quod, si absens sum corpore, iste praesens libellus tibi ad mentem reducat quid erga me, cum legeris, debeas agere.

Incipit prologus

Multis plura patent, mihi tamen latent, meae quoque similes, obscurato sensu, carent intellectu, si minus dicam, plus ego. Adest semper ille qui ora aperit mutorum et infantium linguas facit disertas. Dhuoda, quanquam in fragili sensu, inter dignas uiuens indigne, tamen genitrix tua, fili Wilhelme, ad te nunc meus sermo dirigitur manualis, ut, ueluti tabularum lusus maxime iuuenibus inter ceteras artium partes mundanas congruus et abtus constat ad tempus, uel certe inter aliquas ex parte in speculis mulierum demonstratio apparere soleat uultu, ut sordida extergant, exhibentesque nitida, suis in saeculo satagunt placere maritis, ita te obto ut, inter mundanas et saeculares actionum turmas oppressus, hunc libellum a me tibi directum frequenter legere, et, ob memoriam mei, uelut in speculis atque tabulis ioco, ita non negligas.

Licet sint tibi multa ad crescentium librorum uolumina, hoc opusculum meum tibi placeat frequenter legere, et cum auditorio omnipotentis Dei utiliter ualeas intelligere. Inuenies in eo quidquid in breui cognoscere malis; inuenies etiam et speculum in quo salutem animae tuae indubitanter possis conspicere, ut non solum saeculo, sed ei per omnia possis placere qui te formauit ex limo: quod tibi per omnia necesse est, fili Wilhelme, ut in utroque negotio talis te exhibeas, qualiter possis utilis esse saeculo, et Deo per omnia placere ualeas semper.

Sunt mihi curae multae, ad te, o fili Wilhelme, uerba dirigere salutis, inter quas ardens et uigil meus aestuat animus, ut tibi de tua, auxiliante Deo, natiuitate, in hunc codicem libelli ex meo desiderio habeas conscriptum, sicut in sequentibus est utiliter praeordinatum.

Praefatio

Anno feliciter, Christo propitio, XI, domno nostro Ludouico condam fulgente in imperio, concurrente V, III Kalendarum iulii diem, in Aquisgrani palatio, ad meum dominum tuumque genitorem Bernardum legalis in coniugio accessi uxor. Et iterum in tertio decimo anno regni eius, III Kalendarum decembrium, auxiliante, ut credo, Deo, tua ex me, desideratissime fili primogenite, in saeculo processit natiuitas.

Voluente et crescente calamitate huius regni, imperator praedictus uiam omium isse non dubium est. Nam infra XXVIII anno regni eius, non perueniens ad summum, uitam saeculi debitam finiuit. Post mortem quoque eius, in anno sequente, natiuitas fratris tui XI Kalendas aprilis: ex meo secundus post te, in Vzeia urbe, Deo miserante, egressus est utero. Etenim paruulum illum, antequam baptismatis accepisset gratiam, dominus et genitor Bernardus utrique uestrum, una cum fidelibus suis, in Aquitaniae partibus ad suam fecit adduci praesentiam. Sed cum diu, ob absentiam praesentiae uestrae, sub iussione senioris mei, in praedicta, cum agone illius iam gaudens, residerem urbe, ex desiderio utrorumque uestrum hunc codicillum secundum paruitatis meae intelligentiam tibi transcribi et dirigere curauit. Item eiusdem. Licet ex multis sim occupata angustiis, ut tuo aliquando conspicerem aspectu, tamen haec una secundum Deum in arbitrio Domini constat prior[i]. Volueram quidem, si daretur mihi uirtus de Deo ; sed quia longe est a me peccatrice salus, uolo, et in hac uoluntate meus marcessit animus.

Audiui enim quod genitor tuus Bernardus in manus domni te commendauit Karoli regis ; admoneo te ut huius negotii dignitatem usque ad perfectum uoluntati operam des. Tamen, ut ait Scriptura, primum in omnibus regnum Dei quaere et cetera tunc adicientur, ea quae necessaria sunt animae et corpori tuo fruenda.

Feliciter explicit praefatio.

I, 1: De diligendo Deum

Diligendus est Deus atque laudandus, non solum a supernis uirtutibus, sed etiam ab omni humana creatura quae gradiuntur per terram et ad superos tendunt. Inter quos adortor te, fili, ut in quantum uales, illa semper perquiras ubi cum dignis et abtibus Deumque diligentibus, ad certum possis scandere culmen, atque una cum illis ad regnum ualeas pertingere sine fine mansurum.

Item. Rogo et humiliter suggero tuam iuuentutis nobilitatem, quasi praesens, necnon etiam et illos ad quos hunc libellum ad relegendum ostenderis, ne me dampnent uel

reprehendant pro eo quod sim temera in tali subintrari agonizatio acumine laboris, ut tibi aliquid de Deo dirigi audeam sermonem. Certe et ego ipsa, considerans casum humanae fragilitatis meae, me reprehedi indesinenter non cesso, cum sim misera, cinisque et puluis. Et quid dicam? Si patriarchae et prophetae et ceteri sancti, a protoplasto usque nunc, eius non ualere plenius intelligere sacramentis documenta, quanto magis ego, exigua et infimi generis orta! Et, si, ut ait Scriptura, coelum et coeli coelorum eum prae magnitudine capere non possunt, quid ego imperitissima ualeam dicere?

Legimus in Geneseo quod cum beatus Moyses, ex consortio familiaritatis sermonum Dei, eius uoluisset intueri uultum, ita alloquens ait: Si inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi teipsum ut uideam te. Responsum est illi: Non poteris uidere faciem meam, nec enim uidebit me homo et uiuere potest! Et si in sanctis ita, quid putas in terris mihi similes? In hac denegatione conspicuitas ualde meus marcescit animus: aestuat enim sensus.

I, 7: Admonitio eiusdem

Admoneo te etiam, o mi fili Wilhelme pulchre et amabilis, ut inter mundanas huius saeculi curas, plurima uolumina librorum tibi adquiri non pigeas, ubi de Deo creatori tuorum per sacratissimos doctorum magistros aliquid sentire et discere debeas, plura atque maiora quam supra scriptum est. Ipsum obsecra, dilige et ama. Quod si feceris, erit tibi custos, dux, comes et patria, uia, ueritas et uita, tribuens tibi prospera in mundo largissime, et omnes inimicos tuos conuertet ad pacem. Tu autem, ut scriptum est in Iob, accinge sicut uir lumbos tuos; sis humilis corde castusque et corpore, atque erectus in sublime esto gloriosus ualde et speciosus induere uestibus.

Et quid plura? Ortatrix tua Dhuoda semper adest, fili, et si defuerim deficiens, quod futurum est, habes hic memoriale libellum moralis, et quasi in picturam speculi, me mente et corpore legendo et Deum deprecando intueri possis, et quid erga me obsequi debeas pleniter inueniri potes. Fili, habebis doctores qui te plura et ampliora utilitatis doceant documenta, sed non aequali conditione, animo ardentis in pectore, sicut ego genitrix tua, fili primogenite.

Haec uerba a me tibi directa lege, intellige et opere comple, fratremque tuum paruulum, cuius modo inscia sum nominis, cum baptimatis in Christo acceperit gratiam, insinuare, nutrire, amare, ac de bono in melius prouocare ne pigeas, atque hunc codicellum Manualis a me comprehensum, et in tuo nomine conscriptum, cum perfectum loquendi uel legendi acceperit tempus, illi ostende, et admone legendo; caro enim et frater tuus est. Admoneo uos iam quasi utrosque ego Dhuoda genitrix uestra, ut, inter mundanas saeculi

curas obpressi, [p]saltim ad tempus sursum teneatis cor; aspiciate regnantem in coelis illum qui dicitur Deus. Ipse uos omnipotens, cuius quanquam indigna mentionem facio frequens, una cum genitore uestro domino et seniori meo Bernardo in saeculo praesenti faciat felices itaque iucundos, prospere in omnibus agentes, et post expletum huius uitae cursum, polum faciat cum sanctis introiri laetantes. Amen.

III, 1: De reuerentia patris, quam dum uiuis agere debes

Qualiter domno et genitori tuo Bernardo, tam praesens quam absens, timere, amare, atque fidelis in omnibus esse debeas, insinuare, ut ualeo, non pigeo. Tamen habes doctorem et auctorem sapientissimum, uidelicet Salomonem, qui te, fili mi, castigat et admonens dicit: Deus honorauit patrem florentem in prole. Et item: Qui honorat patrem suum iocundabitur in filiis, et uita uiuet longiori. Qui obedit patri refrigerabit matri. Qui timet Dominum honorat parentes. Tu, fili, honora patrem tuum, et pro eo ora assidue, ut sis longaeuus super terram, et ut multo possis uiuere tempore. Memento enim quoniam nisi per illum natus non fuisses. Sis in omni negotio utilitatis obediens patri, et iudicium illius obsculata. Suscipe, si ad hoc Deo perueneris auxiliante, senectam illius, et ne contristes eum in uita sua, neque spernas eum in uirtute tua.

Absit hoc a te; ante operiat tellus corpus meum humo quam illi ita proueniat, quod futurum esses non credo. Nec pro hoc dico ut timeam sed cauendum est ut in tuo cogitatu nunquam hoc scelus surgat aliquando, quod in multis, non tuis similes, audiuius opus patratum. Non sis immemor periculis euenisse filiis Heli, qui iussa patris contemnentes inobedientes fuerunt, et pro hoc mortem acceperunt acerbam. Nec tacendum est Absalonis dyndrum, qui contumax patri repentino casu mors illi turpis accidit: in querchum pensus atque confixus lancearum uulnus, temporalem cum gemitu doloris uitam finiuit in iuuentutis flore; regnum carens tere num, ad summum non peruenit promissum.

Et quid dicam de pluribus? Periculosum est ualde; illi sustineant qui hoc opus patrantur malum. Non me malidicente, sed Scriptura pollicente, qui terribiliter minans cum maledictione, dicens: Maledictus qui non honorificat patrem suum. Et iterum: Qui maledixerit patri generanti se, inutili et turpi moriatur morte. Et si de graui uel inutili sermone ita, quid putas illis eueniet qui iniuriam irrogant, parentibus ut patrum suorum affligant animos? Multi sunt, ut dicunt, qui praesenti in saeculo tali uoluuntur scelere, non considerantes praeterita gesta, pro nefas tenentes praesentia. Cadit super tales uel illos qui ita agunt similes zelus, liuor, clades et calamitates, necnon et formitis inuidiae suae. Perdunt, non conquirunt aliena

inquisita extranea, uix sua recuperantur aliquando propria. Haec non ut uidissem dico, sed quia in aliquos legi, audiui, audis, audio certe. Considera enim quid in futurum illis euenit qui retro talia gesserunt. Et si sunt tales, quod absit, potens est Deus illis dare lamentum ut resipiscant a malo, agantque poenitentiam et conuertentes mereantur effici salui. Quisquis ille est, sit procul a te, det illi Deus sensum ut supra.

Considerare debet quisquis ille est, fili, si aliquando ad perfectum uenerit tempus, ut Deus proles illi concedere dignetur, non contumaces nec superbos cupidum animum abentes, sed humiles et quietos atque obediens delectatur abere, ut uidens in inspectu illorum gaudeat, felix sitque pater qui antea filius subdens effectus est paruus. Quisquis considerat ista uolensque ista, consideret et illa ut si quod supra, et tunc omnia membra utiliter uertuntur in pace.

Tu ergo, mi fili Wilhelme, audi me admonentem te, abscluta et observa praecepta patris tui nec sis inauditor dicta Patrum sanctorum, legensque frequenter in corde tuo ea iugiter liga, ut semper crescens in bonum anni tibi multiplicentur uitae. Nam benedicentes et sustinentes Deum atque Patribus obediens et illorum iussa animo libenti completens, ipsi hereditabunt terram. Quod si tu audiens, factis quos supra tibi commemoro impleueris dignis, non solum in hanc terram habebis in aliquibus sortem, sed etiam illam cum sanctis mereberis possidere, de qua ait Psalmista: Credo uidere bona Domini in terra uiuentium. Quam cui terrae oro fili, ut haeres esse possis, uiuendi in ea ipse preparare dignetur, qui uiuit, etc.

III, 2: Item eiusdem, ad patrem

Quanquam in specie humanitatis forma uel potentia regalis atque imperialis praecellat in saeculo, ut secundum more<m> hominum illorum prior ueneretur actio et nomina quasi causa uenerationis et potestas fulta culmine honoris, ex uerbis testimonio collectis illius qui dixit: Siue regi quasi preacellenti, siue ducibus, et cetera; mea tamen, fili, talis est uoluntas, ut secundum admonitionem paruitatis meae intelligentiam, secundum Deum, in primis illi qui te prolem habuit, proprium, fidelem et certum dim uiuis non negligas reddi obsequium. Certa quidem et fixa manet conditio, quod nullus nisi ex genitore procedat, non potest ad aliam et summam personam culmine peruenire senioratus.

Ego autem admoneo te, desideratissime fili Wilhelme, ut in primis diligas Deum sicut supra habes conscriptum; deinde ama, time, et dilige patrem tuum; scitoque, ex illo tuus in saeculo processit status. Scias enim quia ab antiquis temporibus aui dilexerunt patres et illis ueraciter obediens fuerunt, benedictionem a Deo ab illis accipere meruerunt.

III, 3: Item de exemplis patrum priorum

Legimus quod Sem, filius Noe, diligendo patrem adeptus est culmen, sicque et frater eius Iapheth, tradensque pater eorum benedictionem supra singula illorum capita dicens: Benedictus Deus Sem et Iafeth, habitetque in tabernaculis eorum; crescant, abundant atque in omnibus dilatentur bonis, et cetera. Quid de Cham uel eius similibus referam? [Ne]scire tibi non est necesse? Vtilius enim est exempla subditorum perquirere sensum. Ad bonos reuertentes recurramus semper.

Ysach obediens patri multa bona cum uxore et prole ob benedictionem paternam meruit habere in saeculo. Nam et ipse in sacra Scriptura «risus» est appellatus, uidelicet «gaudens»; et si abtus «gaudens», pro certo inutilis et turgidus atque proteruus uocitatur «dolens». Sicque Iacob diligendo et obediendo patrem de multis tribulationibus et pressurarum angustiis ereptus esse meruit; benedictiones duplas triplicesque a Deo et a patre tereno, siue etiam a matre uel ab angelo accipere meruit, dictumque est illi: Benedicens benedicam tibi, et uelut stellas coeli multiplicabo nomen tuum erisque benedictus et insuoer Israel uocaberis, quoniam si contra Deum fortis fuisti, quando magis praeualebis in homines!

Considera, fili, qualem fortitudinem habent in saeculo qui, ob merita parentum et subiectionem paternam, a Deo merentur benedictionem accipere; et si tunc in illo, ita tu pugna, pete et pulsa, atque in omnibus uiriliter certa, ut in te saltim uel | unam, ab illo qui dictus est <Deus>, benedictionem sis dignus accipere et partem habere cum Iacob in cuius typum scelera purgantur et uitia subplantantur, cui omnes inimici eius in mansuetudinis pensum, uelut interim sunt sub iuga colla adstricti; dansque illi mundi creator uxorem cum prole et multas diuitiarum substantias, aptusque et auctus in saeculo Deo in omnibus placuisse describitur semper.

Quid dicam et de Ioseph, filio eius, qui in tantum fuit diligens et obediens patri, ut etiam pro illo mortem potuisset accipere, si eum Deus et merita non defenderent patris; insidiatus est, accusatus est propter obedientiam paternam, ad fratres directus est, uenundatus est; ab stupris mulierum se cauens atque elongatus fugiens, Deo in mente et sniori tereno puram in corpore seruans castitatem, inter famulos domini sui esse prae ceteris meruit dilectus. Incarceratus est, afflictus est, angustiatus est ualde; haec omnia pro patre, Deo in omnibus semper gratias agens. De ista super scripta uel aliarum tribulationum atque angustiarum turmis ereptus est, factusque est summus consiliator et interpret somnii sermonum, ad coronam celsitudinis magnae, sublimis, potensque efe<c>tus est, et in aula regali dignis pro meritis secundus refulgens, primatum prae ceteris meruit tenere altum.

Ille appellatus est filius ad crescens Ioseph, filius ad crescens, verteruntque Aegyptii ob nimii amoris dulcedinem eius nomen saluatorem atque mundi gubernatorem. Pulcher in facie, pulchrior in mente, pulcher in forma, pulchrior in sensu, castus in corpore, humilis in corde; et quid dicam? Speciosus ualde frui torque saeculi, Deo et hominibus acceptabilis fuit semper in omnibus; regens patrem et fratres, totumque gubernans Aegyptum, uitam in pace finiuit temporalem; ambulans de uirtute in uirtitem, Deo, per humilitatem et castitatem atque obedientiam, iungi meruit, ad summum fulgensque et regnans cum sanctis in gloria; haec omnia pro patre.

Et multi alii obedientes Deo patrique fideli obtemperantes iussa, digni et acceptabiles fuerunt in saeculo, ad summum certantes sine laesione peruenerunt securi. Quid in illis sit in te, si Almus tibi dederit proles; et quid tibi de hac, quod supra scriptum est, subiiectione uenerationis, plura, fili, conscribam uerba? Orto te et admoneo, age digne dignis quod agis, opus incessanter perfice bonum, et semper in illum cresce atque multiplica qui dictus est Deus, fabricator coeli et terrae, de quo scriptum est: Et erat subditus parentibus suis. Redemptor generis humani te faciat crescere, proficere, augeri aetate et sapientia coram Deo et hominibus. Iesus Christus, Dominus noster, in quo cuncta bona possibilis uiuent, in regnum manens aeternum, tibi concedere dignetur. Amen.

III, 4: Admonitio erga seniore tuum exhibenda

Seniorem quem habes Karolum, quando Deus, ut credo, et genitor tuus Bernardus, in tuae incoationis iuuentute florigeram uigorem tibi ad seruiendum elegit, adhuc tene quod est generis ex magno utrumque nobilitatis orto progenie, non ita seruiens ut tantum placeas oculis, sed etiam sensui capax, utrumque ad corpus et animam; puram et certam illi in omnibus tene utilitatis fidem.

Item. Considera pulcrum Habraae patriarchae famulum qui in regione longinqua filio domini sui pro coniuge abiit accipiendam. Ob fidem iubentis et digna exhibitio famulo obedientis, impleta est iussio atque proli magno uxor cum rebus magnis magnam secuta est gratiam. Quid dicam et de Ioab Abnerque et ceteros erga Dauidem regem, qui multis in locis propter eum angustias sustinentes, magis seniori quam sibi placere cupiebant ad nisu; et multi alii in Scripturis continentis sacris, seniorum iussa fideliter obtemperantes? Vigil*<i>* uigore florere meruerunt in saeculo. Scimus enim, secundum seriem Scripturarum, quod omnis honor et potestas a Deo sunt data. Propterea illis, sine molestia et tepiditate atque pigritia, fideliter

est seruiendum. Nam, ut legimus: Non est potestas nisi a Deo, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.

Quamobrem, fili, orton te ut quod tenes, corpore fideliter dum uiuis tene et mente. Erit enim tuus tuisque famulantibus utilissimus, ut credimus, ad crescens profectus. Nunquam aliquando ex infidelitatis uesania improprium ex te exeat malum; non sit ortus nec in corde tuo unquam, nec fuit, est, nec erit nec ultra.

Tu ergo, fili Wilhelme, ex illorum progenie ortus, seniori ut praedixi tuo sis uerax, uigil, utilisque atque praecipuus; et in omni negotio utilitatis regiae potestati, in quantum tibi Deus dederit uires, intus forisque prudentius te exhiberi satage. Lege dictas uel uitas sanctorum praecedentium patrum, et inuenies qualiter uel quomodo tuo seniori debeas seruire atque fidelis adesse in omnibus. Et cum inueneris, stude iussa illius complere fideliter. Considera etiam et conspice illos qui illi fidelissime militant assidue, et discere ab illis documenta seruitii; exemplum enim illorum adscitus, ad hoc quod supra commemorauimus, auxiliante et adiuuante Deo, facilius peruenire ualebis. Sitque Deus et senior tuus tibi in omnibus prosper atque benignus, tutor rector almificus atque protector, et in cunctis actibus tuis adiutor atque defensor asiduus dignetur adesse. Sicut fuerit uoluntas in coelo, sic fiat. Amen.

III, 6: Item eiusdem. De consiliariis

Sunt nonnulli qui quasi consilarii se arbitrantur esse, et non sunt, existimantes se sapientes cum non sint ita. Si minus dicam, plus ego. Tamen est non deficiens ille in quo omnis utilitas possibiliter uiget. Sunt enim qui dant bonum et non bene, nec sibi utilem, nec alieni sublimem. Quare? Qui ad perfectum et summam non transit acumen. Et sunt plerique qui dant malum, et non flectitur ad opus. In multis diuersis agitur modis. Fuerunt retro saecula multi digni utilesque et ueraces, et sunt hodie certe dissimiles in multis. Quid ad nos? Patent in saeculo plura. Ait enim Scriptura: Abundat iniquitas et inter multos refrigescit karitas. In hac uolutione nescit homo quem eligat consiliatorem aut cui primum debeat credere, spemque utilitati in ullo comiti incertum manet a pluribus. Lege Sinonima.

At tamen nec in hoc difidendum est, fili: sunt plures ex prioribus orti qui adhuc, auxiliante Deo, sibi et senioribus utile et acceptum congruumque possunt et ualent, ut credo, dare consilium. Et haec omnia in illo uoluuntur qui dictus est Summus. Ait enim Scriptura: Numquid non est medicus in Aegypto, aut resina in Galaath, lymphaque in Chanaan aut consiliarius in Israel, etc.? est certe, et est sensus patefactus in multis. Nouit Dominus qui sunt

eius, inluminator mundi, magni consilii angelus, suis praebens digna animae saluti conferenti uerba. Qui tunc et nunc, ipse in antiquis tunc, ipse in uiuentibus nunc, ipse in te egrediens regrediensque, et ad imperium senioris tui digno et sublimi pergens regi te commilitantem, ad summum et rectum faciat peruenire consilium.

III, 7: Admonitio singularis eiusdem

Vt talis esse possis, omnia in arbitrio et potestate omnipotentis constant Dei. Quod si, auxiliante Conditori summo, ad hoc quod supra dixi perueneris tempus, caue improbos et elige dignos; fuge malos, adhaerere pios; cum maliuolo et pusillanimo uel iracundo consilium non in eas. Conrodet enim te ut tineas, et in ipsis suis imperiis nunquam aliquando securus quiescet. Ira enim et eius assueta inuidia praeceps ad lapsum facilius trahit ad imma.

Non sit sors tua cum Achitofel uel cum Aman, pessimo atque superbo, cuius consilia dissipata sunt semel, qui malum seniori dantes consilium, mente et corpore pariter ruerunt in mortem. Volo etenim, fili, ut [non] cum talibus delectes militari qualis fuit Doeche Idumeus, et Mardocheus humilis. Nam Achitofel ex placenti animo Absaloni, ut erga suum surgeret Daudem patrem, inutile dedit consilium, et cetera. Nutu Dei dissipata sunt illius mala consilia. Chusi autem et Doeche, firmus firmissime cum firmo perseuerans, consilium eius indissolubile permansit. At contra Aman, ob superbia inuidens animo, ad perdendos Israeli filios, Assueri malum dedit consilium. Mardocheus autem, auxilium Dei pro se et populo liberando precans, praedicto regi magnum dedit consilium, eique signum fidelitatis ad se liberandum uindicandumque ostendit, dicens: « Considera, o Rex », et cetera.

Prouidencia autem Dei unus cum populo saluari meruit; alter econtra superbus, cum omni domo sua inanis retrorsum abiens in patibulum quod ex inuidiae facibus humili parauerat ad perdendum, ipse, contrarius existens malus, in eo suspensus est. Solus uitam cum corpore transuexit ad peius. Et inpletum est in eo suisque similibus: Concepit dolorem et peperit iniquitatem, lacum aperuit et incidit in eum; quoniam qui parauerat fratri innocenti malum, praeceps et declines corruit in mortem. Deus pius impiis pie parcens ad se per poenitentiam adstringi omnes desiderat apte. Ipse etenim nouit decipientem et eum qui a decipiente decipitur.

Tu ergo, fili Wilhelme, caue etc. et fuge malos praedictorum similes, adhaerere boni[s] sequacibus dignis, qui, per ueram subiectionem erga seniorum suorum placita, perutile consilium exhibentes, dignum a Deo et saeculo perutile consilium exhibentes, dignum a Deo

et saeculo praemium accipere meruerunt magum. Quod tunc in illis, ita oro ut et nunc, cotidie, semper in te crescat, obtime fili.

III, 8: Ad propinquos seniorum tuorum

Inclitos atque praeclaros seniori tuo regiae potestatis eximios parentes atque propinquos, tam ex paternitatis illustrem quam ex matrimonii dignitatum ascendente originem, si ad hoc perueneris, ut cum commilitonibus infra aulam regalem atque imperialem, uel ubique utilis merearis esse seruator, time, ama, uenera et dilige eos atque in omni negotio utilitatum illorum, purum et abtum, cum executionis fidelitate, tam mente quam corpore, certum illis in omnibus para obsequium.

Meminere Daud erga Ionathan, filium regis Saul, qui ad patrem et filium, nec non et illorum posteros propinquitati, non solum in uita, sed etiam post eorum obitum, tempore dum vixit, purus atque fidelis illis in omnibus uerus adstitit certator. Post eorum dissolutionis excessu, ob nimii amoris dulcedinem, lachrimabili fletu cum lamento grauiter eiulabat, dicens: Quomodo ceciderunt fortes in bello et perierunt arma bellica, etc.? Item: Doleo super te, frater mi Ionathan, amabilis ualde super amorem, etc., fortior leonis, aquilis uelocior. Etenim sagita tua, obtime proles, retrorsum non abiit unquam. His atque aliis exempla, repletus dolorum filio regi cum suis fidelibus obruto plorabat adstrictae. Absit hoc a te et a tuis cernentibus.

Hoc propter exemplum tibi iubeo transcribi, nam ipse Daud, conuersus ad medium, ob nimium fidelitatis amorem quasi consolatus, uocis alternis eos cum suspirantis affectu laudans, aiebat: Saul et Ionathan amabiles et decori in uita, in morte quoque non sunt diuisi. Multi etenim seniores et seniorum parentes fidelia obtemperantes iussa in sacris Scripturis ualde sunt perlucide honorabiliter laudati. Lege Regnorum uel aliorum Patrum uolumina librorum, et inuenies plenius.

Eiusdem. Tu ergo, fili Wilhelme, obtempera iugum famulantis normam, sisque fidelis seniori tuo Karolo, quisquis ille est, et suis dignis utrorumque sexuum parentibus atque regalium generis ortos. Est enim dignum ita agere tibi, et omnibus in illorum regni imperio militantibus, totis nisibus te inter eos utiliter atque fideliter obto seruiendum. Deus enim eos, ut credimus, elegit et praelegit in regno, dans illis gloriam ad illam tendentem, conformem, similitudinis magnae, quam pollicitus est Abraam, Ysach et Iacob, prolisque dignis et semini eorum.

Faciat eos omnipotens Almus Resque fortis atque praeclarior Summus, conformes atque concordēs, genitorumque more pacem sequaces hoc praesenti saeculo, prosperos fulgere, mundumque cum populo, in Dei et sanctorum seruitio, uiriliter regere, protegere, gubernare, et ab hostium inimicorum undique adsurgentium cuneis tensare atque defendere, sanctamque Dei uidelicet Ecclesiam in religione uera firmiter coadunare in Christo; uideantque proles filiorum suorum digne Deo placentes, crescentes florentesque, et per multorum annorum curricula ad alta tendentes, hic perseuerans cursu consumari felices; atque post expletum uitae praesentis aevi, cum praedictorum patrum personis faciat uenire et recumbi in regnum coelorum, ad quod regnum et dignitatis gloriam te erga illos fidelem certantem seruitium, et illum cum suis tibi dignum pro meritis reddentem retributor omnium, largitor bonorum operum, faciat iungi consortio in Christo feliciter.

III, 9: Ad optimates ducum

Optimates ducum et consiliarios illorum, suisque similibus fideliter seruiētes, totum in partes, et partes per totum, quisquis ille est uel sunt fulgentes in aula, ama, dilige et serui frequenter. Exempla dignitatum illorum perquire humiliter, et tene firmissime. In domo etenim magna, ut est illa, fuitque, et erit, si iusserit Pius, collationes conferuntur multae. Vnus ibi ab alio potest, si uult, discere humilitatem, karitatem, castitatem, patientiam, mansuetudinem, modestiam, sobrietatem, astutiam, ceterasque cum studio operis boni uirtutes.

Tu ergo, fili, ut puerulus ad crescens, disce a maioribus sensuque capaces, quidquid bonum ab illis auxiliante capere summo poteris Almo, ut possis Deo in primis placere, et cetera. Inter parentes etenim atque propinquos paresque et fideles amicos ita agere studeas, ortor, ut absque seniorum infidelitatis obprobrio, cum studio actionum omni operis boni, digne et elegantius laudabiliter cursu uiuere possis felici. Ille qui linguas infantium ad laudem sibi facit disertas, ut scriptum est: ex ore infantium, etc., ipse te eloquentius cum dignis et nobilissimis Dominumque timentibus ad summum faciat scandere agmen.

X, 4: Ad me recurrens, lugeo

Ex nimii amoris dulcedine et desiderio pulcritudinis tuae, memetipsam quasi oblitam postponens, ianuis clausis, iterum intus ingredi desidero. Sed, quia nec digna in numero sum computari praescripto, tamen rogo ut, inter innumeros, numerabili affectu pro animae remedio meae orare non cesses.

Tibi non latet qualiter, pro infirmitatibus meis assiduis, et pro certis ex causis, secundum cuiusdam sermonem qui ait: Periculis ex genere, periculis ex gentibus, etc., haec omnia uel cetera his similia pro meis praepedientibus meritis in meo fragili sustinui corpore. Auxiliante etenim Deo et merito genitoris tui Bernardi, de his omnibus euasi fidenter, sed in has ereptiones animus meus reflectitur. Per recurrentium tempora, multis in laudibus diuinis pigra remansi, et quod agere debui per oras septenas, septenas, septenas desidiosa adstiti in cunctis. Idcirco, supplici affectu totis uiribus precor, ut pro meis offensis atque delictis Domini misericordiam iugiter exorare delecter, et me allisam atque grauam ad superos erigere dignetur.

Dum me uiuam in saeculo conspicias isto, uigil affectu ita certare stude, non solum in uigiliis et orationibus, sed et in elemosinis pauperorum, ut ex uinculo peccatorum meorum corporaliter erepta, a pio iudice pie merear esse in omnibus recepta.

Est michi modo necesse tua uel aliorum frequens oratio: erit postea plus et per amplius, ut credo citius ita esse uenturum. Ex nimio timoris dolore, quid in futuris michi eveniat, ualde meus undique animus discit, et qualiter ualeam in finem liberari, incerta sum ex meritis. Quare? Quia peccaui in cogitatione, in locutione. Ipsa autem locutio, inutilis, ad opus prauum usque peruenit. Licet ita sint, de Dei misericordia nunquam desperans ero, nec sum, ero nec unquam. Et ut ad recuperationem aliquando peruenire possim, nullum similem tui superstitem relinquo, qui itq certet in me sicut tu, et multi ex te, nobilis puer.

Pro utilitatibus domini et senioris mei Bernardi, ut meum erga illum, in Marchis uel in multis locis non uilesceret seruitium, nec a te uel a me se separasset, sicut mos est in aliquis, multum me sentio debitis adgrauatam. Pro multis uero necessitatibus, non solum de Christianis, uerum etiam de Iudaeis, multa ex illorum rebus manibus meis frequenter recepi. In quantum ualui reddidi, et in quantum potero semper reddam deinceps. Quod si post discessum meum aliquid remanserit ad soluendum, rogo ut supplico ut tu ipse diligenter exquiras qui sint debitores mei. Qui cum reperti fuerint, non solum ex facultatibus meis, si remanserit, uerum etiam adquisieris, cuncta in omnibus facias persolui.

Quid plura? De fratre tuo minimo quid erga illum agere debeas, admonui supra, admonui deinceps. Hoc rogo ut, si ad perfectum peruenerit tempus, et ipse pro me exorare dignetur. Iam enim quasi utrosque simul admoneo coniunctos, ut sacrificiorum libamina, cum oblationibus hostiarum, pro mme frequenter offerre dignemini.

Vt cum Redemptor meus e saeculo arcessire iusserit isto, refrigerium michi parere dignetur, atque cum sanctis, si fieri potest, tuis et aliorum dignis orationibus, ad coelum faciat transire supernum ille qui dictus est Deus.

Finit hic liber Manualis. Amen. Deo gratias.

X, 6: De epitaphio sepulchri mei ut scribas rogo

Cum autem et ego ipsa dies finierim meos, nomen meum cum illorum nominibus iube transcribi defunctorum. Quod uolo, et quasi ad praesens totis flagitio nisibus, ut in loco in quo fuerim sepulta, super ipso tecto sepulchri quod meum operuerit corpus, hos uersiculos iube transcribi firmatim, ut cernentes ipsum epythafium sepulchri, pro me indigna dignas ad Deum iubeant fundere preces.

Sed et istum Manualem quem legis, qui legerit umquam, uerba quae subtus secuntur meditetur ipse, et me, iam quasi intus reclusam, Deo commendet soluendam.

Hic lege, lector, uersiculos epitaphii

De terra formatum, hoc in tumulo

Duodane corpus iacet humatum:

Rex immense, suscipe illam.

Haec namque fragile tellus undique

Suum suscepit coenum ad ymma:

Rex benignus, illi ueniam da.

Vlceris rigata solum

Illi superrestat densa sepulchri:

Tu, Rex, eius solue delicta.

Omnis aetas et sexus, uadensque

Et reuertens hic, rogo, dicite ita:

Agios magne, eius dilue uincla.

Diri uulneris antro defixa,
Septa fellis, uitam finiuit coenosam:
Tu, Rex, suis parce peccatis.

Anguis ne ille suam obscurus
Animam captet, orantees dicite ita:
Deus , illi succurre.

Ne hinc pertranseat quis, usque dum legat.
Coniuro omnes ut orent, ita dicentes:
Requiem illi tribue, Alme

Et lucem perpetuam ei cum sanctis
Iube, benignus, in finem largiri
Amen recipiat post funeris ipsa.

XI, 2

Ad istum tamen semper recurre libellum. Vale et uige, nobilis puer, semper in Christo. Incoatio huius libelli II° anno obitus Ludouici condam imperatori, II° kalendas decembri, sancti Andreae missa, incoante sanctum Domini Aduentum. Finitus est autem, auxiliante Deo, IIII° nonas februarii, Purificationes sanctae, et gloriosae semperque uirginis Mariae, Christo propitio regnante, et regem quem Deus dedeir sperantem.

Qui legis, ora pro praescripta Duodane, si merearis Christum uidere in aeterna felicitate.

Finit hic, Deo gratias, liber Manualis Wilhelmi, in eo quod ait Euangelium: Consumatum est.